

DEJSTVA POMORSKIH SNAGA U POZADINI NEPRIJATELJA

Dejstva u pozadini neprijatelja danas su predmet opšteg interesovanja u svim armijama. Smatraju se važnom komponentom u razmatranjima i pripremama za eventualan budući rat, na osnovu čega se može zaključiti da će sve armije nastojati da razvijaju ova dejstva u što je moguće većem obimu. Na njih naročito mogu računati zemlje čije bi oružane snage u slučaju agresije vodile rat na vlastitoj teritoriji, u ulozi branioca nezavisnosti i slobode svog naroda.

Nastupajući nadmoćnijim snagama, armija agresora može privremeno okupirati deo, a u određenim ratnim uslovima i čitavu državnu teritoriju branioca. Ukoliko je u pitanju zemlja koja ima izlaz na more, agresor može ovladati delom obale i otoka, obalnim morem i međuotočnim akvatorijem ili pak čitavom obalom i obalnim morem branioca. Napadač će nastojati da osvojena područja odmah organizuje kao deo operativne osnovice za daljnja kopnena, pomorska i vazдушna dejstva i kao pozadinu svojih snaga. Istovremeno, on će težiti ostvarenju određenih političkih i ekonomskih ciljeva (stvaranju okupatorske i kvislinške vlasti, korišćenju privrednih kapaciteta u svoje ratne svrhe i sl.).

Branilac će, svakako, tražiti načina da se suprotstavi ovakvim ciljevima agresora na okupiranom području, po-

red ostalog, težeći da organizuje i dejstva u pozadini neprijateljevih snaga. To će biti prvenstveno kopnena, ali takođe i određena pomorska dejstva na području okupirane obale i otoka — na obalnom moru i međuotočnom akvatoriju.

Razvijanje obimnijih i značajnijih kopnenih dejstava na domaku mora, na obalnom pojasu, i, naročito, na otocima i otočnom arhipelagu u pozadini neprijatelja, zahtevalo bi i određena pomorska dejstva kao neophodnu dopunu dejstvima kopnenih snaga. Ova pomorska dejstva u pozadini neprijatelja očitovala bi se, pre svega, u prevoženjima i prebacivanjima kopnenih snaga morem, duž obale i među otocima, u eventualnom delimičnom snabdevanju kopnenih jedinica pomorskim putem, a zatim i u neposrednoj i posrednoj podršci i obezbeđenju sa mora, u celini uzevši, u zajedničkim naporima kopnenih i pomorskih snaga da se na okupiranom obalnom i otočnom području što više onemoguće i što uspešnije tuku protivnikove snage.

Ova pomorska dejstva, samostalna ili u tesnom sadejstvu sa kopnenim snagama u pozadini neprijatelja, mogu biti povremena i kratkotrajna, ali i konstantna i dugotrajna, tj. uporna u svom razvijanju i narastanju da bi se pomoću njih pratilo i omogućilo narastanje i razvijanje kopnenih dejstava na obalnom i otočnom području i izvršava'li određeni ratni ciljevi i zadaci na moru.

Ovim je približno i samo u osnovnim crtama opredeljeno opšte mesto i uloga pomorskih dejstava u pozadini neprijatelja, kako u opštem strategijskom okviru u nekim ratnim situacijama, tako i u sklopu opštih, tj. kopnenih dejstava. Iz toga se u osnovi može videti kakva su dejstva u pitanju kad je reč o pomorskim dejstvima u pozadini neprijatelja, iako time ovaj

pojam još uvek nije dovoljno objašnjen.

Kako na moru, u odnosu na raspored i dejstva pomorskih snaga, objasniti termin »pozadina neprijatelja« ili »pozadina fronta«? Na moru, u odnosu na dejstva pomorskih snaga, nema tako izraženog fronta kao na kopnu (iako i tu front više nije tako određen, determinisan kao ranije) i gotovo se ne bi moglo ni govoriti o pomorskim snagama i pomorskim dejstvima »pred frontom« i »pozadi fronta«, tj. u »pozadini neprijatelja«. Front se proteže kopnom do obalnog ruba i preko otoka, a na moru je neodređen i podložan opštim karakteristikama dejstva pomorskih snaga. Kad se na moru govori o »frontu«, misli se, u stvari, na morska područja izrazite prevlasti određenih zaraćenih snaga, i na izvesne, manje-više neodređene granice između tih morskih područja. I tada se pomorske snage ne nalaze neposredno iza te granice, svaka na svojoj strani, nego su duboko raspoređene na području svoje izrazite prevlasti (u vlastitom obalnom i otočnom akvatorijumu) i to, uglavnom, ukoliko dublje, utoliko jače i značajnije snage. Iz toga bi proizilazilo da u načelu ne postoji nikakva »pozadina« neprijatelja, kad je reč o pomorskim snagama i njihovom rasporedu u odnosu na »front« na moru, kako smo ga napred okarakterisali. Međutim, u obalnom moru, naročito kad se u blizini vlastite obale nalaze grupe i arhipelazi otoka i kad postoje manja unutrašnja mora i razgranat međuotočni akvatorij, ovladavanje delom nacionalne obale i otočnim grupama od strane napadača odrediće i na moru tzv. front, a time i njegovu pozadinu, tj. s jedne strane, neokupirani a, s druge, okupirani deo otoka i obale, obalnog mora i međuotočnog akvatorija, na kojem će biti široko raspoređene raspoložive pomorske, kao i kopnene snage, baze i rezerve raznih ratnih kapacite-

ta, što je u ovom razmatranju nazvano pozadina neprijatelja.

Dejstva na otvorenom moru, pa makar i na prilazima i morskim putevima koji izvode u okupirano obalno područje, načelno se ne bi mogla nazvati dejstvima u pozadini neprijatelja, jer su to dejstva, po uslovima izvođenja i po svom karakteru uopšte, jednaka svim ostalim dejstvima na otvorenom moru, a otvoreno more se ne može smatrati ničijom pozadinom.

Na tuđoj obali, tj. u obalnom moru uz nacionalnu obalu protivnika, stalna dejstva ovog karaktera teže su ostvarljiva, izuzev određenih kratkotrajnih i povremenih akcija koje mogu imati karakter pojedinačnih napada ili prepada.

Potrebno je još objasniti u čemu su posebnosti tih dejstava u odnosu na sva ostala pomorska dejstva. Pomorske snage i jedne i druge zaraćene strane, kao što se iz prednjeg moglo zaključiti, ne bi dejstvovale samo na »frontu«, nego će normalne karakteristike njihovih dejstava biti prodori na protivnikov akvatorij, dejstva na njegovim pomorskim komunikacijama, pozadi primorskog krila neprijateljevog fronta u rejonima njegovih pomorskih baza, napadi na njegovu obalu i otoke, itd., kao i protivdejstva u odnosu na ista takva dejstva neprijatelja u svom akvatoriju. Prema tome, jedno od osnovnih obeležja dejstava svih pomorskih snaga je u tome što su to pretežno dejstva u »pozadini neprijatelja«. Zbog toga se postavlja pitanje — da li se dejstva pomorskih snaga u pozadini neprijatelja mogu odvojeno tretirati kao posebna i specifična, kad je dejstvo u pozadini normalno i bitno obeležje upotrebe pomorskih snaga.

Pomorske snage koje dejstvuju u pozadini neprijatelja mogu trajno bazirati na okupiranom obalnom i otočnom području, ali ta činjenica ne mora biti sama za sebe presudna u odnosu

na specijalno tretiranje tih dejstava. Ove pomorske snage mogu kao osnovni oslonac imati baze na neokupiranom akvatoriju, a takođe istovremeno i pomoćne baze na okupiranom području, na koje se u bezbednosnom i materijalno-slabdevačkom pogledu mogu privremeno ili povremeno oslanjati radi kraćeg ili dužeg boravka i dejstva u pozadini neprijatelja. Nadalje, eventualno postojanje jačih kopnenih snaga na okupiranom obalnom pojasu i na otocima, koje u povoljnoj situaciji mogu dostići i operativne razmere (divizije ili korpusi), i čitavih oslobođenih rejonu, kontrolisanih od kopnenih snaga koje dejstvuju u pozadini neprijatelja, iz osnova će menjati ulogu i načine dejstava pomorskih snaga koje dejstvuju u pozadini. Iako deo tih pomorskih snaga može da se u pogledu snabdevanja oslanja na baze na neokupiranom području, čitavo njihovo dejstvo može biti orijentisano u pozadinu glavnog fronta, pri čemu može postojati kopneni pa, u izvesnom smislu, i »pomorski front« u pozadini glavnog fronta neprijatelja.

Pomorska dejstva u pozadini neprijatelja mogu se, dakle, posebno tretirati zbog toga što nije u pitanju samo izvršavanje pojedinih zadataka na okupiranom području, nego organizovanje, stalno postojanje i konstantno razvijanje pomorskog rata u toj pozadini, svim postojećim mogućnostima i najrazličitijim formama, bez obzira na potpuno ili delimično oslanjanje jednog, eventualno i glavnog dela pomorskih snaga na baze izvan okupiranog područja.

Tako shvaćena dejstva pomorskih snaga u pozadini neprijatelja, ne samo što imaju svojih posebnosti, nego mogu predstavljati i specifičan oblik rata na moru, odnosno mogu ratu na moru u celini dati poseban oblik, što čitavom pitanju daje mnogo veću širinu i težinu.

Specifičnosti tih dejstava su mnogo šire od samog problema baziranja snaga; neke od osnovnih mogu biti sledeće:

Značajniji razvoj dejstava u pozadini moguć je samo u određenim opštim i posebnim uslovima na kopneno-pomorskom vojištu.

Način dejstva snaga u pozadini ima mnogo specifičnosti u taktici, počev od toga da to mogu biti sitna taktička dejstva kojima se, kad su masovna po broju i intenzitetu, mogu postići i krupni operativni rezultati, po specifičnosti u samom načinu borbe u odnosu na ostala pomorska dejstva.

Dejstva u pozadini zahtevaju mnogo tešnje i neposrednije sadejstvo sa kopnenim snagama na obali i otocima, nego ostala pomorska dejstva, što ide do organizacijskog i taktičko-operativnog jedinstva kopnenih i pomorskih snaga.

U organizovanju pomorskih snaga za dejstva u pozadini neprijatelja ima mnogo posebnog u odnosu na ostale snage.

Problemi baziranja, tj. obezbeđenja i snabdevanja snaga van borbe, pogotovo bi se rešavali na poseban način.

Razvoj tih dejstava zahteva rešavanje mnogobrojnih drugih problema na drugačiji način nego kod ostalih pomorskih snaga i dejstava. To su problemi komandovanja, veze, popune mornarskim i rukovodećim kadrom, odnosa prema stanovništvu i saradnje s njim i mnogi drugi.

Puteve, opseg i dostignuća, razvoja tih dejstava nemoguće je predvideti. On je pun nepoznatih mogućnosti, kao i skrivenih opasnosti i nemogućnosti, koje će organizator i svi sprovodioci morati da otkrivaju u najrazličitijim i često teškim operativno-taktičkim uslovima i varijantama ratne situacije na pomorsko-kopnenom vojištu itd.

Ovakvo gledanje na pomorska dejstva u pozadini neprijatelja svakako

potiče iz iskustva našeg narodnooslobodilačkog rata na moru 1941—1945, koji predstavlja poseban, partizanski oblik tog rata te stoga može biti osnova za daljnju nadgradnju naših pogleda i pronalaženje novih, još širih mogućnosti za razvijanje oblika rata na moru u eventualnom budućem sukobu, u određenim varijantama ratne situacije.

Dejstva pomorskih snaga u pozadini neprijatelja mogu, dakle, biti kompleksno područje za izučavanje i studiju, za otkrivanje i rešavanje niza mogućnosti i problema u vezi s njihovim pripremama i izvođenjem, što može biti interesantno za male zemlje sa nacionalnom obalom i otočnim arhipelagom, spremne na odlučnu i do kraja požrtvovanu odbranu slobode svog mora i svojih obala u slučaju rata i agresije.¹

O USLOVIMA POGODNIM ZA RAZVOJ POMORSKIH DEJSTAVA U POZADINI NEPRIJATELJA

Jedna od osobenosti dejstava u pozadini neprijatelja je u tome što za njihov značajniji razvoj treba da postoje odgovarajući uslovi. Tih uslova, sa različitim uticajem, može da se pretpostavi više; neke od njih treba podrazumevati kao postojeće, ukoliko su ta dejstva uopšte usvojena kao mogućna i potrebna. Takvi su, na primer, uslovi da je izvršena agresija na jednu pomorsku zemlju, da je agresor ovladao delom ili celom obalom i otocima, da postoji bezrezervna spremnost rukovodstva i naroda da do kraja brane slobodu svoje zemlje, mora i obala, da

¹ U do sada izloženom načelno su opredeljena pomorska dejstva u pozadini neprijatelja. U daljnjem razmatranju biće obrađeni opšti uslovi i mogućnosti, kao i neki glavni problemi tih dejstava. Međutim, i to razmatranje će biti načelno, bez ulaženja u detaljniju obradu pojedinih pitanja. U jednom članku drukčije nije ni moguće tretirati tako kompleksna dejstva, jer svako pitanje, možda i svaki detalj može da bude predmet posebne studije, kad bi mu se konkretnije prišlo.

je izgrađena odgovarajuća ratna doktrina itd.

Pored takvih, najopštijih uslova, osnovni uticajni uslovi koje pruža samo pomorsko vojište i koji mogu davati opšta obeležja dejstvima pomorskih snaga u pozadini, mogu se svrstati po sledećem: geografski uslovi, demografski i politički uslovi, vremenski uslovi (u odnosu na vreme kao trajanje i kao atmosferske prilike), materijalno-tehnički uslovi, zatim ratna i operativno-taktička situacija na kopneno-pomorskom vojištu, postojanje kopnenih snaga i dejstava u pozadini neprijatelja na obali i otocima i dr.

Geografski uslovi na pomorskom vojištu uticali bi na mogućnosti razvoja, intenzitet i način dejstava pomorskih snaga u pozadini neprijatelja. Tako, razuđenost obale utiče daleko povoljnije nego ravna i plitka obala, bez otoka, zaliva, unutrašnjih mora itd. Na bogatije razuđenim obalama, naročito povoljno na razvoj tih dejstava mogu uticati sledeći hidrogeografski elementi:

— velik broj malih i većih otoka relativno blizu obale i u međusobnoj blizini, u manjim ili većim grupama ili otočnim lancima;

— postojanje mnogobrojnih manjih i većih zaliva, uvala i draga na kopnu i otocima, uvučenih i prikriivenih, međusobno povezanih ili razdvojenih uskim i širim morskim prolazima, odnosno rtovima;

— veći broj uskih i širih morskih kanala, prolaza, plovnih puteva ili unutrašnjih mora između otoka i između otoka i obale, međusobno povezanih i prirodno prikriivenih otocima, odnosno rtovima;

— ispresecan i strm ili krševit reljef obale i otoka sa mnoštvom zaklonjenih mesta, mrtvih uglova, useka, špilja, i dr., eventualno potpuno ili delimično prekriven vegetacijom i šumama;

— dubine uz obalu i otoke koje pružaju mogućnost plovidbe u neposrednoj njihovoj blizini;

— naseljenost obale i otoka, mala ili veća naselja (grupe kuća i sela), bez većih koncentracija stanovništva (izuzev gradova koji bi se takođe delimično rasuli na širim područjima zbog atomskih dejstava, eventualnog terora i drugih mera agresora);

— privredni izvori za snabdevanje i zbrinjavanje, naročito ako su usitnjeni i rastureni, kao što su razbacana polja i zemljoradnja, nekoncentrisan i razbacan ribolov, sitni rastureni tehnički, sanitetski i drugi kapaciteti (radionice, centrale, mala brodograđilišta, ambulante itd.), sitan i razbacan lokalni pomorski saobraćaj, sa velikim brojem malih plovnih objekata duž čitave obale i otoka i dr.

Mnogobrojni su povoljni uticaji koje ovakvi ili slični opštegeografski uslovi pružaju za razvoj dejstava u pozadini neprijatelja na moru. Oni bi omogućili korišćenje mnogobrojnih malih plovnih objekata u borbene i druge svrhe, prikriiven manevar snagama i sredstvima, masovna sitna dejstva na većim prostranstvima, izbegavanje odlučujućih sukoba sa nadmoćnijim snagama neprijatelja, razvijanje svih oblika dejstava na moru, njihovo međusobno kombinovanje i sadejstvo sa kopnenim snagama na obali i otocima, stvaranje i prikriivanje materijalnih rezervi za pothranjivanje i zbrinjavanje snaga itd.

S druge strane, ovakvi i slični geografski uslovi stvorili bi agresoru, koji bi okupirao deo obale i otoka, teške i ponekad nerešive probleme. Oni bi onemogućili kompletnu kontrolu većeg područja obale, otoka, i dužobalnog morskog pojasa, a za bilo kakvu kontrolu zahtevali bi mnogobrojne pomorske i kopnene snage. Upotreba većih i tehnički savršenijih plovnih objekata, kao i većih plovnih sastava, u

ovakvim uslovima je otežana, a u pojedinim rejonima i nemoguća.

Geografski uslovi navedeni kao primer najčešće nisu i ne moraju biti podjednaki na čitavom obalnom pojasu, o čemu bi se pri organizovanju i rukovođenju dejstvima u pozadini moralo voditi računa, te na određenim rejonima, prema vladajućim uslovima, primeniti i odgovarajuće forme i oblike dejstava.

Uticao geografskih uslova može se na još mnogo načina ispoljiti. Na primer, veće ili manje prostranstvo okupiranog dela obale, otoka i obalnog mora takođe bi povoljno, odnosno nepovoljno, uticalo na mogućnosti razvoja pomorskih dejstava u pozadini. Ili, na primer, veća ili manja prostorna udaljenost nacionalne obale agresora i njegovih osnovnih nacionalnih pomorskih, industrijskih izvora i baza svakako bi povoljno, odnosno nepovoljno, uticala na te mogućnosti, itd.

Demografske i političke uslove možda neopravdano izdvajamo iz opštih geografskih uslova ali je to učinjeno zbog njihovog velikog značaja i uticaja na mogućnosti razvoja pomorskih dejstava u pozadini neprijatelja.

Naseljenost okupirane obale i otoka i broj stanovništva treba da obezbede izvore za popunu pomorskih i kopnenih snaga u pozadini neprijatelja u dugotrajnom ratu, a takođe i neophodnu saradnju stanovništva. U uslovima savremenog atomskog i totalnog rata to je pogotovo neophodan uslov za dugotrajna dejstva. Zbog toga je, takođe, potrebno od samog početka i u toku ratnih dejstava preduzimati mere za čuvanje stanovništva od uništavanja atomskim i drugim sredstvima, naročito u gradovima, kao i od terora, represalija, iseljavanja i drugih mera okupatora.

Veća brojnost i širi raspored stanovništva uticali bi i na to, da okupator ne bi bio u mogućnosti da pre-

duzima neka obimnija iseljavanja i ispražnjavanja čitavih područja. To bi verovatno tehnički bilo teško izvodljivo, a osim toga, na eventualno ispražnjenim rejonima, agresor bi svoje kopnene i pomorske snage ogolio i time izložio većoj opasnosti od ABH dejstava branioca.

Sastav i osobine stanovništva na okupiranom delu vojišta takođe su vrlo značajni, pri čemu naročitu ulogu igraju nacionalne borbene tradicije, stvorene kroz istoriju, i ljubav prema moru i rodnom kraju. Osim toga, značajna je i socijalna struktura stanovništva, a naročito upućenost na more, vičnost pomorstvu i zbog toga poznavanje mora, obale i otoka, profesionalna umešnost u plovidbi, poznavanje brodova i dr., što može dati dovoljan broj osposobljenih boraca (ribari, pomorci, ronjoci, sportisti, tehničari, majstori itd.).

U povoljne političke uslove spadala bi, pre svega, spremnost, po mogućstvu, celokupnog stanovništva na borbu i žrtve za nacionalnu slobodu, kao rezultat političkih i klasnih stremljenja, zatim mržnja prema agresoru i okupatoru, popularnost mornarice i vojske i povezanost naroda sa armijom i mornaricom, popularnost mera i poteza političkog i vojnog rukovodstva u toku rata, poznavanje vojnopomorske doktrine, vera u vlastite mogućnosti i mnogi drugi faktori. Ne treba ni pominjati da od osnovnih političkih uslova neodvojivo zavise mogućnosti šireg razvoja otpora i borbe u pozadini neprijatelja. Zbog toga je od izvanrednog značaja ne samo postojanje fundamentalnih klasnih i političkih uslova, nego i planiranje i preduzimanje mera u okviru psihološkog rata koji bi se i u pozadini neprijatelja vodio protiv odgovarajuće aktivnosti agresora.

Uticao vremena na razvoj pomorskih dejstava u pozadini neprijatelja može se ispoljiti u smislu trajanja određene ratne situacije, jer se ona ne

moгу razviti i dati značajnije rezultate za kratko vreme. Dužina trajanja ratne situacije, pogodne za razvoj dejstava u pozadini neprijatelja, u izvesnom smislu je i uslov za njihov širi razvoj.

Atmosferski i hidrometeorološki uslovi na pomorskom vojištu takođe mogu uticati na razvoj pomorskih dejstava u pozadini neprijatelja. To se može ispoljiti u sledećem: koliko u proseku tokom godine ima dana kad je radi vremenskih uslova i teškog mora nemoguće ili jako otežano ploviti manjim brodovima i plovnim sredstvima u priobalnom pojasu; koliki je tokom godine prosek vedrih i jasnih dana i noći, sa dobrom vidljivošću, a koliko vetrovitost, magle i padavine, u proseku, omogućuju prikriveniji manevar; koliko klima (u odnosu na prosečne temperature) smanjuje ili povećava probleme intendantskog zbrinjavanja u odnosu na odeću i zagrevanje prostorija za ljudstvo, kako utiče na rad motora i uređaja itd.

Materijalno-tehnički uslovi na kopneno-pomorskom vojištu neminovno bi znatno uticali na obim, intenzitet i razvoj pomorskih dejstava u pozadini neprijatelja. Borbeni, tehnički, i uopšte materijalni izvori branioca mogu biti različiti, kao i u različitom omeru i odnosu prema borbenim, tehničkim i materijalnim sredstvima agresora, tj. prema onom delu tih sredstava koje agresor može, u datoj opštoj ratnoj situaciji, odvojiti za konkretno kopneno-pomorsko vojište.

Dejstva u pozadini, kao i čitav rat na moru, branilac bi verovatno vodio protiv materijalno i tehnički nadmoćnijeg agresora, što bi i bilo uzrok okupacije dela obale i otoka. To bi stavljalo branioca pred teške probleme i prisililo ga da maksimalno koristi sve postojeće izvore i sredstva, koji u svakom vidu mogu doprineti otporu. Osnovni izvori na koje branilac nor-

malno može računati za pomorska dejstva u pozadini mogu biti sledeći:

— odgovarajući broj manjih brodova i pomoćnih plovnih sredstava iz flotne liste ratne mornarice, zatim raspoloživa sredstva (za artiljerijska, minska, torpedna i druga dejstva, za pomorsku diverziju, sredstva rodova i službi) iz formacijskog sastava i naoružanja ratne mornarice, koji bi bili ostavljeni ili kasnije upotrebljeni na okupiranom području;

— deo materijalnih rezervi u borbenim i drugim sredstvima iz kapaciteta ratne mornarice, kao i deo remontnih, radioničkih, intendantskih i drugih zaliha ratne mornarice, koji bi mogli da se sačuvaju i prebacuju na okupirana područja;

— potreban broj manjih brodova i različitih plovnih sredstava civilne namene, koji se mogu naoružati postojećim borbenim sredstvima ratne mornarice, ili opredeliti za druge, pomoćne ratne svrhe;

— remontni i radionički kapaciteti na obali i otocima, koji bi se mogli rasturiti i prikrivati uz pomoć stanovništva, duž okupiranog obalnog pojasa, kao i deo tih kapaciteta na neokupiranom ili savezničkom akvatoriju;

— mesni izvori snabdevanja od stanovništva (intendantskim, sanitetskim, brodoopremnim i drugim potrebama, kao u izvesnoj meri i gorivima za pokretanje brodova, na okupiranoj teritoriji);

— zaplena određenih borbenih i materijalnih sredstava od neprijatelja, i

— eventualna pomoć od strane saveznika, doturena različitim putevima na okupirana područja.

Od toga koliko bi ovi osnovni materijalno-tehnički izvori mogli biti iskorišćeni, zavisile bi u mnogome i mogućnosti dejstava pomorskih snaga u pozadini neprijatelja. Rešavanje mnogih materijalno-tehničkih problema zahteva i odgovarajuće pripreme od samog početka rata, a takođe i u miru, ako se ovakva dejstva predviđaju kao mogućna i potrebna. Neki osnovni takvi problemi kao što su: organizovanje i priprema sistema tajnog uskladištenja municije, goriva i drugih borbenih potreba duž obalnog pojasa i otoka; rešavanje pitanja tehničkih sredstava za maskiranje brodova i borbenih sredstava, naročito od izviđanja i otkrivanja iz vazduha; razvijanje i modernizovanje borbenih sredstava i pojačavanje vatrene moći malih brodova, prvenstveno modernim raketnim sredstvima; razvijanje proizvodnje i pripreme masovnih modernih tehničkih sredstava za pomorsku diverziju i miska dejstva, i mnogi drugi.

Bez svestranog i blagovremenog rešavanja tih i ostalih materijalno-tehničkih problema, i to kako od samog početka rata, tako i u doba mirnodopske izgradnje ratne mornarice, ne bi se moglo računati na značajniji razvoj pomorskih borbenih dejstava na eventualno okupiranom obalnom pojasu.

Ratna i operativno-taktička situacija na kopneno-pomorskom vojištu, u odnosu na razvoj pomorskih dejstava u pozadini neprijatelja, može biti veoma različita. Evo nekoliko osnovnih ele-

menata operativne situacije koji bi uticali na mogućnosti razvoja i intenzitet pomorskih dejstava u pozadini neprijatelja:

— okupacija samo jednog dela obale i otoka od strane agresora, kad bi drugi deo još relativno duže vreme ili trajno bio u rukama snaga branioca;

— okupacija celokupne obale i područja otoka od strane agresora;

— jačina i sastav pomorskih, vazdušnih i kopnenih snaga agresora na konkretnom vojištu i posebno na okupiranom akvatoriju i njihova aktivnost i protivmere za sprečavanje dejstava u svojoj pozadini;

— pomorske snage branioca i odnos snaga (kako ukupni tako i posebno na okupiranom području);

— pomorske snage i dejstva eventualnih saveznika branioca i uticaj tih dejstava na konkretnom pomorskom vojištu i dr.

Svakako da će jačina, sastav i aktivnost snaga agresora na okupiranom području imati prvorazredan uticaj na mogućnosti i razvoj dejstava u pozadini. U ovom razmatranju, iako se u celini uzimaju u obzir, nisu posebno ili naporedo tretirana protivdejstva snaga agresora na okupiranom području, koje mogu biti različite jačine i sastava i čiji bi zadatak, pored ostalih, bio i sprečavanje dejstava u pozadini.

Ukoliko bi agresor na okupiranom području mogao upotrebiti masovnije odgovarajuće snage i u koliko bi te snage ispoljile veći intenzitet i umešnost u dejstvima, utoliko bi snage branioca u pozadini neprijatelja bile stavljene pred teže probleme u odnosu na svoj opstanak i dejstva na okupiranom području. Jače angažovanje snaga agresora može usloviti smanjenje intenziteta dejstava braniočevih snaga u njegovoj pozadini ili ih privremeno potpuno onemogućiti, odnosno uzrokovati drugačije forme njihovog ispoljavanja

(težište na manjim diverzantskim dejstvima, pojačano dejstvo minama i sl.).

Primeri pomorskih dejstava u pozadini neprijatelja iz istorije, a prvenstveno našeg narodnooslobodilačkog rata na moru 1941—45, mogu poslužiti kao izvesno merilo i potvrda o mogućnosti dejstava u pozadini neprijatelja na moru i u težoj ratnoj i operativnoj situaciji.

Postojanje i dejstvo kopnenih snaga na obali i otocima u pozadini neprijatelja, kao i snaga u dubini teritorije, presudno bi uticali na stvaranje i razvoj pomorskih dejstava. Bez postojanja i dejstava ovih kopnenih snaga verovatno se ne bi mogla razviti ni pomorska dejstva.

Jedna od bitnih osobenosti pomorskih dejstava u pozadini neprijatelja baš je nerazdvojna saradnja i sadejstvo sa kopnenim snagama na obali i otocima. Ta saradnja bila bi posredna kad bi i jedne i druge snage svojim samostalnim dejstvima indirektnim sadejstvom omogućavale ostvarenje opštih operativnih ciljeva i zadataka na okupiranom području. Ona bi isto tako morala biti i neposredna, u zajedničkim akcijama i stalnoj borbi za opstanak i jednih i drugih snaga na okupiranom području i za izvršenje drugih operativnih i taktičkih ciljeva i zadataka. Tako neophodna i svakodnevna saradnja može dovesti do integracije kopnenih i pomorskih snaga koje dejstvuju na okupiranom području, tj. da se pojedinim pomorskim jedinicama i komandama za duže ili kraće vreme potčine izvesne kopnene jedinice, i obratno.

OBJEKTI I CILJEVI DEJSTAVA

Po ovladavanju delom braniočevog obalnog pojasa, područjem otoka i akvatorijem, agresor će normalno odmah pristupiti organizovanju okupacije i iskorišćavanju okupiranog područja za dalje vođenje rata protiv oružanih

snaga i teritorije branioca i protiv njegovih eventualnih saveznika. Kao osnovne zadatke i aktivnosti snaga agresora na okupiranom području možemo pretpostaviti, između ostalog, sledeće: pothranjivanje svojih snaga na kopnenom frontu intenzivnim prevoženjem i saobraćajem na okupiranom akvatoriju — na svim komunikacijama, dužobalnim i prekomorskim; organizovanje garnizona okupacije i raspored posadnih snaga na obali i otocima i pomorskih snaga radi kontrole okupiranog područja; obezbeđenje saobraćaja za svoje ratne svrhe; korišćenje privrednih, naročito sirovinskih, industrijskih i drugih kapaciteta na okupiranom području za vlastite ratne svrhe; stvaranje kvislinške vlasti.

U odnosu na dejstva svojih pomorskih i drugih snaga, agresor će verovatno koristiti zauzeto područje obalnog mora kao operativnu osnovicu za podršku primorskog krila svojih kopnenih snaga na frontu, za desantna dejstva s te osnovice radi daljeg zauzimanja otoka i obale, za obezbeđenje svog prekomorskog i dužobalnog saobraćaja, za dejstva protiv pomorskih snaga branioca i eventualna dejstva protiv pomorskih snaga njegovih saveznika.

Na osnovu toga, moguće je uočiti objekte dejstva pomorskih snaga branioca u pozadini neprijatelja. Oni mogu biti različiti i mnogobrojni, što će zavisiti od situacije na vojištu, a pre svega od realnih mogućnosti tih snaga. Osnovni objekat dejstava, kojem će težiti pomorske snage u pozadini neprijatelja, bio bi, najverovatnije, pomorski saobraćaj kojim će neprijatelj snabdevati i pothranjivati snage na kopnenom frontu i pomorske i okupacione snage, kao i saobraćaj koji će se na okupiranom području odvijati u okviru korišćenja privrednih kapaciteta.

Iako bi posedovao velike brodove i jaku flotu, agresor bi bio prisiljen da

u obalnom moru primeni rastresit saobraćaj malim brodovima, kako bi smanjio opasnost od atomskih udara i izbegao veće gubitke u ljudstvu i materijalu. Zbog toga će biti prisiljen da izbegava velike luke i velike brodove i da rastrese svoj saobraćaj, kao i mesta i postrojenja za ukrčavanje i iskrčavanje. Takav saobraćaj bi pomorske snage branioca na okupiranom području mogle utoliko lakše i efikasnije napadati; one će tu naći velik broj objekata za napade, kao što su transportni brodovi u vožnji, u lukama i na sidrištima, lučka postrojenja, snage za obezbeđenje saobraćaja itd.

Osim toga, ovisno o svojim mogućnostima, snage u pozadini mogu napadati razne druge objekte na moru, obalnom rubu i na otocima, a pre svega neprijateljeve pomorske borbene snage. Kada se uzmu u obzir zajednička dejstva pomorskih snaga i kopnenih jedinica u pozadini neprijatelja, tada će se i broj i vrste objekata napada znatno proširiti sa obalnog ruba u određenu dubinu otoka i obale.

Opšti ciljevi dejstva pomorskih snaga u pozadini neprijatelja mogu biti različiti i zavisice od opšte i posebne situacije, neprijateljevih snaga i njihove aktivnosti, pomorskih snaga u pozadini i međusobnog odnosa snaga, zatim od uticaja dejstva glavnih snaga na kopnom i pomorskom frontu, dejstava eventualnih saveznika i drugih faktora. Bez obzira na kojim opštim ciljevima može u datom periodu biti težište i na njihovu uslovljenost i promenljivost, mogu se navesti neki osnovni ciljevi dejstava pomorskih snaga u pozadini neprijatelja, kao što su:

— ometanje i sprečavanje pothranjivanja i snabdevanja snaga neprijatelja na glavnim kopnenim frontovima, morskim putevima;

— dezorganizovanje i razbijanje sistema okupacije i korišćenja privrednih kapaciteta, ometanje unutrašnjeg

saobraćaja na plovnim putevima i sprečavanje organizovanja kvislinške vlasti;

— slabljenje i vezivanje snaga neprijatelja na okupiranom pomorskom području — nanošenjem gubitaka neprijateljevim pomorskim snagama i uništavanjem njegovih raznih tehničkih i eventualno atomskih postrojenja;

— sadejstvo kopnenim snagama u pozadini neprijatelja, njihovo prevoženje, zajednička dejstva na obali i otocima, obezbeđenje od napada s mora, učešće u oslobođenju i čišćenju obale i otoka od okupatora i dr.

SNAGE, SREDSTVA, OBLICI I NAČIN DEJSTVA

Za dejstva u pozadini neprijatelja dolaze u obzir lake pomorske, tj. obalne snage, jer je i reč o dejstvima uglavnom na obalnom moru. U obzir dolaze površinska, podmornička, pomorsko-diverzantska, minska i druga dejstva. Ona se mogu izvoditi samostalno ili kombinovano, kao i u sadejstvu između pomorskih i kopnenih snaga u neprijateljevoj pozadini na obali i otocima.

Po vrstama borbenih jedinica, snage i sredstva za ta dejstva mogu biti različiti, kao, na primer: razni površinski brodovi i plovna sredstva, podmornice, pomorsko-diverzantske jedinice i sredstva, mine i druga sredstva zaprečavanja na moru, mornarička pešadija (mornaričko-desantne jedinice), mornarička avijacija i dr.

Površinski brodovi lakšeg tipa (počev od razarača pa na niže) mogu se načelno upotrebiti za dejstva u pozadini neprijatelja. To mogu biti: napadi na neprijateljev pomorski saobraćaj — transportne brodove na plovnim putevima, sidrištima i u bazama, napadi na ratne brodove i plovne jedinice na moru, na sidrištima i u bazama, vatreni

napadi na neprijateljeve objekte na obalnom rubu (lučka postrojenja, skladišta, kopnene i druge snage i sredstva, obalske baterije, osmatračke i signalne stanice, ratne svetonike i druge snage i sredstva obezbeđenja obale i dužobalnih plovnih puteva i prolaza, zatim prevoženje i podrška mornaričko-diverzantskih jedinica, prevoženje i podrška jedinica KoV u prepadima na obalne snage i objekte i desantima diverzionog i taktičkog karaktera, prevoženje i podrška mornaričkih diverzantata, obezbeđenje pojedinih rejona slobodne teritorije u pozadini neprijatelja ili pojedinih grupacija kopnenih i drugih snaga od napada neprijatelja sa mora itd. Pored ovih, površinske snage mogu izvršavati i druge, pomoćne zadatke, kao što su: razna prevoženja ljudstva i materijala za potrebe kopnenih ili pomorskih snaga ili za potrebe stanovništva na okupiranom području, održavanje veze između pojedinih rejona okupiranog i neokupiranog područja i između otoka za potrebe kopnenih i pomorskih snaga, održavanje veze i prevoženje materijala između savezničkih i vlastitih baza, snabdevanje jedinica KoV borbenim i drugim potrebama u pozadini neprijatelja, itd. Međutim, uslovi za pojedine klase i tipove brodova, u odnosu na ova dejstva, su različiti, pa će i mogućnosti njihove upotrebe biti različite i uslovljene određenim zahtevima.

Razarači (R) mogu biti uslovno upotrebljeni za ta dejstva zbog svojih taktičko-tehničkih osobina, kao što su: veličina i lako otkrivanje od strane neprijatelja, osetljivost na napade iz vazduha, osetljivost na minsku opasnost, naročito u obalnom području, veći materijalno-tehnički zahtevi (gorivo i borbene potrebe), neophodnost relativno sigurnih baza itd. Zbog toga ovi brodovi mogu biti upućeni u pozadinu neprijatelja, prvenstveno na otvoreno more i na kraće zadatke, a njihov

kraći, a pogotovo duži boravak u toj pozadini, moguć je samo pod izuzetno povoljnim uslovima u pogledu bezbednosti i osiguranja materijalno-tehničkih potreba.

Eskortni brodovi, kao što su eskortni razarači (RE), fregate (FR), korvete (KOR), patrolni brodovi (PBR) i drugi brodovi njima sličnih dimenzija i osobina imaju, uglavnom, iste teškoće koje su navedene za razarače, s tim što im se još pridružuju; manja brzina nedovoljna za brza dejstva i manevar radi izbegavanja udara nadmoćnih snaga neprijatelja, i veća osetljivost na napade neprijateljevih brzih patrolnih snaga (brzih motornih topovnjača i torpednih čamaca). Zbog toga je njihova upotreba za dejstva u pozadini neprijatelja ograničena na područja na kojima vladaju izuzetno povoljni uslovi (postojanje slobodne teritorije, obale i otoka u pozadini neprijatelja, povoljan odnos snaga na moru i dr.).

Torpedni čamci (TČ) i brze motorne topovnjače (MTOPI) zbog svojih taktičko-tehničkih osobina podesni su za upotrebu u pozadini neprijatelja i to za ubacivanje na određene zadatke i kraći, a pod izvesnim uslovima i duži boravak na ovom akvatoriju. Za duži ili stalan boravak na okupiranom području ovim brodovima bi moralo biti obezbeđeno: redovno snabdevanje gorivom i borbenim potrebama, na više mesta na široj prostoriji; minimalni remontni kapaciteti; šira prostorija za manevar i dejstva i takav odnos pomorskih snaga pri kojem se uz vešt manevar mogu održati; mogućnosti za maskiranje brodova od izviđanja avijacije (efikasna tehnička sredstva za maskiranje, prokopi u obali i sl.); postojanje kopnenih snaga na obali i otocima u pozadini neprijatelja i oslonac na njih u pogledu baziranja i snabdevanja i dr.

Patrolni čamci (PČ), obalni minolovci (ML), manji minopolagači (M),

naoružani pomoćni brodovi i plovna sredstva, razni civilni brodovi i plovna sredstva (motorni jedrenjaci, ribarice, barkase, sportski čamci i dr.) mogu dejstvovati u pozadini neprijatelja u manjim plovnim sastavima i pojedinačno, razbacani na većem akvatoriju. Ovi brodovi i plovna sredstva ne mogu se radi male brzine upućivati sa neokupiranog područja na kratkotrajne zadatke na većoj dubini okupiranog akvatorija. Oni mogu biti upotrebljeni za duži ili stalan boravak i dejstvo na okupiranom akvatoriju, pri čemu su za njihovu upotrebu neophodni sledeći uslovi: šira prostorija za dejstvo više grupa tih brodova (radi razvlačenja snaga neprijatelja); odnos snaga na moru, pri kojem se, uz vešt manevar, mogu održati; relativno jako artiljerijsko naoružanje kojim bi donekle kompenzirali svoju malu brzinu (s obzirom da često neće moći izbeći borbu sa neprijateljevim patrolnim snagama, treba da imaju jaku vatru, da bi imali izgleda za opstanak, te po vatrenoj moći treba da su ravnopravni ili da prevazilaze neprijateljeve patrolne jedinice — TČ i MTOP); postojanje kopnenih snaga duž obale i na otocima u pozadini neprijatelja, čvrsta povezanost i sadejstvo sa njima i oslonac na njih u pogledu baziranja, bezbednosti, snabdevanja i dr.

Naoružanje površinskih brodova za njihova dejstva bilo bi prema tipovima brodova, u prvom redu artiljerijsko, zatim torpedno, protivpodmorničko, a takođe i pešadijsko. Razarači, eskortni i patrolni brodovi dejstvovali bi svojim tipskim naoružanjem, pri čemu bi osnovno bilo artiljerijsko. Torpedni čamci i brze topovnjače dejstvovali bi u prvom redu, malokalibarskim automatskim oružjem od 20 do 75 mm i protivavionskim mitraljezima, a TČ i torpedom. Artiljerijsko naoružanje TČ i MTOP mora biti relativno jako, tako da po vatrenoj mogućnosti budu nad-

moćni ili barem ravnopravni u odnosu na brze patrolne jedinice neprijatelja. Ostali manji brodovi i plovna sredstva mogu kao osnovno naoružanje imati automatska oruđa od 20—75 mm, poluautomatska oruđa srednjeg kalibra, protivavionske mitraljeze, a zatim i pešadijsko naoružanje, kao što su minobacači, ručni bacači, mitraljezi i dr.

Postoje mogućnosti za modernizovanje naoružanja malih brodova i značajno povećanje njihove vatrene moći, što bi bilo neophodno za celokupna njihova dejstva, a naročito u pozadini neprijatelja. U tom pogledu prvenstveno dolaze u obzir već postojeći projektili malog dometa, kao što su danas poznati protivtenkovski i drugi.

Manevar površinskih snaga u pozadini neprijatelja morao bi biti veoma bogat oblicima, smion i po pravilu iznenađujući za neprijatelja. Evo nekih opštih taktičkih načela za takav način dejstva i manevar:

— Načelno izbegavanje bitke na moru sa odlučujućim ciljevima i protiv jačih snaga neprijatelja. Umesto toga stalnim, upornim i mnogobrojnim sitnim prepadnim dejstvima, te snage mogu postizati šire operativne ciljeve i zadatke. Samo u povoljnim uslovima one bi preduzimale iznenadne koncentracije i izvodile veće operacije.

— Površinske snage dejstvovala bi u manjim grupama brodova, rasturenim na širim rejonima, koje bi se, po potrebi, mogle objediniti u veće grupe za veća zajednička dejstva.

— Noćna dejstva, kao i dejstva u uslovima loših hidrometeoroloških prilika, bila bi osnovna.

— Postizanje iznenađenja mora biti stalna i normalna težnja. U tom pogledu moraju se iznalaziti mnogobrojne i raznovrsne mere, kao što su: prikriveno kretanje i dejstva u vremenu i na mestu gde neprijatelj ne može blagovremeno intervenisati dovoljno jakim snagama, itd.

— Maksimalno korištenje dobro organizovane službe osmatranja i javljanja na otocima i na obali bilo bi neophodno, kao i stalno izviđanje radi blagovremenog izbegavanja udara nadmoćnih neprijateljevih snaga i iskorištavanja povoljnih uslova za dejstvo.

— Stalna ofanzivnost, aktivnost i žilav manevar, kojima bi se protivnik prisilio da razvlači svoje snage i postepeno gubi operativno-taktičku inicijativu na okupiranom području.

Ova opšta načela odnose se prvenstveno na površinske snage, ali se, takođe, mogu primeniti i na sve ostale snage i dejstva u pozadini neprijatelja.

Podmornice (P), u skladu sa svojim taktičko-tehničkim osobinama, mogu se upotrebiti za dejstva na bilo kom akvatoriju, koji omogućava njihovo kretanje, pa i u pozadini neprijatelja na dužobalnom i otočnom morskom pojasu. Za dejstva u obalnom moru dolaze u obzir prvenstveno male i džepne podmornice (podmornice mališani). Za srednje i male podmornice teško bi bilo obezbediti trajno baziranje na okupiranom području, zbog većih i komplikovanih materijalno-tehničkih zahteva odmora posade i dr. Međutim, radijus dejstava ipak omogućava tim podmornicama zadržavanje u pozadini neprijatelja, naročito uz oslonac na pomorske snage i tačke na kopnu i otocima u pozadini neprijatelja, koje bi obezbedile pomorske i kopnene snage koje tu stalno borave.

Džepne podmornice zbog malog radijusa mogu biti upućene na okupirani akvatorij sa određenim zadacima. S obzirom na manje materijalno-tehničke potrebe, lakše maskiranje i sakrivanje, njima se tamo uz izvesne uslove može obezbediti duže ili stalno baziranje.

Podmornička dejstva u pozadini neprijatelja mogu biti: napadi na neprijateljev pomorski saobraćaj na svim pomorskim komunikacijama, na transportne brodove u vožnji, a takođe i na

sidrištima i u bazama, napadi na ratne brodove na moru i na sidrištima, prevoženje i prihvat pomorskih diverzanata, izviđanje neprijateljevih pomorskih i ostalih snaga i dr. Izvršavaju ih svi tipovi podmornica prema taktičko-tehničkim osobinama i mogućnostima, i to pretežno samostalno i u posrednom sadejstvu s ostalim pomorskim snagama.

Podmornice dejstvuju bilo slobodnim lovom u određenim rejonima i vremenu, bilo upućivanjem na kratkotrajne konkretne zadatke.

Pomorsko-diverzantske jedinice mogu u svim uslovima biti upotrebljene za dejstva u pozadini neprijatelja, što je njihova osnovna namena. One se mogu ubacivati sa neokupiranog na okupirano područje, na određene zadatke, na kraći ili duži boravak i povratak sa okupiranog akvatorija na odmor i znavljanje borbenih i drugih potreba. Može im se relativno lako obezbediti i stalan boravak na okupiranom području, pri čemu je neophodno omogućiti znavljanje borbenih potreba i lične opreme, dok u pogledu drugih potreba, kao i bezbednosti i mogućnosti održavanja na okupiranoj teritoriji, ne bi bilo većih problema.

Borbena sredstva tih jedinica mogu biti veoma različita, od običnog eksploziva, bombi i pešadijskog oružja, do najmodernijih i komplikovanih diverzantskih sredstava, što će zavisiti od tehničkih rešenja, tehničke pripreme i obučenosti u vreme mira, snahdevenosti i mogućnosti proizvodnje, nabavke i dotura. Pomenućemo samo neka: eksplozivni čamci, jahaća torpeda, podvodni diverzanti (ljudi-žabe) sa različitim sredstvima (priključne mine, eksploziv itd.). Postoji mogućnost da se diverzantske jedinice naoružaju i projektilima malog dometa, kakvi danas postoje, kao što su, na primer, protivoklopni ručni i dr.

Masovno razvijena, dobro organizovana i izvođena snagama i sredstvima solidnog kvaliteta, pomorsko-diverzantska dejstva mogu dati značajne rezultate, pa i veće i značajnije nego sva ostala dejstva u neprijateljevoj pozadini. Zbog toga razvijanje diverzantskih snaga, njihova svestrana i visoka stručna obuka, i neprekidno razvijanje i usavršavanje kvaliteta diverzantskih sredstava predstavljaju danas jedan od važnih zadataka u svim mornaricama. Naročito je to značajno za male zemlje, čije su mogućnosti za stvaranje modernih, većih pomorskih snaga skromne. Radi toga, u nekim zemljama, ratne mornarice razvijaju i pomažu masovan podvodni sport među omladinom da bi je tako pripremile za široku obuku u podvodnoj diverziji.

Pomorsko-diverzantska dejstva mogu se primenjivati u uslovima i područjima u kojima ne mogu dejstvovati površinske i ostale snage. Zato na tim dejstvima u određenoj situaciji i fazi borbe u pozadini neprijatelja na moru, može da bude i težište.

Načini dejstva i mogućnosti pomorske diverzije su veoma široki. Između ostalog, mogu se primeniti: napadi na pomorski saobraćaj, na transportne brodove na sidrištima i u lukama, zatim na pomorske saobraćajne kapacitete i postrojenja, na neprijateljske ratne brodove i plovna sredstva, kao i na najrazličitije objekte na obali itd.

Svoje mnogobrojne i raznovrsne zadatke pomorsko-diverzantske jedinice mogu izvršavati samostalno, zatim uz sadejstvo površinskih snaga ili podmornica, kopnenih snaga, kao i uz pomoć i podršku stanovništva. Njihov manevar može biti veoma raznovrstan, a mogućnosti za postizanje iznenađenja i što boljih rezultata praktično su neiscrpane.

Mine svih vrsta i tipova nalaze široku primenu u pozadini neprijatelja. Mogu ih polagati borbeni i pomoćni

površinski brodovi, podmornice, diverzanti i stanovništvo. Upotreba zavisi samo od mogućnosti nabavke i proizvodnje, uskladištavanja, tehničkog održavanja, prikrivanja i doturanja na mesta upotrebe na okupiranom akvatoriju.

Pored tih čisto pomorskih snaga i sredstava, za dejstvo u pozadini neprijatelja na moru mogu se upotrebiti i druge snage i sredstva. Kopnene jedinice takođe mogu dejstvovati na moru u pozadini neprijatelja. U obzir dolaze, na primer: zajednička dejstva kopnenih jedinica (u ulozi mornaričke pešadije) sa pomorskim snagama protiv neprijateljevih plovnih objekata u bazama, lučkih i drugih pomorskih postrojenja i vatreni napadi sa obale na neprijateljeva plovna sredstva, bazirana ili u vožnji blizu obale, kao i na njegovu lučka i druga pomorska postrojenja, prvenstveno artiljerijskom i minobacačkom vatrom pešadijskih jedinica i jedinica zemaljske artiljerije u ulozi pokretnih obalskih baterija i sl.

O PROBLEMIMA BAZIRANJA I MATERIJALNO-TEHNIČKOG ZBRINJAVANJA

Problemi koje treba rešavati u odnosu na baziranje pomorskih snaga saстоje se u postizanju određenog stepena bezbednosti kad one ne dejstvuju i u mogućnosti zanaavljanja materijalnih, tehničkih i drugih sredstava.

Uslove relativne sigurnosti i mogućnosti popune materijalnih potreba za pomorske snage valja obezbediti delom na okupiranom, a delom na neokupiranom području otoka i obale. Deo snaga bazirao bi na neokupiranom, a drugi deo na okupiranom području, pod odgovarajućim uslovima koji bi zavisili od situacije na pomorskom vojištu.

Za baziranje na okupiranom području neophodno je težiti sledećim merama: reјone baziranja birati na zabačenim prostorijama, van važnijih plov-

nih puteva i komunikacija, koristeći geografske i druge povoljne uslove; svakoj jedinici obezbediti i predvideti dva ili više rejonu baziranja, kako bi mogla manevrom izbegavati neprijateljeve udare; rejonu baziranja osloniti na kopnene snage u pozadini neprijatelja na obali i otocima, čime bi se pomorske snage obezbedile od napada s kopna, a ostvarile sadejstvo u borbi i saradnju u snabdevanju; organizacijom baziranja obezbediti rastresitost snaga, kao i njihovu spremnost da se prema svojim mogućnostima suprotstave iznenadnim napadima s mora ili iz vazduha; radi bezbednosti, na čitavom okupiranom području neprekidno koristiti službu osmatranja i javljanja o pojavi neprijatelja na moru, kopnu i u vazduhu. Osim tih, određeni stepen sigurnosti pri baziranju postiže se i nizom drugih mera. Osnovno je, ipak: stalna pokretljivost snaga, njihova maksimalna aktivnost i ofanzivnost i minimalno zadržavanje i mirovanje u rejonima baziranja.

U vezi sa baziranjem snaga u pozadini neprijatelja najvažniji materijalni problemi su snabdevanje borbenim potrebama, remont i tehničko održavanje, a zatim intendantsko, sanitetsko i dr. zbrinjavanje. Ti problemi mogu se rešavati delom na okupiranom, a delom na neokupiranom području.

Na okupiranom području neophodno bi bilo razviti sistem prikriivanja, zanaavljanja i raspodele materijala. Tajna skladišta raspoređuju se rastresito i potpuno maskiraju, a najbolje je da se materijal uskladišti po vrstama i kompletima za određene jedinice, u manjim količinama, kako bi se u slučaju otkrivanja ili uništenja izbegli veći gubici. U odgovarajućoj situaciji mogu se skladišta obezbeđivati pomorskim i kopnenim snagama na oslobođenim rejonima u pozadini neprijatelja. Način čuvanja i prikriivanja može biti raznovrstan, kao, na primer: stalna

skrivena skladišta na obali i otocima, deljenje materijala stanovništvu da ga ono čuva, ali tako da se obezbedi mogućnost brzog prikupljanja, kad to bude potrebno, zatim prebacivanje materijala sa ugroženih u sigurnije rejone, njegovo čuvanje na brodovima i plovnim sredstvima pomoćne namene, koji se mogu sklánjati i menjati mesta boravka, potapanje na morsko dno u odgovarajućim, metalnim, plastičnim i sl. kesonima i tankovima, itd. Svakako da to zavisi i od vrste materijala, mogućnosti manipulisanja njime, raspoloživih i potrebnih količina i drugih uslova. Raspodela bi trebalo da omogući zbrinjavanje pomorskih snaga na više mesta i rejonu, kao i da odgovara njihovom načinu dejstva i manevru. U pogledu zanaavljanja, koje je uslovljeno razvojem intenziteta dejstava, dolazi u obzir kako doturanje sa neokupiranog područja iz zalih ili iz tekuće proizvodnje i nabavke, tako i iz proizvodnje na okupiranom području koja bi se mogla organizovati na oslobođenim rejonima.

Problem je u celini izvanredno komplikovan i težak, jer su u pitanju raznovrsni, često kabasti i tehnički osetljivi materijali, kao što su, na primer, municija za artiljerijska oruđa i pešadijsko naoružanje brodova, rezervni delovi za oruđa, eksplozivi i razna sredstva pomorske diverzije, oprema i rezervni delovi za diverzantske jedinice, torpeda i delovi za opremanje torpeda i torpednih aparata, goriva i maziva za mašinske komplekse brodova, rezervni delovi za brodske mašine i uređaje, materijali za opremu brodova, itd. Posebnu teškoću predstavljaju snabdevanje vodom za napajanje brodova i potrebe ljudstva i drugi problemi intendantskog i sanitetskog zbrinjavanja.

Remont brodova, brodske opreme, oruđa i oružja, može se rešavati prvenstveno na neokupiranom, a delimično i na okupiranom području. U tu svrhu

može se predvideti rasturanje određenih brodograđevnih, radioničkih i drugih kapaciteta za potrebe remonta. Tim putem moguće je u određenoj situaciji i na okupiranim područjima obale i otoka stvoriti izvesne remonte i radioničke kapacitete. Oni moraju biti prikriveni i rastresito raspoređeni u rejonima baziranja pomorskih snaga, a mogu odigrati manje-više važnu ulogu u opštem razvoju dejstava u pozadini neprijatelja.

U razmatranju i rešavanju problema baziranja pomorskih snaga u pozadini neprijatelja posebno se ističe sposobnost i umešnost da se stvore i iskoriste sve, pa i najmanje mogućnosti. Neprocenjiva je uloga koju u tom pogledu može da odigra stanovništvo na okupiranim delovima obale i otocima.

O ORGANIZOVANJU SNAGA I KOMANDOVANJU

Pomorska dejstva u pozadini neprijatelja zahtevaju punu organizovanost, neprekidno usmeravanje i objedinjavanje, s jedne, i punu slobodu i razvijenu samoinicijativu ne samo viših, nego i najnižih komandi i starešina, s druge strane. Ova dva oprečna zahteva moraju biti što potpunije zadovoljena u organizovanju snaga i sistemu komandovanja. Više komande mogu rukovoditi, usmeravati i objedinjavati snage i njihova dejstva na širem planu, odnosno na širem području, ostavljajući nižim komandama i najnižim starešinama široke mogućnosti za samoinicijativu u odlučivanju, izvršavanju i načinu postupanja. Da bi se više komande mogle ovako postaviti, neophodno je da na širem pripadajućem području u pozadini neprijatelja ostvaruju svu vojnu vlast, da sve snage imaju pod svojom komandom (direktno ili indirektno), što znači, da organizacijom treba ostvariti integraciju svih pomorskih i kopnenih snaga i materijalno-tehničkih rezervi. Isto tako, i ni-

že komande, da bi mogle ispoljiti i razvijati inicijativu, treba da imaju mogućnosti za to, te je i na nižem nivou neophodna organizacijska integracija različitih pomorskih, a u određenim uslovima i pomorskih i kopnenih snaga.

Integracija pomorskih i kopnenih snaga bila bi, dakle, neophodna, i to pre svega na nivou viših komandi koje bi na određenim širim područjima imale zadatak da objedinjavaju sva dejstva u pozadini neprijatelja. U njihovom sastavu našle bi se na taj način različite pomorske borbene plovne jedinice, pomorske pomoćne plovne jedinice, jedinice mornaričke pešadije i kopnene snage. Te komande bi, takođe, morale biti odgovorne za celokupnu organizaciju materijalno-tehničkog zbrinjavanja i snabdevanja svih pripadajućih i drugih snaga koje bi se našle na njihovom području. Samo komanda koja bi na pripadajućem području obale, otoka i akvatorija bila po svojim funkcijama operativna, teritorijalna i snabdevačka, imala bi us'ova da ostvari neophodno objedinjavanje svih dejstava i ujedinjavanje svih napora u borbi protiv neprijatelja, za opstanak svojih snaga na okupiranim područjima, za razvijanje rata u pozadini i izvršenje određenih operativnih ciljeva i zadataka.

Takva, neophodna integracija snaga možda ne bi bila dovoljna pri većem razmahu dejstava u pozadini, te bi se, eventualno, ukazale potrebe i mogućnosti za njihovom integracijom i na nižem nivou. Tada bi se moglo pribeci stvaranju i nižih komandi koje bi u svom sastavu integrirale odgovarajuće pomorske i kopnene snage i koje bi na taj način mogle direktnije i neposrednije organizovati sadejstvo raznorodnih jedinica u borbi.

Što se tiče organizacije pomorskih snaga, njihova raznovrsnost nametnula bi potrebu stvaranja kako jednorodnih, tako i raznorodnih jedinica. Pored po-

stojanja grupa i odreda istorodnih brodova i plovnih i drugih jedinica, bilo bi potrebno stvarati i raznorodne jedinice u koje bi bili uključeni grupe i odredi raznih brodova, pomorsko-diverzantske jedinice različite jačine, a eventualno i razne pomoćne, snabdevačke i druge jedinice.

Celokupna organizacija snaga morala bi biti elastična, tako da se može menjati, usavršavati i prilagođavati sve novijim situacijama, mogućnostima i potrebama. Zbog toga je nemoguće unapred odrediti neku stalnu, nepromenljivu organizaciju snaga. Moguće je odrediti samo početnu organizaciju koja bi odgovarala najverovatnijim situacijama i mogućnostima i koja bi zadovoljavala navedene i druge osnovne principe i zahteve koji proizilaze iz opštih karakteristika tih dejstava.

UMESTO ZAKLJUČKA

Dejstva pomorskih snaga u pozadini neprijatelja (kao i dejstva kopnenih snaga na okupiranom obalnom pojasu i otocima, koja su nerazdvojna od njih) mogu u određenoj ratnoj situaciji, u odgovarajućim uslovima, biti značajan faktor rata na moru i otpora snagama eventualne agresije. Ukoliko ima osnova da se može računati s tim dejstvima i kad se ona predviđaju kao mogućna i potrebna, neophodno je, u toku mirnodopske izgradnje ratne mornarice i obalnih i otočnih kopnenih snaga, vršiti i odgovarajuće pripreme za njihovo organizovanje i razvoj u slučaju rata.

No, pre prelaza na konkretne mere treba, pre svega, načelno raščistiti sva kompleksna pitanja o potrebi, mogućnostima, uslovima i organizaciji tih dejstava pa tek na osnovu donetih stavova pristupiti sistematskom sprovođenju organizacijskih i materijalnih priprema.

Iz toga bi proizašlo, da je potrebno odrediti približan početni sastav i prvobitnu organizaciju pomorskih i kopne-

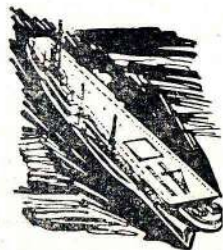
nih snaga, koja će omogućiti što širi razmah svih oblika tih dejstava. Takođe, treba predvideti postupke pri prelazu i pristupanju ovoj organizaciji u momentu eventualnog okupiranja dela obale i otočnih područja.

U mirnodopskoj izgradnji pomorskih snaga i borbenih sredstava ratne mornarice neophodno je razvijati snage i sredstva za dejstva u pozadini neprijatelja. U tu svrhu trebalo bi sistematski rešavati mnogobrojne tehničke probleme preko mornaričko-tehničke istraživačke delatnosti.

Važno je takođe rešavati pitanja iz domena baziranja pomorskih snaga u pozadini neprijatelja i njihovog snabdevanja borbenim i drugim potrebama na okupiranim područjima.

Još u toku mira sve mornarice normalno razvijaju službu osmatranja, obaveštavanja, javljanja i veze na svojoj obali i otocima. Potrebno je predvideti funkcionisanje te službe na eventualno okupiranim područjima i rešiti pitanje njenog organizovanja, tehničkih sredstava veze i funkcionisanja pod svim uslovima okupacije.

Značajne su i političke i nastavne pripreme koje bi se sprovodile kako obukom i vaspitanjem pripadnika ratne mornarice, tako i razvijanjem borbenih tradicija na širem planu, pomaganjem i razvijanjem društvenih delatnosti i organizacija koje mogu doprineti odbrani nacionalne obale i mora, predvojničke obuke, sportskog vaspitavanja omladine itd.

ПРОБЛЕМИ ИНЖИЊЕРИЈСКОГ ОБЕЗБЕЂЕЊА

Нова техничка достигнућа, а нарочито у области офанзивног наоружања, постављају пред инжињерију нове проблеме и траже од ње да реши питање како им се супротставити. Тај узајамни однос и условљеност развоја техничких средстава и тактичких односно организацијских процеса и мера делује као константа током читаве историје ратоводства. Тако су појава артиљерије и њен развој утицали на развој утврђивања. Појава авијације захтевала је да се проблеми заштите и маскирања решавају на нов начин и на много већем простору. Одбрана од тенкова изискивала је нова запречна средства, а увођење и омасовљавање механизације и моторизације истакли су важност комуникација и проблеме који се у вези с њима појављују. Данашњи развој и употреба атомске енергије, електронике, ракетних средстава и технике у целини за војне потребе и, у вези с тим, појава нових концепција вођења будућег рата постављају пред инжињерију нове, веће и сложеније проблеме, за чије решење искуства ранијих ратова могу само делом послужити као основа.

НОВО МЕСТО И УЛОГА ИНЖИЊЕРИЈСКОГ ОБЕЗБЕЂЕЊА

Употреба атомске енергије у ратне сврхе пружа савременом наоружању неслућене рушилачке и разорне могућности. Појмови заштите јединица, командних места и важнијих политичких и привредних центара, од артиљерије и авијације добијају потпуно нов значај. Наиме, данас се поставља питање не само нових техничких решења већ и могућности заштите уопште. Савремено наоружање омогућава једновремен напад на целу државну територију, због чега инжињеријско обезбеђење — које се раније разматрало само у односу на извесне појасеве дуж граничних фронтава — мора данас да обухвати и заштиту, безбедност и интегритет целокупне територије, свих оружаних снага и целокупног становништва.

Коришћење удара атомског наоружања и масовна употреба механизованих и моторизованих јединица и ваздушних десаната, којима располажу савремене армије, омогућавају извођење брзих маневара, непрекидност дејстава, стварање дубоких продора и у целини повећавају темпо наступања. Таква дејства траже огромна средства за снабдевање муницијом, горивом и другим потребама за живот и рад јединица, а пред инжињерију постављају у први план проблеме обезбеђења покрета и маневра.

Брзина и могућности дејства по целој територији у свако доба траже сразмерно (тј. огромно) повећање обима радова на инжењеријском обезбеђењу, као и њихово извођење у краћим роковима и под много тежим условима рада. То, као и нове концепције вођења рата на основу нових могућности ратне технике, проузроковало је и измену места и улоге инжењеријског обезбеђења у новоствореним условима. Инжењеријско обезбеђење престало је да буде периодичан задатак јединица, којем се повремено приступа на фронту, и сл. Оно више не представља неко изнимно стање него константу па се зато широко интегрира, постаје органски део свих јединица и непрекидно се спроводи.

Повећан обим задатака инжењеријског обезбеђења и његова нова улога у оквиру борбених дејстава у будућем рату намећу потребу најширег ангажовања свих снага — људства и технике — не само инжењеријских већ и свих осталих јединица, као и становништва, на њиховом извршавању.

С тим у вези, више се задаци инжењеријског обезбеђења и близу фронта и у дубини (позадини) не могу делити на оне првог и другог степена. Они се узајамно прожимају, допуњују и изводе у условима сталне могућности напада од стране противника и кориштења објеката на којима се још ради и за заштиту и за борбу. Све те задатке на читавој државној територији неопходно је решавати под једним руководством, с тим што би се за све радове у дубини територије масовно користили цивилни капацитети — разна грађевинска предузећа, путна и железничка служба, сродна механизација и радна снага — а за инжењеријско обезбеђење непосредних борбених дејстава — све јединице и установе.

Нема ни једног задатка инжењеријског обезбеђења (извиђање, запречавање, савлађивање препрека, утврђивање, комуникације, прелажење река, хидротехнички радови, маскирање, пожарна служба, грађевинарство итд.), који би команде у целини препуштале инжењерији нити би их у целини пребацивале на друге. Колико ће задатака дати инжењерији да их сама изврши, а колико ће она у њима делом учествовати, само их планирати или организовати, зависи од њене величине и опремљености, од припремљености државне територије у инжењеријском погледу још у време мира и од конкретне ситуације.

Максимум радова инжењеријског обезбеђења изводи се у току припрема и организовања борбених дејстава. Ангажовање свих јединица на тим радовима у том периоду је логично, јер нису непосредно заузете борбом. Потреба да се јединице у то време што мање исцрпљују како би што одморније сачекале почетак дејстава, од истог је значаја за инжењеријске јединице као и за све остале, јер и њих очекују исто тако напорни задаци у току борбе. Међутим, ако се масовно располаже инжењеријском техником солидног квалитета, могу се остале јединице растеретити од многих инжењеријских радова, нарочито припреме положаја у дубини, оправке путева, савлађивања препрека и сл. Уколико се њоме не располаже у довољном броју, радове већег обима морају изводити све јединице.

Отуда је у третирању овог проблема код свих армија у начелу усвојено гледиште да све јединице родова и служби треба да учествују у извршењу свих задатака инжињеријског обезбеђења борбених дејстава, док инжињерија проналажењем нових метода, усвајањем боље механизације и припремама у миру, тражи начин да их што више растерети. Изрека: „Свако за себе, инжињерија за све“, усвојена је као правило.

Поред поделе задатака инжињеријског обезбеђења на све јединице, установе, цивилне капацитете и становништво; велика пажња придаје се техничком усавршавању и механизовању радова (адекватно усавршавању борбених средстава у целини). Неке земље дају приоритет механизовању, друге делом механизовању, а делом јачем ангажовању осталих елемената (подели задатака). Но, све армије придају примаран значај том питању, предвиђају кориштење свих извора људства и техничких средстава и припремају земљиште у току мира, да би постигле што потпуније обезбеђење не само борбених дејстава већ и живота и рада земље у целини. Тиме је проблем инжињеријског обезбеђења шире сагледан са аспекта будућег рата, те је добио ново место и улогу у њему.

Сем тога, бољем решавању проблема инжињеријског обезбеђења у савременим условима могу допринети погоднија организација и формацијска структура инжињеријских јединица, бољи квалитет обуке, целисходно решење командовања и надлежности у руковођењу инжињеријским радовима, као и проучавање земљишта и искоришћавање услова које оно пружа за смањење обима родова и примену импровизације.

ЗАХТЕВ ЗА БРЖИМ РАЗВОЈЕМ И УСАВРШАВАЊЕМ МЕХАНИЗАЦИЈЕ

Повећан обим стручних инжињеријских задатака, од чијег успешног решења битно зависе маневар и дејства и сопствених снага, и непријатеља, тражи масовније увођење инжињеријске механизације бољег квалитета, нова минско-експлозивна средства и нова решења у извођењу разних инжињеријских радова. Далеко повећана покретљивост савремених јединица уопште тражи и већу покретљивост, припремљеност и оспособљеност инжињеријских јединица да у што краћем року непосредно на бојишту изврше обимне задатке, као: отварање пролаза, савлађивање препрека, рушење, подизање бункера, онеспособљавање пруга, форсирање река итд.

Брза оправка порушених деоница путева, пропуста, мостова, аеродрома, пристаништа, форсирање река и утврђивање могућни су једино ако јединице носе са собом готове елементе које су раније припремиле, ако се располаже борбеним машинама — носачима преносних мостова, амфибијским средствима, понтонским мостовима за разна оптерећења и сл., као и механизацијом, делом борбених машина оспособљених за самоукопавање, копачицама ровова и сл. Огромне количине материјала и средстава за инжињеријско обезбеђење неће се моћи набавити само из резерви у слагалиштима. Камен, дрво,

гвожђе и сл. морају се обрадом на лицу места оспособити за употребу или дотурити из најближе околине, што намеће проблем обраде и дотура тог материјала.

Масовно и ефикасно запречавање тражи проналажење експлозива јаче ефикасности, чиме би се смањиле димензије противоклопних мина, олакшао њихов транспорт, уковавање и маскирање. С тим у вези је и захтев за смањењем осетљивости мина уопште на дејства атомске експлозије. За дејства у позадини потребна су нова и разноврсна диверзантска средства. За рушење, израду минских комора и заклона у каменитом и тврдом земљишту потребне су разне врсте кумулативних пуњења, посебно малих која би била уведена у лично наоружање бораца, а служила би за брзо уковавање.

Прецизност техничких апарата за извиђање и фотографисање, као и откривање особина материјала, неминовно намећу да се средства за маскирање што више прилагоде природи. Осетљивост на пожар посебан је проблем тих средстава.

У погледу обезбеђења водом, поред решења снабдевања 2-3 пута повећаним количинама, као најглавнији проблем намеће се изнајлажење могућности њеног пречишћавања. У противпожарној служби потребна су нова ефикасна средства за гашење пожара у градовима и, нарочито, шумама које се могу лако и на већим комплексима запалити. Ако су положаји у шумама, или се јединице у њима одмарају односно кроз њих крећу, тај проблем је врло тежак и садашњим средствима се не може решити, па се сматра да се у случају пожара мора напустити шума или треба предузети опсежне мере заштите, што опет тражи огромну радну снагу (за крчење, прекопавање, канализовање и сл.), односно механизацију и машине за ту врсту радова.

Отуда усавршавању инжињеријске механизације, повећавању брзине и капацитета радова, све армије поклањају пуну пажњу. У том погледу економски и технички развијеније државе иду широким фронтом на решавање диспропорције између нападних средстава, с једне, и заштитних могућности и инжињеријског обезбеђења, с друге стране. Међутим, армије држава мањих економских могућности настоје да инжињерију обезбеде и оспособе средствима и механизацијом потребним за што брже решавање задатака на тежишним и критичним тачкама. Колико се далеко отишло у томе, види се из ових примера: док је крајем прошлог рата на 1 инжињерца долазило 1-2 КС механизације, данас долази 30-50 КС. Или, број механичара и техничара специјалиста повећан је у инжињеријским јединицама у односу на прошли рат 7-10 пута.

Све армије усмеравају своје напоре на даље унапређење инжињеријске технике. Основне тенденције притом су смањење њених димензија и повећавање продуктивности рада и покретљивости на бојишту, што већа универзалност и замењивост, као и оспособљавање за рад и у најтежим условима — на затрованом земљишту, ноћу, на брдско-планинском земљишту (оно захтева специјалну лако покретљиву и што универзалнију механизацију).

Организација и формација савремених инжењеријских јединица одређене су потребом што успешнијег прилагођавања борбеним дејствима, посебно њиховој брзини и разноврсности задатака које треба да извршавају. У те задатке спадају непосредно обезбеђење, специјални задаци, снабдевање и разне службе.

Јединице за непосредно обезбеђење (чете у пуковима и бригадама, батаљони у дивизијама, пукови или батаљони у вишим јединицама и РВК) треба да буду што самосталније и оспособљеније за брза дејства. Зато су данас, на пример, инжењеријски батаљони дивизија опремљени лакшом механизацијом, средствима за прелаз и оправке, и оспособљени да дивизији омогуће несметано дејство и обезбеде материјална средства у свим почетним ситуацијама, до успостављања ланца дотура и полуне. Пукови (групе) инжењерије корпуса, армије и РВК, потребни за обимније радове на широј просторији, као и за ојачање дивизија, појављују се као јединице или групе батаљона, истородних или разних јединица инжењерије под једним руководством оформљеним за одређене задатке.

Извођење специјалних радова као што су изградња или поновно успостављање железничких пруга, путева, аеродрома, пристаништа, утврђивање и др; експлоатација осветљења; изградња и одржавање жичних железница у планинским областима и сл. захтева постојање специјалних јединица. Код неких армија не постоје те јединице, већ њихове задатке извршавају инжењеријски батаљони и пукови.

Потреба намеће и постојање посебних јединица за снабдевање (у њима се налази опрема која није увек потребна јединицама или, бар, не у већим количинама) које служе за подршку јединица у извођењу већих радова, за ојачање механизацијом и стручним људством, за одржавање и оправку инжењеријске механизације, за опслуживање: магацина, транспортних јединица са киперима (за транспорт грађе, камена и земље за радове на путевима, утврђивању и сл.), јединица мостовне опреме, затим за одржавање и транспорт средстава за прелаз река и савлађивање мањих порушених деоница, пропуста, канала и сл.

Поред тих сталних формација, могу се према потреби стварати и разне друге јединице: за маскирање, водоснабдевачке, пожарне, грађевинске и сл.

Руковођење радовима инжењеријског обезбеђења, обједињавање задатака по времену и простору, по јединицама и радној снази, организовање радова и снабдевање — представљају посебан проблем. Да би се уочила сложеност његовог решавања, ваља истаћи да у инжењеријском обезбеђењу учествују инжењерија, родови и службе, цивилна радна снага, затим разне организације — путне, железничке и сл. што све захтева од командовања широку скалу организацијских и техничких решења.

Уз то треба уочити и многострукост задатака, нарочито на обезбеђењу територије — противпожарна служба, снабдевање водом, рашчишћавање порушених градова, смештај збегова, власти и бол-

ница, оправке путева и обезбеђење саобраћаја, омогућавање рада индустрије нужне за рат. Неопходно је, дакле, да се свим радовима на обезбеђењу одређене територије (грађевински, путни, водоснабдевачки, смештајни, заштитни, као и прикупљање и евиденција података о земљишту, путевима, препрекама и средствима за снабдевање) руководи из једног центра.

Руковођење тим радовима се остварује преко начелника — или команданта — инжењерије који се у свим армијама јавља у улогама стручног органа команде, команданта инжењеријских јединица, начелника инжењеријско-техничке службе и организатора и руководиоца радова на територији. Од њега, као стручног органа команде који познаје намере командовања, тражи се да предлаже најпогодније мере инжењеријског обезбеђења, ангажовање јединица и средстава, поделу задатака и рокове извршења, као и предузимање благовремених припрема за успешно извршење тих задатака. Од њега, као команданта инжењеријских јединица, захтева се да командује инжењеријским јединицама које формацијски припадају одређеној команди, као и онима којима је она ојачана, односно, које су јој додељене за извршење одређеног задатка или за одређено време, и да координира рад са јединицама инжењерије које у његовој зони извршавају задатке за рачун више команде. Као начелник инжењеријско-техничке службе, он је дужан да се стара за снабдевање јединица свих родова и служби инжењеријским материјалом и опремом, за ускладиштење, одржавање, занављање и оправку инжењеријских средстава и механизације. На крају, као организатор и руководилац радова, преко одређених органа — одељења за радове — повезује се са разним цивилним службама и организацијама: путним, железничким, за пловне путеве, пристаништа, аеродроме, за водопривреду и шумарство, затим са грађевинским предузећима, и одређује задатке у погледу одржавања, оправке или израде нових путева, железничких пруга, пристаништа, склоништа, смештаја за установе, органе власти, збегове и сл.

УТИЦАЈ ЗЕМЉИШТА И БЛАГОВРЕМЕНА ПРИПРЕМА ДРЖАВНЕ ТЕРИТОРИЈЕ

Мада су могућности за савлађивање земљишта и природних препрека данас много веће него раније (веће могућности ваздушних десаната, употреба хеликоптера, масовност гусеничара и оклопних транспортера), ипак су оне далеко од тога да му умање значај. С тим у вези, највећи проблем за све велике армије је у томе што су њихова механизација и техника већим делом прилагођене борбеним дејствима у нормалним земљишним условима, тј. за равнице и брежуљкасто-брдовит терен. Међутим, брдско-планинско, карстно, каменито, густо пошумљено, испресецано и тешко проходно земљиште представља за модерне мото-механизоване армије врло тежак проблем, јер се њихова механизација тешко може користити на том терену. Посебан проблем представља извођење радова на таквом терену уопште. Конфигура-

ција, састав, покривеност и проходност земљишта условљавају обим и успех радова, типове објеката, повећану или смањену употребу механизације, избор и могућност употребе појединих врста алата и механизације, олакшавају или отежавају запречавање, маскирање, снабдевање водом, кретање, израду разних објеката и склоништа, као и савлађивање природних препрека. У свим ситуацијама, вештим искоришћавањем природних особина земљишта, могу се олакшати радови на инжињеријском обезбеђењу. На брдско-планинском, каменитом и пошумљеном терену копачи ровова, минополагачи, чистачи мина, транспортери, веће машине и сл. уопште не налазе ширу примену. Обим радова у одбрани се смањује, док се за нападача много повећава и отежава — усавршава се ефекат услед немогућности за развијање фронта рада.

Противречност да развијена техничка опремљеност релативно отежава нападне могућности, дејства и покретљивост савремене армије на тежем земљишту, тражи његово детаљно проучавање при планирању сваке операције с обзиром на време потребно за припреме, темпо операције и избор јединица, механизације, алата и средстава за инжињеријско обезбеђење тих дејстава. За дејство на таквом земљишту морају се најчешће употребити погодне формације привременог састава.

Могућност изненадног и масовног напада, агресије, данас далеко више него раније, захтева да се државна територија припреми и у инжињеријском погледу у време мира, да би се са што мање губитака преживео први удар. Касно отпочети с том припремом и радити кад је већ дошло до агресије, дакле у условима спровођења мобилизације, заузимања борбеног распореда и уопште прелаза земље на ратно стање, значи неминовно изазвати одређене поремећаје који парализују, поред осталог, и организовање и извођење радова на инжиње-

ријском обезбеђењу, нарочито оних који се односе на заштиту цивилних организација, становника и саобраћаја у почетном периоду.

Не мислим ту на припрему објеката сталне фортификације за заштиту границе, обезбеђење мобилизације и развоја, као у прошлим ратовима, већ на припрему објеката за заштиту основних људских и материјалних потенцијала земље у целини. Нема ни једне земље која то не осећа.

Решавању тог проблема приступају разне земље на различите начине зависно од њиховог положаја и, нарочито, економских могућности. Већина земаља припрема сигурна командна места, центре везе, стокове атомских нападахних средстава и средстава за њихово лансирање (велике силе), увежбава становништво у спровођењу мера заштите, издаје законе и прописе о обезбеђењу од пожара, евакуације и сл. Неке земље (Шведска) већ предузимају и шире мере за непосредну заштиту становништва и индустрије.

Припрема државне територије у инжињеријском погледу у току мира од посебног је значаја код мањих држава које своју инфериорност у техници и наоружању морају надокнађивати, између осталог, и припремањем неопходне заштите од изненађења у почетку рата. Нарочита пажња у тим земљама треба да се посвети припреми рушења и запречавања; припремању положаја, у првом реду оних који су ближи граничним фронтovima; појачавању каналисаних праваца објеката за дејство сталнијег типа; припреми и обуци становништва у изради основних заштитних објеката непосредно пре или у почетку рата; изградњи и уређењу мреже комуникација, резервних прелаза на целој територији и сл.; припремању грађе, материјала и средстава на осетљивим местима прелаза; изради путева за обилажење саобраћајних чворишта и тесних грла; прикупљању свих потребних података о земљишту, људству и цивилним капацитетима, природним могућностима заштите (пећине, рудници) и предвиђању организације за брзо извођење радова на целој територији, како за потребе заштите становништва, тако и за обезбеђење дејстава оружаних снага.

Проблеми и задаци у вези с тим траже решење многих питања из области координације односно интеграције рада војних и цивилних органа. Сва та питања треба детаљно регулисати да би заштита била што ефикаснија и да би се обезбедили и омогућили организованији отпор у почетном периоду рата и живот, рад и дејства у читавом његовом току, како на фронту и у дубини земље тако и у непријатељевој позадини.

О НЕКИМ ОСНОВНИМ ЗАДАЦИМА ИНЖИЊЕРИЈСКОГ ОБЕЗВЕЂЕЊА

Да би се јасније схватили улога, значај и тешкоће у извођењу инжињеријског обезбеђења у савременим борбеним дејствима, неопходно је задржати се на оним основним задацима који захтевају највише времена и радне снаге, а морају се извршити јер су предуслов за успешно извршење борбених задатака. То су, пре свега, задаци који обезбеђују маневар, покрет и заштиту сопствених снага, а оете-

жавају, коче и троше нападе и надирање противника, што значи: утврђивање, запречавање и обезбеђење потреба за савлађивање природних и вештачких препрека. Јасно, не губе значај нити се смањују потребе за бржим и бољим извршењем и других задатака инжињеријског обезбеђења — извиђања, маскирања, снабдевања — јер су и они увек нужни пратиоци свих радњи.

Утврђивање. Усавршавањем нападне технике утврђивање стално добија на важности. Дејство и заштита непрекидно настоје да у међусобном такмичењу добију превагу. Утврђивањем се у односу на класично наоружање постигла заштита и од пуних погодака најпробојнијих артиљеријских зрна и најтежих авио-бомби. То је остварено изградњом објеката сталне фортификације. Али, заштита се из тактичких, техничких и економских разлога није могла постићи за сву живу силу и сва средства. За масу живе силе решено је питање заштите само од најмасовнијег наоружања, то јест од пешадијске ватре и парчади артиљеријских зрна и авио-бомби. Данас је тај однос понова нарушен. Несразмерно јаче дејство атомског наоружања поставља проблем заштите у далеко оштријем облику него раније. Могућност дејства тим оружјем по целој територији проширује проблем захтевом да се заштите целокупно становништво и привреда. Тако широко постављеном захтеву тешко је удовољити па се зато, у начелу, тежи да се на најважнијим правцима, на кључним тачкама, за командовање и везу, за најважније изворе снабдевања, обезбеди сигурнија заштита помоћу објеката сталног типа, а за масу живе силе да се створи бар минимална заштита како би се што више смањили губици.

Колики је значај заштите може се видети и из следећих података: полупречник дејства артиљеријских зрна на незаклоњену живу силу износи неколико десетина, а авио-бомби око 100 м, док површина сфере дејства износи приближно 0,035 км². Једноставни објекти пољског типа, на неколико десетина метара од центра експлозије и најјачих бомби, пружају сигурну заштиту. Атомска бомба од 20 КТ има полупречник дејства при експлозији на средњој висини око 2000 м, а површину око 12,56 км², што значи да нормално обухвата батаљонски рејон одбране (ширине 2—4, а дубина 2—3 км). Укопавањем живе силе и заштитом у објектима пољске фортификације, полупречник дејства смањује се од око 200 м на око 760 м, а то је нешто мање од 3 пута. Ако се има у виду да површине расту са квадратом повећања полупречника, произилази да се опасна зона дејства смањује од 12,56 км² на свега 1,82 км², тј. око седам пута, и, де факто, уместо батаљонских рејона дејство обухвата отприлике рејон 1—2 вода (четни рејон износи око 2,52 км²).

Заштита од атомске експлозије захтева више објеката већих димензија, повећана растојања и одстојања између поседнутих рејона и положаја, као и повећану дубину ровова. Потребни су нешто дубљи профили од досадашњих (саобраћајнице до 2,5 м). Подизање склоништа добија превагу или се изједначаје по реду хитности израде са заклонима. Поред склоништа за живу силу, потребна су и склоништа за технику, јер је однос губитака у средствима и механизацији исти

као и код живе силе. Уз то, савремена дејства су динамична и јединице су присиљене да чешће мењају положаје. Због тога се мора истовремено радити више положаја на већој дубини, како би се у одбрани располагало спремним и фортификацијски уређеним наредним положајима. У нападу и одбрани поставља се као безуслован захтев самокопавање људства и технике и при најмањем застанку.

Све то повећава за 200—300% обим радова на укопавању борбеног распореда и захтева огромне напоре, више радне снаге, већи утрошак времена и материјала, као и обимније коришћење механизације и транспорта.

У вези с тим посебно се поставља проблем примене групног или рововског система утврђивања. Јасно је да би било најцелисходније укопати читав поредак, повезати га прикривеним саобраћајницама по фронту и дубини, а тиме се уједно и одлично маскирати. Међутим, време то неће дозволити, па се стога групни систем утврђивања сматра нормалним.

Очигледна је вредност рововског система, комбинованог са препрекама; зато му данас сви, а посебно велике силе, придају пуну пажњу и настоје да земљиште што више ојачају склопом ровова. У Совјетској армији, на пример, сматрају да је данас потребно у дивизијској одбрамбеној зони на 1 км фронта око 10—12 км траншеја, односно око 300 км у читавој зони (дивизија брани зону ширине 25 км). Половина тога отпада на преградне положаје и саобраћајнице. За извођење тих радова и израду разних склоништа и заклона за возила, борбене машине, односно, уређење одбрамбене зоне — и то уз подршку 12 багера, 15 булдожера и 7—8 копача ровова — рачунају да је потребно 15 дана. Французи предвиђају на сваком појасу до 7 непрекидних ровова, а да ће за уређење положаја дивизије употребити 2—3 пута више механизације и утрошити 7—9 дана.

За утврђивање у рововском систему, како се назире из савремене литературе, предвиђа се стварање групације од инжењеријске механизације и групе батаљона, са пуком пешадије, која би уређивала и припремала положаје по дубини. Она би, првенствено, изобразила појас одбране рововима и склоништима, док би борбене заклоне израђивале јединице кад их поседну.

Армије земаља мањих економских могућности, морају том проблему утврђивања посветити још већу пажњу и наћи решења која одговарају њиховим могућностима. Брзи продори, промене положаја, маневар по дубини, извлачење јединица испод најјачих удара, неће бити целисходни ако се изводе на неорганизованом земљишту, па ће чак бити и штетни. Само ојачано земљиште омогућава браниоцу да надокнади инфериорност у броју и техници. Вођење одбране при данашњој надмоћности и ефикасности нападне технике не може се замислити без ослонаца на уређено земљиште. Решење се мора тражити у организовању и ангажовању широке масе становништва и цивилних капацитета на изради ровова, на браздању каналисаних долина, поља и равница, припреми положаја на целој дубини земље на које би се могле наслонити јединице и допунити их заклонима за дејство; ти радови би били далеко брже и са мање труда обављени ако би се

користила и сва расположива цивилна механизација, а посебно специјална инжињеријска, нарочито копачи ровова. На тај би се начин омогућило пружање најјачег отпора по читавој дубини, а у највећем могућном обиму смањили би се губици живе силе. Становништво би с радом требало да отпочне са почетком дејстава, с тим што би се припремама приступило још у миру. Не би било целесходно уређивати положаје у миру. Потребно је унапред израдити планове, ускладити обуку, припремити неопходан материјал и сл. Значи, комбиновањем цивилних капацитета, механизације и инжињеријских организација за радове по раније припремљеним плановима и јединственим руковођењем, на одређеној територији, може се наћи решење проблема заштите масе живе силе и средстава позадине и припремити скелет наредних положаја за борбена дејства.

Ради што ефикаснијег решавања питања могућности потпунијег утврђивања данас се иде на усавршавање и масовну производњу копача ровова. Тако се већ располаже машинама које могу ископати 10 км ровова на сат. Посебна се пажња посвећује обезбеђењу прикључака за самоукопавање борбених и транспортних средстава. Такођер се иде на поједностављење и стандардизацију објеката пољске фортификације који би се лакше и брже радили, а омогућили би припрему стандардних преносних елемената за израду склоништа и заклона. Рачуна се и са широком применом и употребом бетонских елемената за израду објеката који се могу припремити, производити и депоновати у време мира. Такви елементи требало би да омогуће смањење профила објеката и да их може уграђивати и нестручна радна снага. И, као што је већ речено, рачуна се са организовањем израде скелета наредних положаја по дубини и планским коришћењем природних услова земљишта за заштиту и склоништа (рудници, пећине и сл.).

У извршењу свих задатака на утврђивању неопходно је, то треба посебно нагласити, ангажовати све родове и службе, а инжињеријске јединице употребити за сложеније радове, уређење командних места и центара везе, као и за снабдевање грађом, елементима и алатом.

Запречавање. Препреке свих врста у обезбеђењу борбених дејстава добијају све већи значај, јер се појављују као основна мера за успоравање темпа наступања и маневра противника и за обезбеђење маневра сопствених снага. Средства и мере запречавања успешно се држе у такмичењу са мотором.

Разумљиво, запречавање не разматрају на исти начин велике и мале силе, развијене и недовољно развијене земље. Водеће силе блокова, у суштини, сматрају запречавање помоћним средством чија је намена да се противник успорава, каналише и присили на стварање што рентабилнијих атомских циљева, чијим се уништењем постиже успех у нападу и одбрани. Неке друге земље које, иако индустријски развијене, не могу у наоружању и техници држати корак са великим силама, придају запречавању ванредан значај и теже да коришћењем услова које им пружа земљиште надокнаде слабости у техници и наоружању. Што су такве земље у целини јаче и располажу јачим нападним па и атомским средствима, то је и проблем запречавања

мање осетљив. Упротивном, код њих се предвиђа оформљавање јачих, посебних инжињеријских јединица намењених искључиво за запречавање (заустављање) и рушење. Важно место заузимају у томе и мирнодопске припреме. Релативно мање земље, са скромнијом економском базом, инфериорнијом техником и без атомских средстава виде у запречавању важан фактор противтеже којим треба да умање негативну диспропорцију на пољу техничких достигнућа и ратног потенцијала уопште (а средства за запречавање су релативно јефтинија, производња брза и теже застаревају, па све то повећава њихов значај).

Поред осталих мера, масовно и планско запречавање је врло подесно за јачање одбрамбене моћи. Избећи изненађење, укочити и знатно смањити продоре непријатељевих оклопних јединица, отежати њихово ојачавање из дубине или трећом димензијом, пореметити им или отежати снабдевање, значи обезбедити себи простор и време за успешно и планско укључивање у ратне напоре свих умних, физичких и материјалних снага земље. Због тога се у миру у приграничним појасевима и на појединим правцима припремају рушења и минирања најразноврснијих објеката као што су мостови, тунели, путеви, разна важна постројења, аеродроми, пристаништа, пруге, мелирациони уређаји, водотехнички објекти на рекама и сл. Уједно се одређују посебне јединице за те задатке и организује се приправност за рушење и запречавање. Обим припрема свака земља усклађује са својим могућностима и концепцијом вођења рата.

Међутим, тим мерама само се делимично решава проблем запречавања чак и код земаља у којима за то постоје повољни земљишни услови. Наиме, запречавање минирањем у миру није опортуно и не примењује се масовније, јер се тиме онемогућује коришћење тог земљишта, а и време трајања мина у земљи је ограничено. Остаје, дакле, да се запречавању у пуном обиму приступи кад отпочну борбена дејства и у њиховом току. С обзиром на проходност европског ратишта, карактер и средства евентуалног будућег рата, може се већ сада закључити да ће инжињеријске јединице само мањим делом бити у могућности да задовоље огромне потребе за запречавањем. У томе и јесте једна од разлика у односу на раније схватање улоге и места инжињерије. Док је у прошлом рату рад са минско-експлозивним средствима био изразито њен посао, а остали родови употребљавали су се за израду разних врста фортификацијских препрека, данас се због обимности и важности запречавања у целини, а нарочито минско-експлозивним средствима, у свим армијама предвиђа употреба свих родова и за минирање, па се у том смислу врше припреме и усмерава обука.

Карактер будућег рата избацио је у први план и као основно средство запречавања мине и минска поља у целини и рушење на погодним каналисаним правцима. Мине се релативно лако и брзо постављају и, у већем броју, као минска поља, најпогодније су препреке живој сили и техници. Оне су и основно средство за постизање опште несигурности противника на целој територији и, разумљиво, у његовој позадини.

Предвиђа се да ће се дубина минских поља повећати и до 1000 м, уз примену међупростора, лажних минских поља и сл. Масовност запречавања такођер се потенцира у свим земљама. Поједине армије предвиђају обавезно запречавање не само праваца и положаја него и позадине, установе, па чак и појединих возила и група.

Због потреба које намеће савремени рат непрекидно се у свим земљама траже средства и мере помоћу којих би се у одлучујућем моменту, поред осталог, обезбедило масовно успостављање што теже савладљивих препрека. Проблем се покушава решити механизацијом (минополагачима) способном да што брже и масовније поставља минска поља (у том смислу већ данас се говори о минополагачима капацитета 500 и више мина на сат); усавршавањем мина смањњем њихових димензија и проналажењем таквог материјала који ће што дуже издржати у земљи, односно, таквих особина (за противпешадијске мине) које ће омогућити да се неприметно сеју на површини и да буду неосетљиве на атомски удар; оспособљавањем свих јединица да непосредно обезбеђење минама врше саме; припремом становништва на целој државној територији за постављање мина и рушење; одређивањем посебних инжињеријских јединица за рушење и запречавање у току дејства (покретно запречавање); дисперзијом средстава за запречавање по целој дубини земље (и у позадини агресора) ради лакшег решавања проблема транспортовања; децентрализованим руковођењем минирањем у току дејстава, уз обезбеђење евиденције свих минских поља ради избегавања губитака од властитих мина.

Тим мерама свакако ће се много лакше постићи масовније запречавање, али се ни приближно не може обезбедити цео положај по фронту и дубини, а још мање цела територија. Нарочито кад се узму у обзир и ширина, и дубина положаја и велики међупростори, као и немогућност противдесантног запречавања свих места погодних за десанте у дубини положаја и територије у целини. Њима се најчешће штите борбени поредак и најосетљивији рејони за десанте. Стога је разумљиво да ће непријатељ опремљен савременом нападном техником успети да савлада одбрану и продре у дубину. У том моменту запречавањем треба да се омогући успоравање његовог наступања и маневар сопствених снага. Задатак је веома тежак. Постоје покушаји да се он реши покретним запречавањем, чији значај за ратовање у новим условима све више расте.

За покретно запречавање предвиђају се данас посебне брзопокретне инжињеријске јединице ојачане противоклопним средствима и наоружањем, које могу бити самосталне или придате противоклопним јединицама. Све се чешће појављују и специјализоване инжињеријске јединице намењене за те задатке. Међутим, без обзира на њихову покретљивост и наоружање, а имајући у виду нападачеву надмоћност пре свега у техници и авијацији, често ће употреба тих специјализованих јединица долазити у питање. Због тога, као и због обимности задатка уопште, целокупна инжињерија мора бити спремна да спречава и ограничава продоре противника. И не само инжињерија.

У непријатељевој позадини могу се вештим коришћењем диверзија и запречавања створити осетне тешкоће за кретање његових

снага, саобраћај, снабдевање, као и опште осећање несигурности. Зато ће се често све јединице које дејствују у непријатељевој позадини употребити за запречавање, израду препрека и сл.

За сада нису познате све могућности специјалног запречавања атомским средствима, али постоје подаци о припремама за рушење превоја на планинама употребом атомских мина, као и о разматрању могућности запречавања помоћу радиоактивних средстава. Сам тај рејон на којем је употребљена атомска бомба, представља препреку. Укратко, ако се начелно зна ефекат атомских средстава, лако је извући закључак да се она могу ефикасно употребити за запречавање, чиме би се у далеко већој мери паралисала преимућства агресора опремљеног савременим нападним средствима и успорила његова дејства у целини.

Обезбеђење покрета и маневра добија све већи значај и постаје у савременим армијама тежишни задатак инжињеријског обезбеђења, којим се омогућава искоришћавање нападне моћи модерне технике и наоружања. За њихово што боље и потпуније искоришћавање данас се, као нормални, предвиђају темпо наступања 30—50 км дневно и дубина операције до 500 км. Док смо раније темпо операција рачунали могућношћу пешака, данас га опредељује техника: моторизоване јединице које се крећу брзином 40—50 км на час, односно ваздушно-десантне 600 км на час. Проблеми који настају у вези с овим нормама могу се лакше сагледати ако се има у виду и то да растресит распоред захтева већи број путева; брзина и тонажа — бољи квалитет и већу носивост комуникација; дневне потребе снабдевања (које у операцијама износе преко 500 тона дневно на дивизију) — непрекидност; искоришћавање оклопних и моторизованих делова у нападу — брзо савлађивање препрека свих врсти, укључујући и реке. Ако се свим тим захтевима у основи не удовољи, нападна техника и наоружање и најбољих квалитета могу се појавити као баласт и постати захвалан циљ противмера супротне стране.

При разматрању комуникација потребних за борбена дејства полази се од тога да савремене армије захтевају 35—40 км путева на 100 км² и да величина, стање и квалитет путне мреже утичу на дубину и темпо дејстава. Не сме се, међутим, пренебрегнути чињеница да су путеви осетљиви на дејство из ваздуха и са земље. Авио и атомским дејствима, као и свим облицима дејства са земље, може се путна мрежа врло тешко оштетити и онеспособити извесно време за саобраћај. Како то у пракси изгледа најбоље се види из овог податка: онеспособљавањем око 10 комуникацијских чворова на 40 000 км² капацитет саобраћаја смањује се за око 50%; за површину наше земље онеспособљењем до 100 комуникацијских чворова саобраћај би био сведен на једну трећину капацитета, поготово зато што их је највећи број у теснацима и брдско-планинским долинама, где нема обилазака, што ефекат дејства чини далеко већим.

Ратне потребе не само што су огромне, већ и даље расту. Но, у исто време расте и осетљивост објеката потребних за њихово транспортовање: лука, аеродрома и железница. Путеви, иако су осетљиви, ипак су још увек најотпорнији на удар, те ће сигурно убудуће

бити основа за све врсте кретања и транспортовања. Притом не треба заборавити један нов проблем који је стављен пред инжењеријско обезбеђење, а последица је моторизације и механизације — снабдевање горивом. Најиме, потребе за горивом савремена армија тешко може подмирити транспортом. Већ у прошлом рату у Италији и Француској за наступајућим армијама савезника подизана је посебна врста комуникација — нафтоводи („потоци горива“, како су их назвали).

Питање комуникација у целини и обезбеђење путне мреже постаје један од кључних оперативних чинилаца. Стање путева, капацитети, осетљивост, данас се у савременим армијама третирају у процени ситуације као и остали њени елементи: однос снага, земљиште, време...

С обзиром на наглашене могућности за рушење и осетљивост комуникација нарочито: чворишта, градова као раскрсница, мостова, деоница са вештачким објектима, на тежем терену и сл., пред инжењеријско обезбеђење поставља се веома озбиљан проблем и задатак њиховог одржавања и оправке. Ако се пође од тога да за нормално одржавање путева у рату треба на свака 2 км један човек, а три кипера на 50 км, и да су за дејство модерне армије неопходне хиљаде километара путева, тек тада се добија приближна слика колике су снаге потребне само за њихово одржавање.

Оправке порушених деоница и објеката тражиће у будућем рату посебне снаге које сама инжењерија неће моћи обезбедити. Нарочито ће се тешко оправљати чворишне деонице и порушени делови у теснацима, на тежем терену. Ту противници могу непрестаним ударима отежавати један другоме кретање, маневар и снабдевање. Да би се оштећења брзо отклонила, неопходно је да се ради брзо, те се стога не може оријентисати на месна средства. Рад с њима траје дуго. При планском инжењеријском обезбеђењу мора се гледати унапред. Према томе, још у време мира морају се припремати обиласци чворишта, резерве материјала и мостова на осетљивим тачкама, а ради тешке механизације и борбених машина веће тонаже предвидети сјачање мостова и пропуста, а понегде и исправљање кривина. Проблем брзе интервенције на комуникацијама решавају савремене армије увођењем механизације јаким капацитетом (ефекат 200—400 људи), као и употребом формацијских и благовремено припремљених елемената за премошћавање не само природних препрека већ и порушених делова комуникација.

Поред савлађивања комуникација, отварање пролаза кроз далеко масовнија и дубља минска поља представља проблем чије решавање тражи далеко веће ангажовање свих, а не само инжењерије. Чистачи мина, разне направе за прављење пролаза кроз минска поља и удари артиљеријом, још нису у могућности да довољно брзо рашчисте минска поља. У тежим земљишним условима ни механизација није довољно ефикасна. Минска поља врло тешко савлађује и модерна армија. Истина, атомски удари уништавају и минска поља у сфери притиска на упаљаче који је већи од предвиђеног, али се с тим, најчешће, неће моћи рачунати како због ограниченог броја

атомских удара, тако и због тога што ће до тада највероватније бити у употреби упаљачи мање осетљиви на атомску експлозију, на чијем се проналажењу у свету интензивно ради.

У дубини сваке операцијске просторије појављује се готово увек неколико речних токова, који су у ранијим ратовима представљали најтеже препреке у нападним дејствима. Док је, на пример савлађивање река у првом светском рату захтевало дуготрајне припреме, детаљно планирање и организовање, у другом светском рату оне су претежно прелазне из покрета, јер је развој нападних средстава тражио већу брзину уопште, па и брже савлађивање река. Тако су јединице Другог украјинског фронта 1944. године само у току једне операције форсирале из покрета Буг, Дњестар, Прут и Серет.

Данас се тај проблем поставља у још оштријој форми пред све јединице. Карактер савремених дејстава, дубоке и брзе операције, захтевају да препреке не смеју утицати на јединице и смањивати темпо операције.

Армије водећих сила реално оцењују значај реке као препреке, уколико је брањена. Пошто се сматра да ће одбрана, у начелу, бити утолико чвршћа уколико је бранилац располагао са више времена за њено организовање, то се приоритет даје форсирању из покрета које пружа више погодности: темпо наступања се не смањује; могућно је форсирање на ширем фронту и на више праваца; боља је заштита од атомских удара па и резерве материјала могу бити мање, што смањује укупну количину потребних средстава.

С друге стране, свако заустављање пред реком код форсирања из дубине тражи артиљеријску и атомску припрему, огромна средства за прелаз, надмоћност у ваздуху, а противнику пружа могућност за атомску противприпрему и, уопште, тешко се постиже изненађење.

Ради савлађивања река, поред непрекидног усавршавања средстава за прелаз, нарочито се траже нови тактичко-оперативни поступци и заузимање мостобрана ваздушнодесантним јединицама. У односу на развој инжињеријских средстава тежи се да се применом и усавршавањем амфибијских возила смање разлике између кретања путем и преко река. Настојања су усмерена ка томе да се првом ешелону или бар гонећим одредима омогући да директно из покрета прелазе реку, не заустављајући се и по могућству претичући противника који одступа. Већ данас армије имају у свом саставу амфибијска средства за једновремено пребацивање 2—3 предња одреда јачине механизованог пука, мостови се подижу брзином 15—20 м на сат, а у масовној су употреби тзв. „пратећи мостови“, на тенку и самохоткама, за савлађивање мањих препрека (15—25 м). Поред тога, код неких армија већ су у наоружању и амфибијски тенкови, поред тежње да се извесним адаптирањем тенкови уопште оспособе за савлађивање мањих река по дну. Тежи се, такођер, добијању јуришне скале, јер тенкови-амфибије имају много недостатака.

Значи, настоји се да се проблем форсирања реши усавршавањем средстава до мере да јединице могу савладати реку без задржавања у пребацивању и најтежих терета, са наглашеном тенденцијом да се избегне свако нагомилавање и стварање циља за атомску бомбу.

Обезбеђење покрета другог ешелона и снабдевање и даље представљају озбиљан проблем. Његово решавање захтева подизање мостова који и даље остају крајње осетљив циљ на атомске ударе.

За армије које су технички слабије опремљене, реке као препреке не само што не губе значај него се он огромно повећава и компликује. Пошто је данас тешко замислити операцију а да се не наиђе на већу реку, основни проблем таквих армија биће како обезбедити потребне прелазе, имајући у виду да ће непријатељ непрекидно рушити постојеће. Оне тај проблем могу смањити припремом резервних прелазних путева, искориштавањем газова, као и организованим коришћењем месних средстава и људства са терена. Технички слабије опремљене армије тежиће да реку савладају ван постојећих прелазних путева како би постигле тајност и паралисале противникову надмоћност у ваздуху и атомском наоружању; места прелазних путева бираће на теже приступачнијим и непосредним деловима обале, а партизанским и убаченим јединицама обезбеђиваће прелазе и мостобране. При томе не сме се заборавити да партизанске јединице и месно становништво у непријатељевој позадини, прикривеним пловним средствима и благовремено у тајности припремљеним сплавовима, чамцима и сл., могу врло ефикасно надоместити формацијска средства и у датом моменту обезбедити несметан прелазак јединица преко реке на слабије брањеним и поседнутим одсецима.

Резимирајући све тешкоће и проблеме инжињеријског обезбеђења борбених дејстава, може се рећи да усклађивање извршења задатака по времену, расположивом људству и средствима, задовољење услова заштите и покретљивости и што потпуније и организовање спровођење свих тих задатака, тражи непрекидно проучавање и анализирање развоја војне мисли, технике и наоружања, њихових могућности у целини, као и благовремено припремање противмера. При томе је основно схватити да инжињеријско обезбеђење није проблем само инжињерије као рода, него непрекидан задатак свих команди и јединица, да се оно интегрира у све њихове поступке као трајан фактор који утиче не само на дејства у рату већ и на задатке у току мирнодопске изградње земље и армије. Штавише, припреме у току мира, као што су студије појединих питања, рад на техничком усавршавању борбених средстава, инжињеријских машина и друге опреме, подешавање цивилних организација за извршавање задатака који их очекују у рату, изградња и одржавање комуникација, припремање прелазних путева преко река, противпожарна служба и многе друге, нужан су предуслов за успешно решавање проблема инжињеријског обезбеђења у свим његовим видовима у току рата.

ОБАВЕШТАЈНЕ ФУНКЦИЈЕ У НОР-у

I

Корени и зачеци организационих облика наше ратне обавештајне службе, односно рада који је то садржавао у почетку устанка, лако се уочавају још у току класних борби у Краљевини Југославији и у тешком процесу сазревања КПЈ у снажну револуционарну организацију, способну да организује, мобилише и поведе масе у борбу.

Потребни елементи за ту службу настају као попутна појава организоване класне борбе и функционално су зависни од ње, тј. од степена њене развијености, правца и снаге главног удара револуционарних и реакционарних снага. Они зависе: од конкретних концепција руководства о обиму и условима вођења борбе, од његове способности да схвати стварни значај тог рада и правилно искористи добијене резултате у практичкој политичкој акцији.

Поред тога, мора се стално имати на уму да се у условима илегалне револуционарне делатности обавештајна служба (или служба информисања или просто потреба да се располаже потребним подацима) *није постављала као питање посебне професионалне институције, већ као питање способности масе припадника револуционарног покрета да прати и уочава акције и маневре класног непријатеља и да о томе правилно и брзо обавештава више руководство.* Дакле, тежиште се сводило на способност, изоштрен политички рефлекс и друге могућности виших руководства револуционарног покрета да прикупљене податке брзо провере, систематизују, оцене њихов стваран политички смисао, тј. да и с обзиром на њих граде политичку тактику, откривају слабости непријатеља, организују политичку пропаганду у масама, организованим мерама предупреду акцију непријатеља, избегну или ублаже његов удар, пређу у политичку офанзиву итд.

Према томе, у условима илегалне борбе наше Партије није постојала обавештајна служба као посебна организација. Све њене функције — неопходне за револуционарно деловање — сводиле су се у том периоду на политичко информисање које је било утолико ефикасније уколико је сам покрет био развијенији, идејно и политички јединственији и способнији за акцију.

Изградња те функције нашег револуционарног покрета била је дуг и често врло противречан процес његовог унутрашњег идејно-политичког и организационог сазревања. О томе постоје у појединим фазама развитка веома различита мишљења, разни ставови и разноврсна пракса, зависно од битних елемената политичке линије КПЈ,

од општих друштвено-политичких услова и основних праваца раз-
витка револуционарне борбе.

У периоду од 1937. до 1941. године, чији су развитац и основни садржај добро познати, политичка линија КПЈ са другом Титом на челу условила је и омогућила брзо и сигурно прерастање борбе радничке класе Југославије у свенародни антифашистички политички покрет маса.

На тој основи широке и свеобухватне борбе за мобилисање свих расположивих снага у свестраној офанзивној акцији, Партија је била најбоље заштићена од удара класног непријатеља (он више до ње, као организације, није могао лако ни да дође а камоли да је стално разбија, иако је долазио до појединих чланова КПЈ). Партија је могла потпуно да се информира о свим важнијим политичким питањима, као и да брзо и јединствено реагује на њих. У свим легалним масовним и политичким организацијама, Партија је систематски изграђивала ћелије КПЈ и друге пунктове који су, између осталог, будно пратили све политичке и идејне појаве, кретање и акције непријатеља, разне планове у борби против револуционарног покрета итд. и све то достављали вишим руководством. После уопштавања, анализе и оцене, руководства су се њима користила за одређивање тактике борбе. У читавој КПЈ посебно се инсистира на стварању чврстих и мобилних партијских и других организација, на конспиративности и будности њених чланова у току масовног политичког рада, на правилном размештају кадрова на важне пунктове, те прецизном и брзом информисању о свим питањима.

При свим партијским руководећим телима, а нарочито при вишим, формирано су и посебни помоћни органи: синдикална комисија, комисија за село, агитпроп комисија, комисија за рад са женама, војна комисија и технички апарат. Ове организације, специјализоване за одређене секторе партијског рада, биле су и по својој организационој структури, методу рада и персоналном саставу тесно везане са свим активностима у покрету и због тога су располагале изванредном способношћу уочавања важних политичких питања, информисања о намерама и поступцима непријатеља. У овим и осталим организацијама КПЈ поступно, и у току самог рада, полако специјализује одређен број другова за сабирање и анализу података о непријатељу, као и за систематско прибирање специјалних или накнадних обавештења, допунских информација и проверу добијених података. То је нарочито практиковано кад је било у питању утврђивање ставова понашања и рада искључених из КПЈ, разних опортуниста у радничком покрету итд., а често и у односу на рад полицијских агената, провокатора разних врста и сличних.

Партијске организације на чвориштима државног административног апарата, у саобраћајним пунктима и у свим другим организацијама комуникација и информација (редакцијама великих листова, радио-станицама, поштама итд.), у војсци, у дирекцијама великих предузећа и сл., добијају посебне задатке за систематско прикупљање и брзо достављање свих интересантних података. На линији широког повезивања са свим демократским елементима и у процесу сарадње

с њима, стварају се у многим демократским, сељачким, социјалдемократским, опозицијским партијама и организацијама такође хелије симпатизера или чланова КПЈ, који информишу о плановима и тајним седницама тих партија, прате њихов рад и по могућности делују на њега у смислу директива КПЈ. Интересантно је нагласити да у неколико градова: Београду, Загребу и Љубљани, Партија успева да изгради своје обавештајне пунктове чак и у полицији специјализованој за борбу против револуционарних покрета. Исто се десило и у многим војним јединицама, чак и у неким штабовима, нарочито непосредно пре рата.

Према томе, КПЈ је успешно развијеним политичким радом успела да у том периоду коначно и за свагда разбије наметнуту илегалност и да се на таласима снажног револуционарног политичког покрета маса афирмише као одлучујућа политичка снага читавог друштвеног живота Југославије. У процесу снажења и сазревања она је развила све секторе свог револуционарног рада и успела да уздигне политичке кадрове који су били способни да одговоре свим постављеним задацима. Посебно се развила и усавршила служба политичког информисања као један од саставних делова политичког рада комуниста. У шпанском националноослободилачком рату и касније током боравка у логорима, па и пробијањем кроз многе полицијске кордоне до доласка у земљу, многи чланови и израслији револуционари КПЈ стекли су драгоцену искуства и у раду обавештајних служби. Све изнето наводи на закључак да је богат и разноврстан револуционарни рад Партије, нарочито од доласка друга Тита, прекалио кадрове који су стекли велико практично искуство, поред осталог, и у обавештајном раду. Све је то касније, у току устанка, помогло успешном развоју обавештајне службе.

II

Догађаји од 27. марта 1941. и иступање Југославије из Тројног пакта довели су до појаве несигурности на боку немачког фронта. Уместо с једном слабом и послушном владом, сада се морало рачунати са народом који је решио да истраје у одбрани своје слободе. Хитлер се стога, као што је познато, одлучио на агресију и Југославија је раскомадана између главних фашистичких партнера и сателита.

Окупаторски режим, употпуњен квислиншким апаратом, прекрио је читаву земљу користећи се и готово целокупним државним апаратом Југославије. Он је хтео да уз помоћ њега, свих осталих домаћих издајника и немачке националне мањине спроведе свој план, да терором и силом држи у потчињености све наше народе, да распири шовинизам међу њима и да их спречи да се поново уједине. Сем тога, знајући да им је КПЈ основни и главни непријатељ, нацисти су се свим силама трудили да је униште.

После комадања Југославије фашистички руководиоци сматрали су да су решили основно питање, били су уверени да ће се и самим цепкањем југословенске територије још више подгрејати националне страсти. Тиме би се Југославија и суштински раскомадала.

У то време они су сматрали да су довољни окупацијски или квислиншки режими да би се одржали мир и ред, те да не могу очекивати нека битна изненађења. У обавештајној служби Трећег Рајха било је опште мишљење да је могућно само полицијским апаратом и развијањем разноразних полицијских репресивних и осталих институција држати то подручје у потчињености.

Организација окупаторске обавештајне службе развијала се у оквиру његове политике и основног плана, тј. да се Југославија више никад не обнови како јединствена држава.¹

Повлачењем дела Вермахта из Југославије (на припремне положаје) ради напада на СССР, остао је на југословенској територији апарат Абвера, углавном у Србији и НДХ. Обавештајни официри, припадници „Ајнс Ц“ дивизија, које су још остале у земљи, оријентисани су на рад у духу датих прописа. Полицијски апарат РСН представљен је на југословенској територији једном тзв. „Ајнзац групом“ чија је централа била у Београду а огранци у Загребу, Осиеку, Сарајеву, Новом Саду и Скопљу. И на подручјима других окупаторских сила ситуација је била иста, тј. развијене су потпуне полицијске институције да би се преко њих, а уз помоћ домаћих издајника, обрачунало са комунистима и свим осталим напредним људима у земљи. Основни циљ је био да се обезглави народ како би се држала ситуација у рукама.

Целу ту замисао и конструкцију, на нашем подручју, пореметио је отпор и устанак народа Југославије. Овде треба одмах нагласити да су почетак борбе и припрема за њу остварени у највећој могућој тајности, да су окупатори и њихове обавештајне службе изненађени отпочињањем борбе, а нарочито масовношћу устанка. Обавештајно-полицијски органи Трећег Рајха рачунали су, додуше, да ће у вези с нападом на СССР наступити могућност да се појаве извесне акције у Југославији, али никако да ће доћи до јединственог покрета против окупатора. Устанак се појавио неочекивано и као потпуно нов фактор за окупацијске власти. Окупатор је био присиљен да мења своје војне диспозиције на југословенској територији. Југославија је изненада постала неуралгична зона прворазредне важности. И обавештајне службе, како војна тако и остале службе окупатора, нашле су се пред неочекиваним задатком који је ускоро апсорбовао највећи део њихове делатности.

Немци и остали окупатори нашли су се пред противником који је био организован, компактан и јединствен у вођењу, а имао је пред собом јасне и одређене циљеве за које се борио свим снагама и, што је основно, имао је подршку већине народа. Све је то изискивало примену опсежних војних мера за које су, пак, били потребни прави обавештајни подаци о НОП-у и његовим јединицама и, у вези с тим,

¹ Пре капитулације Југославије немачка обавештајна служба била је према тој организована по свим линијама, као обавештајна служба у било којој другој страни земљи. Међутим, извршена подела довела је до промене у односима појединих области према Немачкој. Тако се немачкој обавештајној служби наметнула потреба да изради различите организационе и радне форме да би могла ефикасно да делује. Она се у почетном периоду ослањала, пре свега, на кадрове, створене везе и уобичајене форме још пре почетка рата. Очекивало се да ће у борби против КПЈ и свега напреднога и слободарског у земљи најбоље послужити људи који су раније за рачун ненародних режима радили тај исти посао. На њих су се, уосталом, ослониле све окупационе силе.

велико појачање обавештајних институција и апарата. До тада развијене полицијске институције, квислиншке и окупаторске обавештајне установе, нису биле у стању да удовоље потребама за подацима и захтевима које су постављали штабови. Сви ти фактори условили су чудан процес: обавештајне службе окупатора морале су, ма како то ишло споро и стидљиво, да се прилагођавају нашим мерама на војном и политичком плану, да траже специфичне облике борбе против наших активности. Оне су нужно постајале све тоталније, настојећи да искористе сваку могућност и сва средства само да би савладале свог главног непријатеља.²

Извршење квалитативно нових задатака наметало је окупаторима да проширују постојеће и стварају нове обавештајне и контраобавештајне организације и да активирају што више људи погодних за те службе. Колико су бројне биле установе које су се бавиле обавештајном службом може се сагледати ако се размотри било који окупатор. Узмимо, на пример, фашистичку Италију.

Поред оперативних јединица, које су у свом саставу имале формацијске обавештајне органе (у армији и корпусима обавештајна одељења, у дивизијама одсеке, а у пуковима и батаљонима обавештајне официре), постојале су и друге јединице и установе које су развијале и спроводиле обавештајну делатност на окупираној територији Југославије. То су: карабинјери, квестуре (на анектираној територији), органи финансијске страже, органи граничне страже, легије „дрних кошуља“, теренске организације фашиста, органи лучких капетанија (на мору), ОБРА, чије је седиште било у Загребу и центри ЦС.

Или, мађарске окупационе власти су већ 1941. године знатно појачавале војне и полицијске снаге и прилагођавале њихове организационе облике ситуацији, јер је у мађарском генералштабу већ првих месеци окупације настала пометња и психоза страха од развоја и акције НОП. Тако, поред постојећих полицијских институција и њихових „политичких“, „левих К“ (комунистичких) одсека и детективских, иследних и извиђајних група — II одељење Генералштаба министарства војске оформљује у Новом Саду, Суботици и Сомбору специјалне извиђачко-иследне покретне групе јачине од 30 људи, које према конкретној ситуацији деташирају. У састав група — руковођених од виших официра ВОШ ГШ МВ — улазе официри и подофицири војне и цивилне обавештајне и контраобавештајне службе, жандармерије и полиције, детективско и стражарско особље. Њима, такође, обавезно помажу и дају информације све полицијске и жандармеријске јединице, стациониране широм окупираног подручја. Ове групе делују током 1941. и 1942. године. Међутим, 1943. године долази до њиховог препотчињавања Центру за заштиту државе при министарству унутрашњих послова. Надлежност, задаци и начин рада, као

² Ако су у почетку и имале још извесну офанзивност и тражиле специфичне форме, у последњим ратним периодима може се слободно рећи да су се њихове активности испољавале не на уништавање нашег покрета као целине, већ у жељи да се саме што дуже одрже. Због тога су се све службе, на крају, посветиле, пре свега, егзекутивним акцијама и спровођењу терора, те одиграле видну улогу у свим мерама насиља и свим злочинима које је окупациона власт чинила над нашим поробљеним народима.

и састав група, остају исти, али се оне бројно повећавају, чак и до 100 људи. Улога екипе II одељења ГШ МВ сада више није водећа, већ су официри интегрисани, као и остали полицијски органи, у групу. Тежиште активности тих група, које су, као што се види, континуирано радиле од 1941. године до краја рата, усредсређено је углавном на подручју Бачке. Резултати њиховог рада били су релативно слаби. Током читаве окупације пошло им је за руком да развију или униште 6 хелија КПЈ (тада је погинуо и један народни херој) једну скојевску диверзантску групу, једну групу партизанских диверзаната и једну организацију НФ на неослобођеној територији.

Немци су, такођер, свим видовима обавештајне делатности морали придавати све већи значај. При томе је посебну улогу имала војна обавештајна служба, тако да су њени официри („Ајнс Ц“) били не само у вишим штабовима, већ и у пуковима, па чак и у батаљонима.

Пример практичног рада корпусне службе „Ајнс Ц“, непосредно ангажоване у борби против јединица Народноослободилачке војске, пружа одељење при 5. СС планинском корпусу, чији се штаб у периоду 1943. и 1944. године налазио код Мостара. Шеф одељења је био мајор Келер, фолксдојчер и официр бивше југословенске војске. Задатак одељења је био: обрада извештаја примљених од дивизија и састављање дневног прегледа положаја јединица Народноослободилачке војске, како би се из тога сагледале њихове евентуалне намере и предузеле противакције.

Келер је на свом терену, ради ефикасније борбе против наших јединица, успоставио врло присну сарадњу с осталим немачким обавештајним органима — фатовима (ФАТ) и органима РСХА — а исто тако са четницима. Уз то је руководио многобројном и разгранатом агентуром. Практиковао је да у свом штабу држи конференције с представницима свих обавештајних служби ради договора о што успешнијој активности. Ангажовао се и у размени заробљеника с нашим јединицама, што је, поред осталог, по његовој замисли требало да представља посебан вид обавештајног продирања у Народноослободилачку војску.

О раду дивизијске службе „Ајнс Ц“ може се много видети из примера познате 373. дивизије, назване „Тигар“, која је формирана од хрватског људства с немачким командним кадром. Стигла је на подручје НДХ у мају 1943. године и у Босни остала до марта 1945, када се повукла према Словенији. За активност службе „Ајнс Ц“ те дивизије најкарактеристичније је формирање испостава, упоришта и обавештајних пунктова на терену, пре свега у мањим местима. Главне испоставе су биле на подручју срезова: Цазин, Бихаћ, Босанска Крупа, Книн и Дрвар.

Задачи ових огранака били су да прикупљају податке о НОВ и ПОЈ, и то било сопственим извиђањем и организовано извиђачком делатношћу подређених јединица, било стварањем посебне агентуре. Специјалне патроле су обилазиле терен, постављале заседе са циљем да заробе партизане. Организоване су посебне групе за диверзије у нашој позадини; оне су се у ту сврху повезивале с дезертерима из партизанских редова. Ухваћене заробљенике су припадници тих група

сами саслушавали и онда их предавали дивизији. Одељењу у дивизији морали су, такођер, сваког дана достављати извештаје.

Одељење те дивизије значајно је и по томе што се увелико повезивало с четничким групама. Практиковало је да у састав појединих четничких формација укључује своје припаднике, који су ту извршавали обавештајне задатке против Народноослободилачке војске али и организовали диверзантске акције. Служба „Ајнс Ц“ ове дивизије тежила је и стварању масовне мреже својих агената из редова локалног становништва.

III

Почетак устанка и борбе Партија је дочекала са одређеним искуствима у обавештајном раду. Она су допринела да се већ од самог почетка отпора посвети пуна пажња и том раду, ако не свугде организационо, а оно бар по суштини и садржају мера које су предузимали партијске организације и руководство устанка. Наиме, не само у почетку устанка, већ још и раније, у периоду његове припреме, једна од значајних замисли Врховног штаба, била је и замисао о потреби безбедности. Он је у први план непрекидно истицао мере безбедности, понекад, можда у почетку, и на штету офанзивне обавештајне службе. Наизглед то изгледа нелогично, но, у основи није. У почетној фази устанка, док овај још није ухватио корене у широким масама, док се није распламсао и док се нису створили услови за општу офанзиву, напади односно акције могли су се изводити само у тактичким размерама, док су се у стратегијском погледу устаничке снаге морале чувати и држати у извесном смислу у дефанзиви. Зато је у тој фази служба безбедности један од значајних фактора стратегијске одбране устанка. Наиме, за постизање успеха у акцији најчешће је била довољна сасвим ограничена обавештајна служба, која је устаницима давала толико података колико је било потребно да постигну циљ, али је била неопходна велика и снажна служба безбедности која је морала да штити морал бораца и спречи све остале мере окупатора. Тиме се може протумачити чињеница да је Врховни штаб, као стратегијски орган командовања, у почетку посвећивао главну пажњу питањима безбедности устанка у целини, док је обавештајна служба дошла јаче „на дневни ред“ кад су дозрели услови за њено стварање. То је било по формирању већих партизанских одреда и група одреда, затим нарочито партизанских бригада, а изразито формирањем дивизија и корпуса Народноослободилачке војске.

Начин борбених дејстава првих устаника, као и потребни подаци за таква дејства, зависили су од задатака који су се постављали пред њих, али и од мера и активности непријатеља, како војних јединица тако и полицијских или обавештајних институција. У акцијама се радило врло смишљено, полазећи најчешће од података о стању код непријатеља, његовој јачини и свему осталом повезаном с тиме.

Потреба за подацима о непријатељу још се више уочава у првим већим војним акцијама. Да би ове успеле, а изводиле су се најчешће

препадима, морале су се заснивати на изненадности, брзини извођења и на прилично тачном познавању распореда, снага и прилика код непријатеља. У исто време, сем тих елемената, требало је изабрати најпогодније и најосетљивије тачке непријатељевог распореда. Све се то није могло учинити без података. Они су у прво време били мање-више локалног значаја и локалних потреба. (Разуме се, да овде није реч о свим руководствома, јер и наше централно и одређена нижа руководства морали су располагати обавештајним подацима југословенских размера.) Реч је о подацима потребним за акцију и борбу устаника.

Прикупљање што тачнијих података о непријатељским снагама, њиховим намерама, покретима, земљишту, утврђењу, унутрашњем распореду, као и о држању становништва није било ни једноставно ни лако, тим пре што није било ни „званичних“ организационих форми ни специјалне организације која би се тиме бавила. Заправо, било је много форми, али није било обавештајне организације. Но, постојало је нешто друго, постојала је велика обавештајна активност на прикупљању података о непријатељу. Ради масовне подршке и схватања већине народа да је то његова борба, и обавештајна активност била је масовна по садржају. У ствари, и без специјалне обуке, мушкарци, жене, па и деца јављали су сами устаницима и партизанима све што су запажали о непријатељу. Ретко је наћи у историји примера таквог масовног обавештавања и такве масовне подршке од стране народа, његовој оружаном снази која се тек рађа. Баш та масовност и добровољност у прикупљању података о непријатељу и обавештавању устаника, као и улога коју су у том погледу у првим данима одиграли чланови КПЈ и комитета, комунисти или симпатизери НОП-а у окупираним градовима и упориштима непријатеља, никад се неће моћи довољно нагласити.

Већ у првим почецима устанка постоји и значајна извиђачка делатност. Она се развила из нормалних спознаја о њеној потреби. Задаци су јој били: обезбеђење саме јединице, уочавање покрета непријатеља и све остало што произилази из потребе да јединица буде способнија и спремнија за борбу.

Из начина дејства и активности партизанских одреда лако је уочити да су за ту фазу нашег устанка и стварања војске већ тада били потребни садржајнији подаци. Величина одреда, задаци и акције које су обављали, уветовали су ту потребу. Подаци о непријатељу већ су требало да буду боље обрађени. Из докумената се види да су они стручњаци, обрада непријатељевих упоришта темељитија и, да се тако изразим, војничкија. То је у директној зависности од потреба и жеље да одред успе у акцији, јер се напад на веће место није могао ни замислити без детаљних и обрађених података о стању непријатеља, утврђењу, евентуалном минском пољу, броју војника, тежишту отпора, најутврђенијим зградама итд.

У периоду стварања партизанских одреда још увек нема изразитих организацијских форми обавештајне службе, али настаје нови квалитет: појачана потреба за подацима и што је важније све одређеније тражење података о непријатељу од команди одреда и уопште

штабова. Тако велик допринос народа, добровољност и масовност у прикупљању података, као и велика активност илегалних ћелија КПЈ и појединаца у градовима и разним непријатељевим пунктовима, добијају оквири који су уветовани тим новим потребама и конкретним тражењима. У то доба већ имамо прилично чврсте везе и у многим квислиншким формацијама, а нарочито у појединим градовима и пунктовима под окупацијом. Махом те везе иду партијским путевима, иако није редак случај да иду и преко некога из партизанских одреда. Организација извиђачке службе и обавештавања о покретима непријатеља и његових колона још више се развија. Вероватно су на то утицали општа тежња за сигурности и потреба за самообезбеђењем, но не треба пренебрегнути ни основни тон који је давало руководство.³ Тако се, на пример, убрзо после саветовања у Столицима јављају и почеци организоване обавештајне службе у кадровском смислу. Упознају се методи рада непријатеља и стичу искуства у борби против његове агентуре и пете колоне.

Према конкретним приликама и могућностима на терену, организационе форме обавештајне службе и службе безбедности су већ у зачетку разноврсне и разликују се у покрајинама на слободним територијама, као што се у неколико разликују и организоване форме и начини дејства партизанских јединица и рада штабова уопште. Заједнички именитељ им је да су прикупљање података о непријатељу и спровођење мера безбедности подређени војним потребама и мерама безбедности за чување сопствене јединице од непријатељевог удара.

У 1942. години стварањем пролетерских бригада и свим другим активностима и мерама руководства устанка, ударен је темељ војној организацији, тактици ратовања и развоју власти. Због тога је она веома значајна и за развој обавештајне службе, која је управо те године остварила крупан корак у развитку и организационом учвршћењу. Брз развој устанка средином и крајем 1942. године, формирање виших техничких и оперативних јединица, дивизија и корпуса, и неуспех окупатора и домаћих издајника, довели су до удруживања свих реакционарних снага и њиховог отвореног ступања у службу окупатора. Народнослободилачка војска Југославије заједно са партизанским одредима почела је да води тешке и сложене војне операције, што је захтевало и добро познавање непријатељевих војних снага и њихових планова. Јасно је да се свим тим, још увек растућим потребама за подацима о непријатељу могло удовољити једино ако се у истом омеру и у овисности о развоју и упоредо с развојем војних јединица одвијао и такав извиђачки и војни обавештајни рад који би био на нивоу задатака тако значајне војне организације. Наше обавештајне организације својом дотадашњом праксом и стеченим искуствима биле су на висини задатка који им се постављао. Као каракте-

³ У том погледу значајна су упутства која је Врховни штаб после саветовања у Столицима послао главним штабовима, а чија је основна намена да се још више учврсте дисциплина и будност у партизанским јединицама. Сачувана су три: План извођења војне наставе с партизанима који до тада нису служили војску, Упутство Врховног команданта о начину освајања насељеног места и Упутство Врховног команданта о начину одбране ослобођене територије. У њима, а нарочито у Упутству о начину освајања насељеног места, већ се наилази и на формулисане задатке обавештајне службе.

ристичан пример за то може послужити обавештајна припрема бихаћске операције.

Већ 18. октобра 1942. године Врховни командант је подвукао Оперативном штабу за Босанску крајину да се припреме за напад на Бихаћ морају изводити у највећој тајности. Поред осталих мера наређено је да се изводе демонстративни напади на секторима Босански Нови — Љубија и Босански Нови — Суња. Оперативном штабу за Босанску крајину наглашено је да ће се ослобођени Бихаћ морати дуже држати у партизанским рукама и да се према томе усмери планирање и организовање напада. То је уједно и значило да треба овладати и свим осталим подесним ослоњцима са којих би непријатељ могао покушати да поново заузме Бихаћ.

У погледу организовања мера безбедности и рада обавештајно-извиђачке службе ова операција има одређене карактеристике које су у многоме допринеле њеном успеху.

Концентрација јединица одређених за напад извођена је у највећој тајности. До 1. новембра у ближој околини Бихаћа, сем извиђачких и осигуравајућих делова, није било наших јединица. Концентрација је отпочела 29. октобра и требало је да се заврши до 31. октобра. Јединице су маршовале само ноћу.

У духу наређења Врховног команданта, Пета кордунашка и Седма банијска бригада напале су упоришта на железничкој прузи Босански Нови — Суња и тиме условиле рад штаба немачке 714. дивизије у Бањој Луци. Ова дивизија имала је јаке снаге у рејону Босански Нови — Приједор — Љубија и главни разлог што командант дивизије није упутио помоћ Бихаћу били су баш ти напади.

Да су припреме и организовање напада на Бихаћ сачувани у потпуној тајности и да је постигнуто потпуно изненађење, илуструје и телеграм од 1. новембра из Бихаћа, Главном стожеру домобранства у којем се каже да на тамошњем подручју нема ништа ново.

Оперативни штаб за Босанску крајину имао је тако рећи непрекидно најсвежије податке о непријатељу у Бихаћу и околним упориштима.

Тако се већ у извештају штаба Шесте крајишке бригаде од 1. јуна говори о распореду непријатељских снага у Бихаћу и осталим упориштима. Ти подаци непрекидно су се употпуњавали да би се у октобру тај рад врло интензивно одвијао. По документима се види да је у самом Бихаћу било наших обавештајаца који су редовно слали податке и обавештавали о свим променама.⁴

⁴ У једном од тих извештаја који је 3. октобра упућен Оперативном штабу за Босанску крајину каже се:

„Другови, већ смо вам неколико пута јавили бројно стање непријатељских војника у Бихаћу, али се тај број стално мења, те вам сад шаљемо податке из села северно и североисточно од града: с. Миостра 38 пушака и 2 лаке стројнице; с. Мајетићи 11 пушака; Острожац 16 пушака и 1 тешка стројница; Прошићи 10 пушака; Буковица 40 пушака, 2 лака и 1 тешки митраљез; Покој 19 пушака и 1 лаки митраљез; Мујацићи 24 пушке и 2 лака митраљеза; Кастело 25 усташа и Острожачки мост 25 до 30 усташа. Толико о овим селима, а јавићемо вам чим пре и за друга села и за сваку промену.

Усташки пуковник је у свом ужем кругу причао како су усташе заробиле једног партизана — наредника — који је наводно пре отишао одавде, те да овај прича како се ви спремате у Бихаћ те да вежбате горе ударну бригаду, око 1500 војника. Уколико је стварно вама нестао један такав човек онда будите опрезнији на оним местима које је он знао. Ми тачно не знамо али ћемо испитати.

За доношење одлуке за напад на Бихаћ Оперативни штаб за Босанску Крајину имао је довољно података о снагама, систему и организацији одбране. Он је још 19. октобра имао потпуни план уже и шире одбране града са потребним објашњењима. Све то послано је и Врховном штабу.

За напад су одређене 4 бригаде, а друге 4 за чишћење упоришта у ширем рејону града и за обезбеђење од интервенције из суседних гарнизона.

На основу података о распореду непријатеља и систему одбране, јединицама је наређено да избегавају фронталне борбе, већ да пробијањем и убацивањем у међупросторе што пре продру у сам град. Конкретно је наглашено где и ко треба да се убаци у међупросторе.

Може се, дакле, слободно рећи да је бихаћка операција карактеристична по благовременим и свестраним припремама које су се манифестовале у овоме:

Подаци су се прикупљали од прве замисли за напад до последњег момента, о чему сведочи и то да је 2. новембра Оперативни штаб за Босанску крајину обавестио штабове Осме хрватске и Друге крајишке бригаде о распореду непријатељских снага у граду и околним упориштима — што значи да је Оперативни штаб стално држао у курсу бригаде које су предвиђене за напад или обезбеђење операције.

Наређење Врховног команданта да се операција изведе у највећој тајности и да се обезбеди дуже држање Бихаћа у партизанским рукама потпуно је остварено.

Тајност припрема и обмана непријатеља у погледу наших намера била је исто тако потпуна.

Наше снаге су веома брзо и у највећој тајности извршиле центрацију.

Правилно је искоришћено познавање непријатељевих снага и система одбране, што је дошло до пуног изражаја како у заповести за напад тако и у току напада.

И по завршетку операције о непријатељу су стално прикупљани подаци по одређеном плану извиђања, тако да изненађење наших јединица није долазило у обзир.

Основни закључак који се о овој операцији у погледу рада обавештајне службе може извести јесте да је обавештајни рад био потпун и да се плански одвијао, што је умногоме условило и успех саме операције.

Окупатор је био све више збуњен, не само успесима НОР, него и успесима партизанске обавештајне службе. Садржај и методе рада прилагођавао је стално растућој опасности од НОР-а, јачајући непре-

---

Бихаћки логорник и још неколицина бандита — оснивају „Крајишку легију“, у коју ће ући сељаци Муслимани из Босанске Крајине и бити употребљени за чување ових крајева. У Загребу су им одобрене пушке, митраљеи и бацачи мина те ће их ускоро донети амо и то све организовати. Један други официр требао је ићи на исток, те да би и себе спасао а помогао заједничкој ствари, пријавио се у ту легију. Ми сматрамо да није погрешно, јер ће нам ту моћи само користити извештајима и обавештењима.

Башу задњу пошту примили смо 30. октобра. Поверљиву пошту можете писати воденим писмом“.

кидно и свој обавештајни и контраобавештајни апарат на читавој територији Југославије која је за њега постала ново ратиште. У том погледу слободно се може рећи да непријатељева напрезања нису била много мања него на осталим ратиштима.

Наша обавештајна служба развијала се организовано, у директној повезаности и по етапама како се развијао и НОР, заправо, како су нарастале потребе НОР-а или, још боље, војних јединица које су се формирале. Разуме се да су другачији подаци били потребни у почетку устанка, чак и у стратегијском смислу командовања а камоли непосредно при извођењу локалних акција, а потпуно другачији формирањем партизанских бригада. Још оштрија потреба за стручним, ширим и са војног становишта студиознијим подацима настала је формирањем дивизија и корпуса НОВЈ.

Разумљиво је да тиме није завршен пут организационог развоја и унапређења рада наше обавештајне службе и службе безбедности. Војни и политички догађаји у даљем току рата условљавали су и даље напоре у тражењу нових квалитета како у формама тако и у садржају рада. Тако је, на пример, у пролеће 1943. године при Врховном штабу створена Комисија за борбу против пете колоне. Њен значај је у томе што је на време уочена потреба за посебним самосталним органима који би се борили против свих облика диверзантско-саботажне активности окупатора, као и за борбу против контрареволуције.

У току припрема за Друго заседање АВНОЈ-а, половином септембра 1943. године, одлуком друга Тита формира се у Јајцу Одсек за заштиту народа при Врховном штабу НОВ и ПОЈ, са основним задатком да активно делује и води борбу против непријатеља на ослобођеној територији.

Стварањем Националног комитета, као легитимног органа владе, чињеницом да је велики део Југославије био ослобођен, те да су формирани највиши органи власти, настала је потреба за централизованом организацијом обавештајне службе или њеном централизацијом. Ради тога су одлуком друга Тита од 13. маја 1944. године формирани Одељење за заштиту народа (ОЗН-а) и Корпус народне одбране Југославије (КНОЈ). Ратне потребе захтевале су да ОЗН-а у прво време остане при Повереништву за народну одбрану, тако да је тек почетком 1945. године прешла у састав Повереништва унутрашњих послова.

Резимирајући изнете чињенице нужно је истаћи неколико основних мисли.

Наш народ и Партија супротставили су се у току народнослободилачког рата бројно и економски веома јаком непријатељу који је имао не само надмоћнију војну снагу, него и добро развијену обавештајну службу са богатим искуством. Она је већ раније растројила многе земље Европе и помогла својој војној сили да их окупира; њени кадрови знали су да до максимума искористе и све противнародне снаге, нарочито за обавештајни рад. Таквој организацији тако рећи вековног искуства и традиције морала се супротставити југословенска партизанска обавештајна и контраобавештајна служба и то

од првог дана, штавише и у току припрема устанка, а касније и у процесу сопствене изградње. И најчешће је односила победу у појединачним акцијама па коначно и добијањем рата.

Почетак рада наше обавештајне службе, њен развој, метод и садржај рада били су умногоме новост а и умногоме су се разликовали од онога што је било познато у дотадашњој историји рада обавештајних служби. Исто тако се и НОР по својој политичкој садржини и по облицима дејства разликовао од сличних ратова вођених раније.

Наша обавештајна служба развијала се од самог почетка најмањег отпора, ако и не свугде организационо, а оно по суштини и садржају рада. Корени и ембрионални облици њеног развитка имају порекло још у илегалној активности и раду Комунистичке партије Југославије. У непрекидној борби с полицијом и свим осталим недаћама које прате илегални покрет, проверени кадрови стекли су драгоцену искуства, између осталог, и у раду обавештајне службе. Од самог почетка устанка, тј. од првих зачетака обавештајног рада, били су присутни и садржани сви елементи контраобавештајне службе, а то је борба за чистоћу лика и јединица, безбедност јединица од непријатељевог деловања, ликвидирања убачених непријатељских елемената, дезинформација, обмањивање непријатеља итд. У том раду, као и у оном на прикупљању података о непријатељу, сви су били активни — партијска руководства и организације, штабови, сви борци и све масовне организације народноослободилачког покрета.

Из садржине и циљева нашег народноослободилачког рата проистицали су и задаци обавештајне службе. Организациони облици, развој и метод рада стварали су се тако да су у одређеним ситуацијама одговарали степену развитка НОР и нашим стварним условима, потребама и могућностима. Кроз цео НОР запажа се богатство организационих облика у активности обавештајне службе и њихово брзо смењивање. То је и разумљиво, јер после сагледавања тзв. „слабости“ и сагледавањем бољих могућности прелазило се врло брзо на ове последње.

При томе не треба заборавити да су општи развој наше борбе, стварање јединица, као и постигнути успеси, омогућавали и успешан развој обавештајне службе, и обратно.

IV

Други светски рат обиловао је партизанским покретима и покретима отпора широм свих светских бојишта. Победа је била на страни бораца за слободу. Довољно је да се подсетимо, поред познатих борби совјетских и југословенских партизана, на партизанско ратовање у Кини, Бурми, Индонезији, Малаји и другим земљама.

Послератни период карактеристичан је по ослободилачким покретима које су водили или воде поједини народи партизанским начинима дејства за своје национално ослобођење.

На основу до сада сагледаног будућег развоја ратководства може се рећи да наш народноослободилачки рат читавим својим током концепира у себи карактер евентуалних ратова, чак и у условима

постојања страховитих врста оружја. Наиме, он садржи основне елементе свенародног одбрамбеног рата. Исто тако, обавештајна служба нашег народноослободилачког рата развијала се у недељивом складу са том карактеристиком и одиграла ону улогу без које се ни сви поменути успеси не би могли замислити. То је једно искуство које ће свакако бити веома драгоцено у рату на који би нас евентуални агресор присилио.

С друге стране, то је био устанак народа, његова борба, и сваки потез или активност који су доприносили да та борба успе, били су у исто време и његов потез и његова активност. Тако је постигнута најшира могућна акциона јединственост. Заправо, све препоруке, мисли и предлоге КПЈ и њеног руководства народ је прихватио, оне су допирале до његовог срца. На тај начин сва настојања тзв. великих служби да дођу до суштинске тајне остала су без успеха и унаточ периферних информација па и неких провала, основно је остало сакривено. Устанак је изненадио непријатеља.

Спознаја тога — кад је у питању коришћење искуства за припреме за евентуалан будући рат — неоспорно намеће обавезу за масовном и непрекидном обуком нашег народа о значају општенародног отпора, о могућностима које такав отпор пружа у борби против агресора, као и о свему ономе што треба учинити да се та жеља народа оваплоти још ефикасније и стручније у војничком погледу. Помоћ и масовну подршку које је народ спреман да пружи нашим обавештајним активностима неопходно је таквом обуком начинити још бољом и свестранијом. Овде се, између осталог, мисли на васпитавање да сагледава основно и да запажања буду стручнија а самим тим и кориснија. Треба га унапред припремити на што је могуће више мера и лукавстава која би евентуални агресор могао употребити на пољу својих обавештајних и полицијских настојања. У исто време укљивати му како ће и шта непријатељ желети да сазна о нашој земљи и армији, о јединицама и борцима, и како све то сакрити од њега. Један од начина да се то постигне несумњиво је непрекидно и упорно преношење искустава наших обавештајних активности из НОР-а како активном саставу ЈНА, тако и свим друштвено-политичким радницима, као и у што шире слојеве нашег народа.

Основни циљ је да се добије што реалнија визија будуће стварности која никако не би смела да буде ни прецењена, а још мање потцењена.

Нужно је познавати и проучавати мисли евентуалних будућих агресора о дејствима на окупираној територији, обуку њихових јединица за та дејства и начин извођења, технику коју поседују, дејство репресивних и осталих органа, методе саслушавања, мере обезбеђења итд. С тим у вези један од задатака наше обавештајне активности за време мира је да долази до података о непријатељу, да их анализира и сумира и да извлачи закључке за масовну обуку целокупног армијског састава.

Ваља имати у виду да се нећемо тући начелно против ове или оне обавештајне службе, него против одређених људи, метода и форми, као и средстава која јој стоје на располагању. У складу с тим нужно

је сагледати и просечан тип обавештајца нашег евентуалног непријатеља и приказати га рељефно свим нашим партијским активистима, свим припадницима активног састава и што је могућно више целом народу.

Појава нуклеарних оружја, као и савремен развој технике који пружа могућност за непрекидно изналажење и усавршавање најмодернијих оружја, још више повећавају значај партизанског рата, утолико пре што у садашњим условима, а с обзиром на карактер будућих ратова, постоји могућност да и партизанске снаге располажу нуклеарним оружјем „минималних пуњења“ и тиме противнику наносе далеко теже и ефикасније ударе и губитке.

Због тога се у свим армијама, посебно у онима чија је намена да се ангажују у агресивном рату, све више изучавају искуства партизанског начина ратовања, противпартизанских дејстава и колонијалног рата ради извлачења закључака и одређивања конкретних примера у будућности, а посебно у односу на сопствену обавештајну службу. Данас се у таквим армијама, као основни, предвиђају ови задаци партизанских снага: развијање покрета отпора, учешће у општенородном рату и обавештајно-диверзантска активност. Дакле, очигледно је већ сада да ће будућа ратна дејства бити попраћена интензивним обавештајним напорима агресора, те се и с те стране намеће потреба за што потпунијом обуком армије и народа уопште.

Утицај атомског оружја на борбена дејства у евентуалном будућем рату изражен је потребом растреситог распореда — дисперзије — јединица. У условима таквог распореда неоспорно је већ сада да ће обавештајна и контраобавештајна служба имати далеко теже и обимније задатке него кад су јединице окупљене на релативно мањем рејону или концентрисане на једном одређеном делу фронта или ратишта. Грубо подељено, дисперзија ће на рад ових служби утицати двојачко. С једне стране, непријатељу се пружа могућност да кроз разређен распоред лакше убаца своје обавештајне органе, диверзантске, извиђачке и друге сличне делове, те да тако долази до података који су му неопходни за руковођење борбеним дејствима или да нашим снагама наноси губитке изненадним ударима по најосетљивијим пунковима. С друге стране, дисперзија ће непријатељевим обавештајним службама неизбежно наметнути захтев за веома великом количином података, јер ће само на тај начин обезбедити потпун увид у ситуацију код нас с обзиром на масу ситнијих делова растурих на великом пространству.

И у том погледу искуства наше обавештајне и контраобавештајне службе у народноослободилачком рату могу пружити неоцењиву корист и служити као сигуран путоказ у будућим напорима припадника тих служби, армије и народа у целини. Наиме, и у нашем народноослободилачком рату наоружани народ нашао се у ситуацији да пред бројно и технички далеко надмоћнијим снагама агресора примени најпогоднију стратегију и тактику: да своје оружане формације растури на великом пространству, како би борбеним дејствима прекрио целу окупирану земљу. То је, као што смо видели, поред осталог, условило и да окупатор до максимума развије своје обавеш-

тајне службе, да се користи свим расположивим средствима и да ствара што је могућно већи број канала за притицање података и за продирање у наше редове. Искуства која су тада стекле наша офанзивна и дефанзивна обавештајна служба су драгоцене, мада то не значи да их треба шаблонски преносити и користити у будућности. Супротно томе, као што је снага свих форми нашег обавештајног рада била тада баш у њиховој оригиналности, тако се и за коришћење тих искустава као императив намеће њихово свестрано изучавање и стваралачка примена.

Један од битних елемената за остварење такве оријентације је и избор кадрова за рад у обавештајној служби. Искуства из нашег рата и ту могу много да помогну. Ондашњи кадрови нису имали прилике да се школују у засебним школама, него су учили свакодневном праксом и поступно стварали светле ликове наших ратних обавештајаца. То су махом били поверљиви и добри другови, са довољно политичког знања и искуства за поверен рад. Њихов висок политичко-идејни ниво и револуционарна надахнутост помогли су им да стално подижу своју стручност и вештину, и да се на тај начин брже оспособљавају за поверени им посао. Основне особине и карактеристике свих њих биле су оне исте које су красиле и остале комунисте у току НОР-а и раније — пожртвован и самопрегоран рад за добро народа.

Неоспорно је да смо данас и у томе у много повољнијој ситуацији.

Кад је реч о ратним искуствима наше обавештајне службе не бисмо смели а да не поменемо једну од њених битних карактеристика — о којој је, истина, у чланку мало речено — а то је њена велика хуманост. Она садржава све нормално израсле етичке норме током народноослободилачког рата, између којих се, уз све квалитете кадрова који су у њој радили, истичу велики осећај правде и истине. Ретко се десило да је у читавом народноослободилачком рату неко невин страдао. Шта више, правилним уочавањем и проценом колебаљивих или моментално посрнулих бораца или осталих, обавештајни кадар и служба су учествовали у њиховом васпитању и до краја помогли партијској организацији и старешинама да се такви људи ослободе својих недостатака и заузму одговарајуће место међу осталим борцима.

Неговање те особине у послератном периоду и сагледавање њеног значаја у евентуалном будућем рату, неоспорно представљају пут којим морамо ићи и на којем су искуства стечена у рату веома поуздан водич.

MOGUĆNOSTI SREDSTAVA SAVREMENE PVO

Stanje borbene tehnike u svetu karakterističnije neuporedivo veće mogućnosti za ofanzivna dejstva (napad) iz vazduha nego za aktivnu protivvazдушnu odbranu (PVO). Veliki broj veoma efikasnih sredstava za nanošenje udara iz vazduha postavio je pred PVO niz neobično teških problema. Avijaciji, donedavno jedinoj sili za nanošenje udara iz vazduha, pridružili su se projektili raznih vrsta, helikopteri i dr., a svima njima atomska, odnosno hidrogenska ubojna i biološko-hemijska sredstva, koja su im mnogostruko povećala borbene mogućnosti.

Pojava tih sredstava dovela je do nekih kvalitetno novih promena u načinu i mogućnostima nanošenja udara iz vazduha, što je imalo posledica na strukturu i organizaciju PVO. Kao što je poznato, zbog svojih ograničenih mogućnosti avijacija je, da bi postigla potrebnu silinu udara, bila u prošlosti prinuđena da leti i dejstvuje u većim grupama. Uopšte uzevši, to je pogodovalo ondašnjoj PAO koja je sa dosta uspeha protivdejtvovala relativno malom broju ciljeva (grupa) u vazduhu, koncentrišući pri tome svoja sredstva na verovatnim pravcima nailaska (nalleta) neprijateljske avijacije. U novim uslovima, međutim, usled postojanja ABH oružja i projektila, PVO predstoji borba sa daleko većim brojem malih grupa, bolje reći, pojedinačnih ciljeva odličnih performansi. Za razliku od PAO koja je u prošlom ratu izvršavala zadatak ukoliko odbije, odnosno oslabi masovan nalet (udar) neprijateljske avijacije, savremena PVO mora biti sposobna da bilo kom sredstvu

onemogućući da izvrši ABH udar po izabranom cilju. Mrtvo vreme u dejstvu sredstava za nanošenje udara iz vazduha biće svedeno na minimum i, može se reći, neće ga uopšte biti u budućem ratu, što pred PVO postavlja posebne napore i zahteve. Jer, savremena sredstva, u prvom redu projektili, usavršena su do te mere da već sada predstavljaju oružje vrlo velike brzine, dometa i vrhunca leta, preciznosti i razorne moći dejstva, mogućnosti da jednovremeno i iznenadno nanose saskređene udare iz raznih pravaca po objektima koji se nalaze na bilo kojoj tački naše planete, u velikoj meri nezavisno od meteoroloških uslova i situacije u vazduhu, godišnjeg doba, doba dana i noći.

Te i druge okolnosti uslovile su preraštanje zastarele PAO u savremenu PVO, stvaranje novih i znatno usavršavanje postojećih sredstava — vođenih projektila zemlja-vazduh (VP Z-V), lovačko-presretačke avijacije (LPA) i protivavionske artiljerije (PAA) — koja su i predmet razmatranja u ovom članku.

PROTIVAVIONSKA ARTILJERIJA

Analizom taktičko-tehničkih osobina pav oruđa drugog svetskog rata dolazi se do zaključka da su, pored izvesnog poboljšanja, ostala nerešena neka osnovna pitanja, kao što su osetnije povećanje dometa i verovatnoće pogađanja ciljeva. Domet i tačnost gađanja protivavionske artiljerije još su i zadovoljavali prilikom odbrane trupa i manjih objekata na koje avijacija dej-

stvuje sa relativno malih visina, ali su bili nedovoljni za odbranu teritorije od masovnih napada avijacije sa većih visina.

No, iako nije bila u stanju da sama onemogućiti napade, naročito velikih razmera, avijacije na branjene objekte, PAA je predstavljala značajan borbeni faktor, nanosila neprijateljskoj avijaciji osetne gubitke, primoravala je da napada sa velikih visina i da umesto tačnog bombardovanja, bombarduje prostorijske ili izbegava one koje su jako branjene.

Tačan broj oborenih i oštećenih aviona od strane PAA nije poznat. Prema podacima Sovjeta, njihova PAA oborila je u toku drugog svetskog rata oko 22 000 neprijateljskih aviona.

Broj oštećenih i oborenih američkih bombardera od strane nemačke PAA, od avgusta 1942. godine do juna 1944. godine, iznosi 22 358 aparata.¹

Prema nekim podacima, tokom druge polovine 1944. godine, američka PAA je oborila ili verovatno uništila 903 nemačka aviona. Prema tim podacima na pav topove 90 mm otpada 262 aviona. Broj utrošenih zrna po oborenom avionu je 225. Na pav topove 40 mm otpada 379 aviona sa 239 utrošenih zrna po avionu. Na pav topove 37 mm — 133 aviona sa 286 zrna po avionu. Na pav mitraljeze (PAM) 12,7 mm — 129 aviona sa 21 997 zrna po oborenom avionu.

Treba primetiti da prema nekim drugim podacima utrošak municije iznosi 400, odnosno 300 zrna po oborenem avionu. Ako se ti podaci uporede sa onima iz prvog svetskog rata vidi se znatno poboljšanje efikasnosti PAA.

Međutim, kad se poredi broj oborenih aviona od strane PAA sa avionima oborenih od strane lovačke avijacije, prema podacima zapadne stručne literature, vidi se da je lovačka avija-

cija oborila približno oko 70% a PAA svega 30% od ukupnog broja oborenih aviona. Ako se i ti podaci uporede sa analognim iz prvog svetskog rata, primećuje se minimalna razlika u korist PAA drugog svetskog rata.

Borba sa neprijateljskom avijacijom nije bio jedini zadatak PAA. Pred nju je juna 1944. godine neočekivano postavljen potpuno nov i neuporedivo teži zadatak pojavom projektila zemlja-zemlja. Pojava tih projektila poslužila je kao podstrek za modernizovanje pav oruđa uvođenjem blizinskih upaljača, širom primenom radiolokacije, poboljšanjem tehničke pokretljivosti oruđa i adaptacijom uređaja za upravljanje radi automatizacije gađanja.

Ipak, tim merama nisu znatno poboljšani rezultati dejstva, a pogotovo ne po ciljevima koji lete nadzvučnom brzinom i na velikim visinama.

Posleratan nagli razvitak sredstava za napad iz vazduha opredelio je ulogu, mesto i razvoj borbenih sredstava PVO. Dok su se već u toku rata, a naročito po njegovom završetku, za odbranu od ciljeva koji mogu dejstvovati sa velikih visina, uglavnom, više usavršavali i razvijali vođeni projektili zemlja-vazduh, a manje pav topovi srednjeg i velikog kalibra, za odbranu od niskoletećih aviona usavršavana su postojeća i konstruisana nova laka pav oruđa, kao i sprave za upravljanje njihovom vatrom.

Otuda se, u pogledu primene PAA jasno ocrtavaju dva mišljenja, dve koncepcije. Prema prvom, smatra se da je, usled povećanja brzina i visina leta savremenih letilica, PAA izgubila značaj i da je treba potpuno zameniti vođenim projektilima zemlja-vazduh. Nasuprot tome, protagonisti drugog mišljenja, ne negirajući značaj i perspektivu projektila, smatraju da PAA, naročito LPAA, ne samo što može naći svoje mesto već je i neophodna za borbu protiv niskoletećih aviona, helikoptera itd.

¹ Allgemeine Schweizerische Militär Zeitschrift, 1949. god.

Na osnovu ovoga, drugog, mišljenja proizišli su sledeći osnovni stavovi² o PAA:

— TPAА i SPAA snabdeti savremenom opremom za upravljanje vatrom, kako bi se premostilo vreme koje će još proći dok se ne dobiju sasvim efikasni vođeni projektili zemlja-vazduh;

— raditi na razvoju LPAA jer se ne može računati na njenu skoruzamenu vođenim projektilima zemlja-vazduh, koji bi mogli da efikasno dejstvujuju po ciljevima koji lete u brišućem letu i na malim visinama;

— borbu protiv ciljeva na visinama preko 8000 m voditi prvenstveno projektilima zemlja-vazduh.

Ti i slični stavovi doveli su do znatnog zastoja u razvoju SPAA o TPAА. Naime, radilo se uglavnom na modernizovanju postojećih oruđa putem automatizacije praćenja cilja i usavršavanja radarskih i računarskih uređaja, odnosno sistema za upravljanje vatrom.

Međutim, za odbranu od taktičke avijacije i helikoptera, u čitavom posleratnom periodu usavršavana su i razvijana laka automatska pav oruđa i sprave za upravljanje njihovom vatrom. Prethodno se išlo za tim da se usavrše postojeći pav topovi kalibra 20 i 40 mm koji su prošli kroz drugi svetski rat. Kao rezultat toga konstruisani su i uvedeni u naoružanje mnogih armija pav topovi 20 mm »hispano« i 40 mm L/70 »bofors«. Kod njih su brzine gađanja povećane i do 100% u odnosu na kadencu u drugom svetskom ratu, tako da savremena oruđa od 20 mm imaju brzinu gađanja i do 1000 metaka min. Sem toga, brzine se povećavaju i sprežanjem više cevi (dvocevna, trocevna i četvorocjevna oruđa) na zajedničkom lafetu.

Pored kalibra 20 i 40 mm zastupljeni su i kalibri 30, 35 i 57 mm kao rezultat traženja kompromisa između

težine celokupnog sistema i učinka zrna na cilju. Početne brzine nekih oruđa ove klase kreću se oko 1200 m/sek., čime se vreme leta zrna smanjuje, i to povoljno utiče na preciznost gađanja. Oruđa kalibra 25 i 37 mm (ovaj poslednji je dominirao u LPAA u poslednjem ratu) više se ne proizvode, već se, naprotiv, povlače ili su povučena iz naoružanja.

Praćenje ciljeva u vazduhu kod svih savremenih oruđa LPAA je automatizovano posredstvom mehaničkih, električnih ili električno-hidrauličnih servo-uređaja. Uglovne brzine automatizovanog praćenja su 5 do 10 puta veće od onih iz perioda drugog svetskog rata. Na taj način su postignute uglovne brzine do 120 stepeni/sek. po pravcu, odnosno do 60 stepeni/sek. po visini sa ubrzanjem reda 100 stepeni/sek.²

Kod topova kalibra 20 mm nišani se, odnosno upravlja vatrom, uprošćenim spravama tipa rešetke ili kolimatora. Kod većih kalibara (30, 35, 40 i 57 mm) redovno se vatrom upravlja posredstvom RRG — radarsko računarskih uređaja raznih tipova i modela (švajcarski *Fledermaus*, holandski *Signal L4*, švedski *Arencо*, francuski *Kotam*, britanski *Jelou Fever*³, italijanski *San Giorgio* i dr.) a za slučaj potrebe predviđaju se razne pomoćne nišanske sprave i rukovanje servo-sistemom preko »lokal komand«, odnosno ručno pokretanje oruđa preko odgovarajućih mehanizama za davanje pravca i elevacije.

Savremeni topovi LPAA imaju poljski lafet i za promenu položaja koriste posebna motorna vozila. Međutim, radi povećanja taktičke pokretljivosti, pošto su savremena automatizovana oruđa LPAA relativno velike težine, s jedne, i radi posebne borbene namene, s druge strane, ta ista oruđa koriste se i za naoružanje pav tenkova ili, pak, kao samohodna pav oruđa.

¹ *Militär Zeitschrift*, 1959.

² *Soldat und Technik*, 1961.

Protivavionski tenkovi su u prvom redu namenjeni za PVO oklopnih jedinica. Oni su vrlo dobro oklopljeni i mogu pratiti tenkove tokom celog napada da bi ih štitili od taktičke avijacije i helikoptera.

rom na takvu tendenciju razvoja postavljaju se pitanje da li će projektili malog dometa, i kada, učiniti suvišnom LPAA, tj. da li će vođeni projektili efikasno dejstvovati ispred visina od oko 3000 m? Danas se može reći samo

TEHNIČKE OSOBINE PROTIVAVIONIJSKIH
TENKOVA I SAMOHODNIH ORUĐA

Oznaka modela	SSSR pav tenk SU-57-2	SAD samohodni pav top M-42	Francuski samohodni pav top AMX-13	Švedski samohodni pav top LVKV-41
Naoružanje	2 x 57 mm pav top S/60	2 x 40 mm pav top L/60 »bofors«	40 mm pav top L/70 »bofors«	2 x 40 mm pav top L/70 »bofors«
Težina (t)	35	19,4	15	17
Prednji oklop (mm)	80	40	40	20
Snaga motora (KS)	520	506	250	290
Dužina (m)	6,20	6,10	5,13	5,80
Širina (m)	3,27	3,23	2,05	2,40
Visina (m)	2,40	2,80	2,40	2,40
Upotreba	Kao naoružanje mehanizovanih i oklopnih jedinica istočnog bloka	Kao naoružanje mehanizovanih jedinica NATO pakta	U naoružanju oklopnih jedinica	U naoružanju oklopnih jedinica

NAPOMENA: Izradene su i varijante lakog francuskog tenka AMX-13 sa četvorocevnim topom 20 mm »oerlikon«, odnosno sa dvocevnom topom 30 mm »hispano«. Dvocevnu varijantu 30 mm pav topa »hispano« i Švajcarci su ugradili u kupolu A-14 kao samohodno pav oruđe. Na bazi toga je razvijeno i nemačko samohodno pav oruđe SPZ-HS-30.

Za razliku od pav tenkova, samohodna pav oruđa su namenjena za praćenje trupa u pokretu. Njihov oklop je slab i služi samo za zaštitu posade od puščane (mitraljeske) vatre i dejstva parčadi artiljerijskih zrna.

Međutim, pored usavršavanja i razvoja topova LPAA, radi se intenzivno i na razvoju vođenih projektila za borbu protiv niskoletućih ciljeva. Prvi uzorci tih projektila pojavili su se tokom 1959. godine, ali o njihovoj efikasnosti nema verodostojnih podataka. S obzi-

toliko da stručnjaci smatraju da će projektili zemlja-vazduh zauzeti važno mesto i u oblasti niske PVO.

S druge strane, bez obzira na vreme koje će proći do ostvarenja efikasnih projektila za dejstvo na malim visinama, veliko je pitanje da li će oni biti u stanju da po efikasnosti nadmaše savremenu automatsku malokalibarsku PAA. Zato većina zemalja, prema izvesnim podacima, modernizuje LPAA i pored veoma intenzivnog rada na

osvajanju projektila za dejstvo po niskoletućim ciljevima.

Primena LPAA, dakle, još nije prevažidena i neprekidno se radi na njenom usavršavanju. Automatizovani topovi LPAA, u granicama svoga dometa, imaju važnu ulogu u borbi protiv niskoletućih ciljeva. Ovo utoliko pre što savremena automatizacija i elektronika omogućavaju postizanje takvih performansi topova i sistema za upravljanje vatrom, koje mogu da obezbede efikasnu protivvazдушnu zaštitu na malim visinama.

VOĐENI PROJEKTILI ZEMLJA-VAZDUH

Pri postojanju savremenih oružja za nanošenje udara iz vazduha, borbene mogućnosti aktivnih sredstava PVO pokazale su se skromne i nedovoljne. Granice psihofizičkih mogućnosti čoveka postale su u izvesnom smislu prepreka daljem razvoju savremenih sredstava aktivne PVO. Izlaz iz takve situacije nalaze mnoge zemlje u maksimalnom automatizovanju sistema PVO koji sve više potiskuje neposrednu ulogu čoveka. U tom okviru realizovano je u posleratnim godinama novo veoma efikasno oružje PVO — vođeni projektili zemlja-vazduh.

Prvi aerodinamički vođeni projektili zemlja-vazduh ubrzo su bili zamenjeni većim brojem daleko efikasnijih tipova projektila iste vrste, koji postaju standardno oružje i zauzimaju centralno mesto u sistemu PVO zemalja s najrazvijenijim vojnoekonomskim potencijalom.

Prema do sada publikovanim podacima, u svetu danas postoji oko 150 raznih tipova vođenih projektila zemlja-vazduh, koji su se nalazili, nalaze se, ili će se uskoro nalaziti u naoružanju svih vidova armija pojedinih zemalja.⁴

⁴ U taj broj uračunate su i verzije pojedinih familija projektila. Na primer, iz familije Nike: Nike-1, Nike-Ajax, Nike-Hercules i Nike-Zeus.

Njihovi osnovni taktičko-tehnički podaci približno su sledeći:

— efikasno vertikalno dejstvo (domet) do 12 i horizontalno do 15 km imaju projektili malog dometa, od 12 do 20 vertikalno i od 15 do 30 horizontalno dejstvo projektili srednjeg i od 20 do preko 35 vertikalno i 30 do 400 i više km horizontalno projektili velikog dometa;

— brzina leta kod projektila malog i srednjeg dometa kreće se od 1 do 3 maha i velikog dometa od 1,5 do 5 maha;

— startna težina projektila malog dometa iznosi od oko 19 do 550 kg, srednjeg od 100 do 2000 kg i velikog dometa od 400 do 5000 i više kg;

— bojna glava pretežno im je punjena visokobrizantnim, a kod nekih tipova nuklearnim, odnosno termonuklearnim eksplozivom;

— sistem vođenja je, u većini slučajeva, kod starijih tipova, radarskim snopom, a kod novijih komandi, kombinovan s infracrvenim ili nekim drugim sistemom samonavođenja;

— preciznost gađanja kreće se oko 80% od ukupnog broja lansiranih projektila.

Treba istaći da se na usavršavanju projektila ove vrste radi vrlo intenzivno i da se postižu značajni rezultati u realizovanju protivprojektilskih projektila, koji su postali neophodni za borbu, naročito sa vođenim projektlima zemlja-zemlja velikog dometa. Prema do sada objavljenim podacima, na Zapadu su realizovani ili se nalaze u fazi realizovanja projektili Nike-Zeus, Wizard, Plato, Vigilante, Tuphon, Gilpar i dr. čije su osnovne karakteristike: horizontalan domet od oko 320 do 2400 km, vertikalni domet oko 5000 km, sistem vođenja komandi, bojna glava punjena visokobrizantnim, nuklearnim ili termonuklearnim eksplozivom.

P R E G L E D
OSNOVNIH TAKTIČKO-TEHNIČKIH PODATAKA O NEKIM VOĐENIM
PROJEKTILIMA ZEMLJA-VAZDUH

TIP PROJEKTILA	Pripadnost	Domet (u km)		Brzina (maha)	Vrsta punjenja bojne glave	Startna težina (tona)
		Verti- kalni	Horizon- talni			
M-1	SSSR	35	21	1	Visoko brizantni	0,460
M-2	"	60	25	2,1	A, H ili vis. briz.	1,8
T-6	"	40	22	2,3	"	1,8
T-8	"	40	21	2	"	0,85
GOLEM-3	"	12	22	2,5	"	2,1
WIZZARD	SAD	1600	100	—	A	—
PLATO	"	1500	120	—	A	—
NIKE ZEUS	"	320	25	4	A	4,5
NIKE HERCULES	"	130	55	3,3	A	2,250
NIKE AJAX	"	40	19	2,3	H ili vis. brizant.	0,455
SAM-6 TALOS	"	200	23	2,5	A	1,36
SAM-N HAWK	"	30	16	2,8	A	2,26
SAM-N-7 TERRIER-2	"	30	20	3,5	Visoko brizantni	1,4
BOMARC	"	480	18,2	2,65	A	6,8
BLOODHOUND	V. Britan.	20	20	2,5	A ili H	2
THUNDERBIRD	"	15	16	2,5	"	1,7
ACAM-5301	Francuska	16	—	1,8	Visoko brizantni	—
MATRA R-422	"	50	32	2,6	"	1,6
MASURCA	"	30	—	2,2	"	1,5

NAPOMENA: Podacima o težini uređaja za lansiranje (zemaljske opreme) ne raspolaže se. Poznato je da za navedene projektele oni teže 10—15—20 tona.

Zbog svojih izvanrednih mogućnosti (domet, brzina leta, mogućnost vođenja na cilj, snažna razorna moć bojne glave i njena opremljenost blizinskim upaljačem), vođeni projektili zemlja-vazduh mogu dejstvovati uspešno po ciljevima koji lete na visinama preko

30 km, brzinom 2,5—3 i više mahova. Tačnost gađanja oko 80% od ukupno lansiranih projektila predstavlja efikasnost koju u ovoj fazi njihovog razvoja može prihvatiti PVO.

Kao što je već ranije napomenuto, dejstvo vođenih projektila zemlja-vaz-

duh nije za sada dovoljno efikasno po ciljevima koji lete na visinama ispod 2—3 km. Zbog toga je njihov dalji razvoj usmeren ne samo na povećanje dometa i preciznosti gađanja, već i na poboljšanje mogućnosti dejstva po ciljevima u brišućem letu i na malim visinama. U tome, kako izgleda, neke zemlje postižu praktične rezultate. Realizovani su i (neki od njih) uvedeni u naoružanje projektili *Howk* i *Mauler* (SAD), *Sea Cat* i *Tiger Cat* (Velika Britanija), *Vega* (Italija) i dr. koji mogu uspešno dejstvovati po ciljevima koji lete na visinama od oko 25 do 10 000 m.

LOVAČKO-PRESRETAČKA AVIJACIJA

Povećanje borbenih mogućnosti sredstava za nanošenje udara iz vazduha stimulisalo je i razvoj lovačko-presretačke avijacije. Različiti zadaci i uslovi u kojima se izvršavaju doveli su u mnogim zemljama do realizovanja većeg broja savremenih tipova te avijacije koji se, prema sadašnjem stanju i nekim zajedničkim osobinama, mogu svrstati u dve osnovne grupe: u grupu lovačkih aviona brzine oko 1 maha kojima su naoružane jedinice frontovske avijacije i grupu lovačko-presretačkih aviona (LPA) brzine od oko 2 maha, kojima su naoružane jedinice teritorijalne PVO.

Savremeni lovačko-presretački avioni opremljeni su navigacijsko-pilotažnom, streljačko-bombarderskom i drugom opremom neophodnom za letenje i borbena dejstva u svim meteorološkim uslovima, danju i noću. Sposobni su, manje-više, za sve vrste borbenih dejstava: lovačka, lovačko-presretačka, lovačko-bombarderska, bombarderska i izviđačka, što se obezbeđuje, pored uspešno izvedenih opštih taktičko-tehničkih koncepcija aviona, i malim, veoma brzo izvodljivim adaptacijama, odnosno promenom izvesne opreme na njima i eskadrilskim uslovima.

Njihovi osnovni taktičko-tehnički podaci su:

— posada: 1 član — pilot;

— pogonska grupa: mlazni motor sa dopunskim sagorevanjem ukupne snage potiska od oko 8000 kg. Za skraćenje poletanja (sletanja) ili povećanje brzine u vazdušnoj borbi, koriste startne rakete, odnosno, padobrane za kočenje;

— osnovno naoružanje sačinjavaju 2-4-6 projektila vazduh-vazduh i topovi preko 30 mm, ili, zavisno od trenutne taktičke namene, neka druga vrsta ubojnih sredstava: 2 bombe FAB-250 ili 500, ređe i do 1000 kg, 1—2 vođena projektila ili veći broj raketnih zrna vazduh-zemlja, 1—2 taktičke atomske bombe težine po 500 kg, odgovarajuća izviđačka oprema i dr.;

— brzine: horizontalna — oko 1 pri zemlji i oko 2 maha na visinama; uzdižanja — od 100 do 200 m/sek;

— taktički radijus dejstva oko 1000 km;

— taktički vrhunac leta oko 20 km;

— ukupna težina od oko 20 t;

— mogućnost poletanja i sletanja na poletno-sletne staze sa veštačkim zastorom dimenzije oko 2000 x 25 m, ili, veoma mali broj sa gumama niskog pritiska, na poletno-sletne staze sa stabilizovanim prirodnim zastorom analognih dimenzija;

— oprema: 1 i više mnogokanalnih radio-stanica, navigacijski, presretački, nišanski i sletni radar, radar za merenje zanosa i brzine leta, autopilot, uređaj za odbacivanje atomske bombe i dr.

Za ocenu efikasnosti borbenih dejstava LPA mogu poslužiti neki podaci iz prošlih ratova⁵. Za uništenje jednog aviona u vazduhu lovačkoj avijaciji je bilo potrebno prosečno oko 50 aviopoleta u prvom, 200 u drugom svetskom i 500 u korejskom ratu.

⁵ *Aviations' Figures* od 1956. godine.

Iz grube analize tih, verovatno ne baš potpuno tačnih podataka, vidi se da je efikasnost lovačke avijacije ne- prestano zaostajala. Sasvim je verovatno da će se razlika u efikasnosti borbenih dejstava povećati i ubuduće u korist sredstava za nanošenje udara iz vazduha.

Polazeći od toga da su izneta ocena i tempo razvoja lovačko-presrećake avijacije tačni, može se očekivati da će ona ubuduće sve teže odgovarati daleko većim potrebama i strožim zahtevima PVO, koja u bližoj perspektivi mora biti sposobna za efikasnu borbu protiv projektila, naročito zemlja-zemlja velikog dometa, vojnih veštačkih satelita, avijacije i helikoptera, opremljenih u prvom redu atomskim i hidrogenskim bojnim glavama i bombama, odnosno biološko-hemijskim sredstvima.

Smatra se da sadašnja lovačko-presrećaka avijacija može dejstvovati protiv ciljeva u vazduhu koji lete brzinama 1,5 do najviše 1,8 mahova i na visinama oko 15 km. Protiv ciljeva koji lete većom brzinom i na većoj visini odakle, može se slobodno reći, tek počinju mogućnosti većeg broja najefikasnijih sredstava za nanošenje udara iz vazduha, sadašnji lovačko-presrećaki avioni su nedovoljno efikasni.

Zbog tih bitnih i drugih nedostataka uloga lovačko-presrećake avijacije se znatno izmenila. Iako se u prošlim ratovima afirmisala kao osnovna snaga PVO, ona postepeno ustupa mesto novom oružju — vođenim projektilima zemlja-vazduh, koji se nalaze u punom razvoju.

Za izviđanje ciljeva na zemlji (moru) i dejstvo po njima, lovačko-presrećaka avijacija se može uspešno koristiti. Njene izvanredne osobine i univerzalnost borbenih mogućnosti utiču veoma snažno na smanjenje razlika između pojedinih vrsta avijacije od ko-

jih, naročito od lovačko-bombarderske, ona sve više preuzima zadatke.

Na kraju, neophodno je ponovo istaći da ogromna materijalno-finansijska ulaganja i drugi faktori omogućavaju sve brži razvoj i usavršavanje vođenih projektila zemlja-vazduh, koji zbog vanrednih borbenih mogućnosti zauzimaju centralno mesto u sistemima PVO vodećih zemalja. Može se u daljoj perspektivi očekivati da će njihov razvoj i afirmacija biti još brži i efikasniji, što će ih učiniti pristupačnijim i omogućiti da se uvedu masovnije u naoružanje i kod ostalih zemalja. No, bez obzira na snažnu afirmaciju vođenih projektila zemlja-vazduh, u svetu se i dalje radi na razvoju lovačko-presrećake avijacije, koja je u velikom broju zastupljena u sistemu PVO. Sudeći po tome, može se zaključiti da će se ona — sve dok budu postojale ostale vrste borbene avijacije kojima vođeni projektili zemlja-zemlja ozbiljno konkurišu — zadržati u sistemu PVO ali će njena uloga stalno opadati.

Što se tiče protivavionske artiljerije, mada ne treba očekivati da će u daljem razvoju kod nje doći do nekih kvalitetnih promena, izvesna poboljšanja koja se postižu omogućice njenu upotrebu još izvesno vreme. To se naročito odnosi na laku protivavionsku artiljeriju, koja sa dosta uspeha može nadoknaditi sadašnje, verovatno prolazne, nedostatke projektila zemlja-vazduh u pogledu dejstva na ciljeve u brišućem letu i na malim visinama.

ПОВОДОМ КЊИГЕ
**РАЗВОЈ ТАКТИКЕ
СОВЈЕТСКЕ АРМИЈЕ
1941-1945**

У издању Војноиздавачког завода ЈНА „Војно дело“ недавно је изашла још једна корисна књига „Развој тактике Совјетске армије 1941—1945“. Књига је написана у академији „М. В. Фрунзе“ катедри историје ратне вјештине, а штампана је 1958. у издању Министарства одбране СССР. Са својих близу 600 страница она нам омогућава да се још „потпуније упознамо са развојем тактике Совјетске армије у II светском рату“. Читав текст ове обимне књиге посвећен је „основним питањима развоја тактике одбране и напада“, базираним претежно на искуствима дивизија и корпуса који су дејствовали на главном правцу у стаљинградској и курској операцији. Ради лакшег праћења књига је подијељена у три дијела. Први дио разматра чињенице које су утицале на развој тактике Совјетске армије; други — развој тактике напада, а трећи развој тактике одбране. Разматрање развоја тактике илустровано је многим чињеницама које су занимљиве и нове као подаци и наговјештај да се критичније пришло стварима које су у своје време биле табу. Такво прилажење заслужује озбиљну пажњу сваког ко се бави војном историјом, а и теоријом ратне вештине.

Сам наслов књиге опомиње нас да пред собом имамо први покушај совјетских војних писаца да шире, цјеловитије историографски освијетле, па и теоријски уопште четворогодишња тактичка искуства јединица копнене војске у великом отаџбинском рату.

Група наставника историје ратне вештине академије „Фрунзе“, постављајући наслов свом раду, прихватила се тешког и деликатног посла. Аутори су преузели на себе голему обавезу од које су, као што се у предговору совјетског издавача истиче, обавили само један дио. И поред тога што пред собом имамо 600 страница текста и 74 шеме, совјетски издавач напомиње да је „свестрано проучавање борбеног искуства из прошлог рата ванредно велик и тежак рад... Но и део тог проучавања, које обухвата развој тактике општевојне борбе у свим њеним појавама, не може се осветлити у једној књизи. Због тога колектив аутора, разрађујући ово дело, није поставио себи циљ да у њему потпуно уопшти развој тактике Совјетске армије у годинама великог отаџбинског рата. Био је постављен ограничен задатак — показати најважније тенденције у основним питањима развоја тактике напада и одбране совјетских трупа и проанализирати основне факторе који су утицали на тај развој у годинама великог отаџбинског рата“.

Свођење садржаја текста на основна питања развоја тактике напада и одбране у главним операцијама и на одлучујућим правцима не треба схватити као недостатак већ само као једну карактеристику књиге коју не треба губити из вида с обзиром да је намијењена, између осталог, и слушаоцима војних школа „као помоћни наставни уџбеник“.

Код напада и одбране доминантни су развој ширине одсјека фронтова, повећавање тактичких густина на правцу главног удара и тежишту одбране, борбени пореци, садејство. Остала питања тактике напада и одбране само су узгредно захваћена, док дејства „у разним условима... у сусретној борби, у борби ноћу, а исто тако проучавања у ширем обиму питања борбеног обезбеђења трупа, аутори, наглашава предговор совјетског издања, „не анализирају у овом делу, пошто то сматрају наредним задатком“.

Међу чиниоце који су утицали на развој совјетске тактике прво се узима човјек, а затим наоружање пешадијских јединица и јединица њиховог ојачања. Трећи утицајни чинилац је организација војске, затим узајамни однос тактике и оперативне вјештине, а пети чинилац, који врши утицај на развој властите тактике, је тактика непријатеља. Сваки од ових пет сталних чинилаца обрађује се врло опширно. Стваралачку удружену функцију човјека, наоружања, организације, оперативне вјештине и тактике непријатеља, аутори су настојали да прикажу кроз читав рат који су подијелили на четири периода. Први, од 22. јуна 1941. до совјетске офанзиве код Стаљинграда (новембар 1942); други од новембра 1942. до децембра 1943; трећи обухвата операције у 1944. а четврти 1945. годину. И сва остала питања развоја совјетске тактике разматрана су кроз ова четири периода.

На страницама о улози човјека има неколико мјеста која скрећу пажњу читалаца, особито када је ријеч о првом периоду и почетним дејствима 1941. године. Истичући значај моралног чиниоца аутори узимају у обзир читаву грађу од које се ствара морал војника (друштвени поредак, „идеја одбране домовине“, особености националног карактера, обученост војника итд.). Из акцента писаца се може запазити, мада то они директно не кажу, да је у васпитању војника до рата било једностраности — више агитаторске температуре, практицистичке кратковидости на штету реалистичке, трезвене, далековидије процјене и цјелисходнијег дјеловања. „Душевна складност ратника није само продукт друштвеног поретка, развоја човека, његових националних карактеристика и осталог. То је исто тако резултат војног васпитања и обучавања... Ратно искуство је показало да што је виши ниво војног васпитања војника, што је он боље морално припремљен у складу са захтевима борбе, тиме је већа његова морална непоколебљивост... Није случајно што је у тешким условима кампање у лето и јесен 1941. године, упоредо са примерима масовног хероизма и непоколебљивости основне масе совјетских трупа, било појединих случајева недовољне издржљивости упркос међу слабо обученим људством, међу новим војницима. То се дешавало под утицајем изненадног прелаза непријатеља у напад, кад је он употребљавао такве начине борбе који су били слабо познати недовољно

обученим борцима, кад је користио масовне ударе своје авијације, а нарочито тенкова и слично. Све је то рађало специфичан „страх од тенкова“ или „страх од авиона“ који је смањивао ефикасност борбених дејстава“.

Уколико се на посредан начин замера васпитавању војника, утолико се више све његове слабости, испољене у првом и најтежем периоду рата, махом тумаче помањкањем борбеног искуства. Овај разлог је убједљив, без обзира на то што томе можда треба додати васпитање, које треба да има у виду одсуство практичног искуства.

Неоспорно је, међутим, да борбено искуство војника и старјешине игра ванредно велику улогу у развоју тактике. И баш у вези с тим питањем аутори кажу: „Неопходно је мало се задржати на улози теорије и праксе у развоју тактичких начела вођења борбе. У познавању и усавршавању тактике велика улога припада теорији. Што је оружје сложеније, а форме организације војске разноврсније, то већи значај добија теоријска припрема официра, одлично познавање технике и њених могућности. Теорија, међутим, и поред свог великог значаја, као што је ратно искуство показало, никада не може дати упутства за дејства у безбројним разноликим варијантама конкретне ситуације на бојишту. Тактички погледи из времена мира не могу дати потпун одговор на питање о целисходности ових или оних начина вођења борбе, јер многе од њих треба проверити у рату кад непријатељ стварно дејствује“.

У односу на доратну теоријску војну мисао, у којој је дјелимично ријеч и у поглављу о човјеку као фактору, аутори показују мање-више уздржљив став, заправо не замерају јој много. Недовољно критичан однос према њој уочљив је и у другим главама књиге. Могло би се закључити да је готово све било у најбољем реду. Додуше, разумљиво је да се све није могло предвидјети, да је рат ипак представљао „оригиналну лабораторију војне науке па, према томе, и тактике“, али мало необично стоји тврдња да је тактичка припрема у свему одговарала захтевима свога времена. Можда разлог за овакав, мање критичан, однос према теорији произилази из намјене књиге и професије аутора који су наставници академије.

Ово о предратној теорији можда не би требало толико истицати да не постоје и други совјетски историјски и теоријски радови и то новијег датума који ово питање дају у другом свјетлу. У књизи „Кратак осврт на развој совјетске оперативне вештине“ (издање Министарства народне одбране СССР 1960) генерал-мајор Семјонов у одјељку о одступној операцији пише, између осталог: „Чак се и сама реч „одступање“ није употребљавала у нашим правилима и учбеницима“ (Стр. 146, превод мој.). У поменутој књизи Семјонова срећу се и овакве тврдње: „Искуство из прошлог периода великог отаџбинског рата унело је битне поправке у нашу доратну теорију... Многе поставке, које су изгледале непобитне, чак и доказане војно-историјским искуством, претрпеле су суштинске измене још на самом почетку отаџбинског рата. Посебно је био поучан почетни период рата у којем је теорија такозване маневарске одбране дошла у раскорак с праксом. Узрок томе био је: прво, околност што теорија покретне

одбране није осветљавала питање вођења такве одбране у различитим ситуацијама и, друго, јединице нису биле довољно обучене да воде такву одбрану у неповољној ситуацији која је изискивала неизбежно дуго одступање“ (стр. 133, превод мој).

Према томе, не би се могло рећи да је тактичка теорија била без мана и да је „у целини одговарала“ ратним условима.

Истичући преимућство Нијемаца које им је дало двогодишње ратно искуство, аутори наглашавају да је овај неравноправан положај био још јаче истакнут и „због злочиначког акта Жежова, Берије и њихових помоћника“ који су својом акцијом репресалија одстранили из армије велик број искусних и опробаних старјешина.

Прва, а и каснија фаза рата пружиле су совјетској теорији и пракси поучно, неоспорно сазнање да је тактички геније команданта обична самообмана уколико тактика није заснована на конкретној материјалној бази. Жеље и темпераментне црвене стрелице на топографским картама које су октоподском похљепом устремљене на плаве геометријске облике најчешће остају само свједочанство једне устрептале амбиције чији су корени окренути у празно. „Развој тактике Совјетске армије“ даје низ добро одабраних примјера нереалног постављања задатака јединицама, чиме је обиловао први период рата — период скупог отрежњавања. Те одлуке засноване само на жељама, лишене реалног процјењивања и одлучивања, не само што су биле примјери лоше употребе јединица, већ су доносиле и горке тактичке и оперативне посљедице: велике губитке и губљење простора. Тако је, на примјер, 12. механизовани корпус уведен у противнапад у зони широкој 60 км, а дубина задатка је износила такође 60 км. Резултат овакве одбране имао је поражавајући ефекат. Јединице се нису пробиле ни 10, а камоли 60 км, а „12. механизовани корпус је у току борби изгубио главнину своје борбене технике“.

Пред сам рат совјетска „пешадијска дивизија је по својој структури превазилазила пешадијску дивизију немачко-фашистичке армије. Иако је у поређењу са немачком пешадијском дивизијом имала мање бројно стање људства, совјетска пешадијска дивизија је располагала већим ватреним могућностима. На пример, пешадијска дивизија је могла да из формацијског пешадијског оружја избаци у једном минуту 297 460 метака, а пешадијска дивизија немачко-фашистичке армије само 250 730 метака. Противтенковска артиљерија совјетске дивизије могла је да избаци у једном минуту 1620 граната, а противтенковска артиљерија немачко-фашистичке пешадијске дивизије од 900 до 1125 граната“. Али су ватрене могућности совјетске пјешадијске дивизије у првом периоду рата знатно смањене њеном нецјелисходном употребом. Дивизији је додјељиван фронт одбране и до 50 км ширине. Због тога је одбрана била без довољне тактичке дубине и густине, са равномјерно расијаним противтенковским средствима по ширини фронта и на тај начин без израженог тежишта противтенковске одбране. Такав, линијски, начин употребе пјешадијских дивизија, уз све остале неповољне околности, није био у стању, како то аутори истичу, да парира „тактичким начинима дејства непријатеља који су у извесној мери за њих (совјетске јединице) били неочекивани“.

Тај неочекивани начин била је „масовна употреба тенковских дивизија на уским одсецима фронта које су нападале у првим ешелонима моторизованих корпуса уз ефикасну подршку авијације, примину малих ваздушних десаната, а исто тако широко коришћење покретних предњих одреда ради дејства у оперативној дубини... Тако су се 2. и 3. тенковска група, које су нападале у садејству са 9. армијом, у периоду од 22. до 27. јуна 1941. године, пробиле 300 км и објединиле у рејону Минска“.

Организација противтенковске одбране поставила се пред совјетске јединице као прворазредни проблем који није био довољно сагледан у доратном периоду, или тачније, тек је ратна пракса тај проблем изbacила јасно и у пуном свјетлу.

Разматрајући све одлучујуће чињенице, аутори долазе до закључка да је први период рата био веома тежак и неповољан за развој тактике. Разлога има доста: нетачне процјене омогућиле су изненађење; мобилизација је обављена тек после напада непријатеља; пјешадијске дивизије ступиле су у борбу непопуњене људством и наоружањем по ратној формацији, без потребних позадинских јединица и ауто-транспорта; попуна јединица није се могла извести благовремено због принудног одступања; формирање резерви Врховне команде изазвало је слабљење јединица на фронту, јер су се од њих узимали средства и људство; није било довољно артиљерије, посебно противтенковске; ослабљене јединице, без довољно средства, браниле су се на широком фронту, па је то омогућавало непријатељу да се лако пробија; прецјењивале су се властите могућности и јединицама су постављани нереални задаци; садејство је слабо организовано; борбена дејства у првој фази рата показала су се неупоредиво тежим и сложенијим него што је то предратна теорија претпостављала; тенковске и механизоване јединице, подијељене међу армијама и слабо подржаване од артиљерије и авијације, дејствовале су са мало ефекта; одсуство садејства међу јединицама, неорганизовано повлачење, смањивало је могућност јаче и успјешније одбране, а ситуација се погоршавала и лабилним командовањем; одсуство чврстог, систематског командовања јединицама било је проузроковано и недовољним средствима везе.

Први период рата аутори убједљиво приказују као период тешких искушења у којима је сурова ратна пракса откривала све недостатке тактике, свих њених основних, саставних елемената. Оригинална практичка ратна лабораторија уносила је исправке уз највећу могућну цијену.

Искуство се нагомилава брзо истискујући субјективне кабинетске заблуде; масовни хероизам војника на фронту ублажава посљедице погрешних прорачуна и недостатке теорије, организације, артиљерије, тенкова, аутомобилског транспорта итд. Да би се успјешно борило и, напосљетку, побиједило, требало је истрајати и постепено обезбиједити убједљиву надмоћност совјетских јединица над њемачким. Требало је побољшати тактичке облике борбе напада и одбране, а основни кључ рјешења тог проблема лежао је, прије свега, у производњи.

Текст који обрађује други, трећи и четврти период рата открива читаоцу кроз обиље података и анализа гигантски напор концентрисан и подређен једином циљу — побиједити непријатеља. Да би се побиједило требало је концентрисати вољу читаве совјетске земље, у нападу и одбрани згуснути снаге и средства до максималних граница. То је постало основно правило совјетске тактике, правило изведено из искуства првог периода рата.

„Борбена дејства су потврдила, закључују аутори, да за успешан напад изваредан значај има стварање довољне густине снага и средстава на главном правцу, с тим да се помоћу њих створи одлучујућа надмоћност над непријатељем.“ Совјетска доратна правила су предвиђала да у нападу успјех може бити обезбијеђен ако се створи трострука надмоћност над непријатељем. Међутим, „таква надмоћност, као што је показало искуство из почетног периода рата, била је довољна само за пробој релативно слабе, недовољно дубоке одбране коју је непријатељ организовао 1941. године. А ево шта аутори кажу о тој њемачкој одбрани из првог периода рата: „Карактеристична црта организације непријатељске одбране била је стварање отпорних тачака („јежева“), прилагођених за кружну одбрану. Те отпорне тачке су се налазиле у ватреној вези једна за другом... Непријатељску одбрану која је била организована по систему самосталних отпорних тачака, било је могуће пробијати и плитким борбеним порецима на шта су Совјети постепено прешли у борбама 1942. године.“

Заједно са масовним и дубоким продорима совјетских јединица развијала се и усавршавала тактика одбране непријатеља. Већ крајем 1942. године њемачка одбрана организована по систему ватрених тачака и чворова отпора није могла одолијевати нападу совјетских јединица. Нијемци почињу прелазити на рововску одбрану. Послије пораза код Стаљинграда, па све до краја рата, Нијемци мисле и раде само на побољшању одбране.

„У пролеће 1943. године, карактер одбране немачко-фашистичке армије, у поређењу са одбраном која је примењена на почетку рата, коренито се изменио. Пред совјетским трупима појавио се нов задатак — задатак организације пробоја дубоке одбране непријатеља“. Надмоћност се повећавала петоструко, шестоструко па и више од тога.

Све поменуте околности одредиле су развој тактике напада Совјетске армије. Упоредо са нарастањем борбених могућности Совјетске армије, са повећањем искуства, вјештине организације и извођења напада, упоредо са повећањем дубине одбране непријатеља — расла је и тактичка густина јединица у нападу што је доводило до све већег раста надмоћности у снагама и средствима. Све се више сужавао одсјек пробоја, а повећавала дубина задатка. Борбени порци се све дубље постројавају. „У постројавање борбених поредака трупа уношене су суштинске промене. Било је укинута дељење борбених поредака на ударну и прикривајућу групу, изживела се такозвана групна тактика, а уместо ње је обновљен пешадијски строј, оформљена је дивизијска и корпусна артиљеријска група, појавила се артиљеријска група у пуку, а исто тако покретни одред за запречавање у дивизији

и корпусу... Садејство родова војске, авијације и специјалних јединица на бојишту је такође непрекидно усавршавано. Команданти нису организовали садејство на картама у штабовима, као у првом периоду рата, већ непосредно на земљишту... Напад јединица од другог периода рата обично је почињао из непосредног додира са непријатељем.“

Занимљив је закључак аутора и у вези са темпом напада. Упркос сталне тенденције сужавања одсека пробоја, дубљег ешелонирања, масовнијег коришћења бункера, артиљерије и авијације, пораст темпа напада је тако врло релативан, а у четвртом периоду рата чак је остао у границама ранијег периода. У вези са овим питањем „појавила се извесна противречност — оперативна вештина је захтевала да се пробој остварује брзо и великим темпом, а тактика није могла извршити захтев“. Разлози који су темпу напада постављали ограничење били су: усавршена одбрана непријатеља, недостатак већег броја тенкова за непосредну подршку пешадије, недостатак далекометне артиљерије, слаба покретљивост пешадијских јединица и недовољна тајност у припреми борбе што је онемогућавало јединицама да постижу изненађења.

За развој тактике одбране први период је био више него неповољан и дао је искуства како не треба поступати. Основне слабости одбране које је та тешка фаза рата открила биле су: слаба противтенковска и противваздушна одбрана; плитки борбени пореци пешадијских јединица; слабо обезбјеђење спојева и бокова; одсуство непрекидне линије ровова; слаб и нереспективан отпор ватре заснован на пушчано-митраљеској и минобацачкој ватри.

Већ у почетку 1942. настају промјене. Ојачава се противтенковска одбрана и повећава дубина одбране. У 1943. години совјетске јединице су потпуно узеле иницијативу у своје руке. То је фаза напада и, уколико се јединице бране, то чине привремено. Та се одбрана знатно разликује од оне из првог и другог периода рата. „Карактеристична црта одбране из тог периода рата била је организација одбране у кратком року, често ограниченим снагама и средствима, у непосредном додиру са непријатељем, а понекад под ударом надмоћнијих непријатељских снага. У тим условима за решавање одбрамбених задатака у тактичкој зони је ангажована велика количина снага и средстава маневром корпусних, армијских, а понекад и фронтонских резерви, што је омогућавало да се остварују велике густине и да се успешно одбијају непријатељски напади.“

У сљедећој, четвртој етапи рата, још јаче су се истакли основни елементи одбране совјетских јединица, елементи које је јасно одредила пракса одбране код Лењинграда, Одесе, Севастопоља, а нарочито код Курска. Слично нападу: повећана је дубина тактичке одбране (два појаса), сужене су одбрамбене зоне јединица на главним правцима, повећане су тактичке густине, ојачано је инжењеријско уређење положаја. „Дејства бранилаца су се одликовала великом активношћу“.

Чврстину и несавладљивост одбране у првом реду је, по мишљењу аутора, обезбиједила противтенковска одбрана. Ту се не

мисли само на противтенковска средства већ и на све оне карактеристике одбране које су већ поменуле. Аутори истичу велику улогу тенка и самоходне артиљерије у ојачању противтенковске одбране. „Укопани тенкови и самоходна артиљеријска оруђа су се почели широко користити као ватрена средства која цементирају борбене поретке пешадије.“ Једно важно искуство на које упозоравају аутори јесте то да је „противтенковска одбрана преслаба основа совјетске одбране“. „Једна од најважнијих страна развоја тактике одбране, закључују аутори, била је непрекидно повећање активности совјетске одбране. То је нашло свој израз, пре свега, у широкој употреби масовних ватри и концентрација ватри артиљеријских група, почевши од даљних ватрених напада, па до извођења смелих и одлучних противнапада и противудара другим ешелонима.“

Прва фаза рата за Совјетску армију, за развој њене тактике, представљала је мучно и надаре поучно искуство. Заправо то је била једна тешко плаћена школа чије су лекције у каснијим фазама рата одлично искоришћене. Тактика напада и одбране Совјетске армије битно се мијења и разликује од оне из првих дана рата. Но, ти нови тактички поступци, прилагођени захтјеву времена, имају своју основу и историју. Они су се развијали и усавршавали оним темпом којим је расла производња наоружања и друге опреме, оним темпом којим је командовање и лични састав уопште, та квантитативно и квалитативно нарасла средства, знао што боље употријебити, односно пронаћи организацијска рјешења и тактичке облике у којима ће та средства борбе, уз остале одлучујуће чиниоце, бити најцјелисходније употријебљена.

У четворогодишњем гигантском сукобу на живот и смрт, у непрекидном тражењу најбољих путева ка победи, у обостраној беспощедној ратној активности, облици дејстава у одбрани и нападу стално су се мијењали. То непрекидно, задихано мијењање веома прегледно и успешно је дато кроз сва поглавља књиге. Идући од једне фазе рата до друге видимо како почетне предности њемачке армије постепено јењавају да би, на концу, потпуно постале својина Совјетске армије.

У развоју совјетске тактике, свих облика борбених дејстава, присутна је сила — материјална сила: прекаљени човјек и силна борбена средства која му обилато шаље позадина. Довољно је бацити само летимичан поглед на неке податке о расту тактичке густине које нам пружа књига. У новембру 1941. тактичке густине (снаге и средства) пјешадијске дивизије у одбрани на 1 км фронта кретале су се овако: оруђа земаљске артиљерије — најчешће до 2, тенкова — више без њих, а највише 2, оруђа ПТА — 1—3, минобацача — 1—4; највише 1 пјешадијски батаљон. У октобру 1942. слика се мијења особито у погледу густине оруђа и минобацача. Густина оруђа земаљске артиљерије се креће 7—8, минобацача 7—8, ПТО 5—13. Средње тактичке густине на 1 км фронта у одбрани, које су оствариване у разним периодима, биле су ове: у првом периоду — пјешадијски батаљони 0,8; артиљерија и минобацачи — 15; ПТА — 4, тенкови и СО 2. У другом периоду, — пјешадијски батаљони — 1, артиљерија и мино-

бацачи (без 50 мм) — 30; ПТА — 6, тенкови и СО — 2,5—3. У трећем периоду: пјешадијски батаљони — 1; артиљерија и минобацачи — 30; ПТА — 7; тенкови и СО — 2.

Занимљиви су и подаци о кретању густине минирања у тактичкој зони на главним правцима, на 1 км фронта. Пред Москвом 1941. године та густина је била (у комадима): противпјешадијских мина 250, а противтенковских 540; код Стаљинграда, у јулу 1942. противпјешадијских 650, противтенковских мина 780; годину дана касније, код Курска, противпјешадијских 1700, а противтенковских 1500.

Оно што је имало пресудан значај за развој тактике одбране исто је тако било одлучујуће и за развој тактике напада. Искуства и нова средства борбе пружала су и омогућавала усавршавање облика борбених дејстава. Овдје се, наравно, ни у једном тренутку не губи из вида „мајсторство команданата“, штабова и борачког састава и њихови напори у изналажењу најбољих форми борбе у току дејстава и увијек у непрекидном тактичком „надметању“.

Пратећи историографију тактике напада и одбране изложену у књизи, читалац прати: прије свега узлазни развој тактичких густина, начине како се остваривала надмоћност на правцу главног удара — углавном концентрацијом масе снага и средстава цјелисходно компонованих, прати пораст темпа напада који је пропорционалан расту материјалне силе Совјетске армије и систематском опадању те силе код њемачке армије, а тијесно везано за ово посљедње, расте и дубина задатака. Из дана у дан оперативна вјештина је добијала све више могућности да од тактике захтјева и очекује сваки пут све више и боље.

Све што је речено о књизи „Развој тактике Совјетске армије“ само је легитимичан поглед на једно обимно штиво засићено мноштвом разноврсних података и то аутентичних, нових и занимљивих за изучавање искустава Совјетске армије и тенденција по којима је тај развој текао, па, донекле, и јаснијег назирања тенденција будућих путева.

IZ STRANIH ARMIJA

Ratne mornarice SAD i V. Britanije

SAD

Iako su Sjedinjene Američke Države posle II svetskog rata znatno smanjile tonažu svoje ratne mornarice, bilo brisanjem pojedinih brodova sa flotne liste zbog zastarelosti bilo ustupanjem nekih od njih drugim zemljama, američka ratna mornarica (RM) je još uvek veoma jaka. Mada SAD troše godišnje na RM ogromna novčana sredstva, u proseku 11 milijardi dolara, ona je usled brzog razvoja tehnike ipak zastarela. Gotovo 75% brodova celokupne flote potiče iz II svetskog rata. Mnogi od njih su prepravljani i modernizovani i time im je vek trajanja produžen do maksimuma. Da bi sačuvala svoje mesto u pogledu tonaže, američka RM mora godišnje da izgrađuje prosečno preko 100 000 t novih ratnih brodova (1952 — 68 690 t, 1953 — 76 810 t, 1954 — 73 050 t, 1955 — 92 770 t, 1956 — 128 080 t, 1957 — 149 440 t, 1958 — 157 150 t, 1959 — 130 500 t, 1960 — 40 990 t, 1961 — 145 440 t, 1962 — 161 750 t).

Kenedijeva administracija ulaže velike napore na jačanje RM (flote i mornaričke pešadije). Dok je budžet RM za 1959. godinu iznosio 11 milijardi dolara, za 1962. godinu on je povećan na 14,5 milijardi, odnosno veći je od budžeta za 1961. godinu za 2,3 milijarde i predviđen, uglavnom, za izgradnju

novih nuklearnih podmornica sa projektilima *Polaris* i povećanje efektivna mornaričke pešadije. Budžet RM za 1962. godinu iznosi 31% celokupnog budžeta za narodnu odbranu. Ovako veliki iznos treba da omogućí držanje flotnih efektivna od 657 000 ljudi, odnosno 190 000 u mornaričkoj pešadiji, kao i pozivanje na vežbu nekoliko desetina hiljada njihovih pripadnika; zatim držanje u opremi oko 900 brodova, od kojih 430 namenjenih za borbu, kao i oko 6 700 aviona; dalje izgradnju 36 novih i prepravku 22 postojeća broda; nabavku 644 novih aviona različitog tipa. Predviđena je izgradnja sledećih novih brodova: 10 podmornica nosača projektila *Polaris*, tipa *La Fayette*, 3 jurišne podmornice, 1 fregate na nuklearni pogon naoružane projektilima, 6 fregata na klasičan pogon naoružanih projektilima, 3 eskortna razarača naoružana projektilima a 3 klasičnim naoružanjem, 1 jurišnog nosača helikoptera, 3 jurišna desantna dok-broda, 1 broda-baze za podmornice naoružane projektilima *Polaris*, 1 hidrografskog broda, 2 broda za okeanografska istraživanja, 1 transportnog broda za prevoz borbenih potreba i 1 eksperimentalnog broda-hidrokrilca. Predviđena je prepravka, odnosno modernizacija 14 razarača, 6 klasičnih podmornica, 1 broda za osmatranje putanja vođenih projektila i 1 relejnog broda u sistemu veza.

Sastav flote. Aktivni deo flote (postoji i rezervna flota sastavljena od brodova stavljenih u stanje rezerve i raspreme) obuhvata 3 826 000 tona, od čega na brodove namenjene za borbu otpada 2 226 000 t, na brodove za logističku podršku 650 000 t, a na brodove za amfibijsko ratovanje 950 000 t, odnosno ukupno oko 900 brodova od kojih 430 namenjenih za borbu. Ovi brodovi raspodeljeni su po eventualnim ratištima: Atlantik (245 brodova sa 1 197 000 t) i Pacifik (185 brodova sa 1 029 000 t); na Atlantiku američka RM za sada ima 13 nosača aviona, 6 krstarica, 141 fregatu i razarač, 85 podmornica — od kojih 9 na nuklearni pogon, naoružanih projektilima *Polaris*; na Pacifiku: 13 nosača aviona, 7 krstarica, 115 fregata i razarača i 50 podmornica — klasičnih i na nuklearni pogon. Nosači aviona na nuklearni pogon *Enterprise* i krstarica na nuklearni pogon *Long Beach* nisu uključeni u ovaj raspored snaga, jer se sa njima još vrše opitne vožnje. Novi nosači aviona *Kitty Hawk* na Pacifiku i *Constellation* na Atlantiku su uključeni u ovaj raspored. Zbog međunarodne situacije i dok nosač aviona *Enterprise* ne bude stavljen u opremu, američka VI flota (Sredozemna) i VII flota (Pacifička) imaju u svom sastavu po 3 moderna jurišna nosača aviona, a flota nosača aviona za protivpodmorničku borbu pojačana je jednim nosačem iz Atlantske flote.

Osnovnu snagu američke pomorsko-vazduhoplovne moći sačinjavaju udarne flote (*Striking Fleets*) sastavljene od velikih jurišnih nosača aviona sa pokretnom logističkom podrškom. Da bi povećale njihov potencijal i pokretljivost, SAD ulažu velike napore. Te flote raspolažu sa oko 500 aviona osposobljenih za nanošenje atomskog udara. Pored toga, po mišljenju SAD nuklearne podmornice naoružane projektilima *Polaris* predstavljaju u budućnosti snagu sposobnu za atomske udare

po udaljenim delovima — s obzirom da su SAD zaostale u dalekometnim projektilima. Sada američka RM ima opremljenih 6 takvih podmornica (sa ukupno 96 projektila *Polaris*); prema programu novogradnji, 1964. godine treba da raspolaže sa 29, a krajem 1967. godine, tj. 3 godine pre predviđenog roka, sa 45 podmornica (sa ukupno 720 projektila). Američka RM smatra da će od tog broja imati stalno u opremi (bojnoj gotovosti) oko 30 nuklearnih podmornica (sa ukupno 480 projektila).

SAD naročitu brigu posvećuju borbenim sredstvima za protivpodmorničku borbu i u tu svrhu dodeljuju ogromne kredite (u poslednjem budžetu oko 1 800 miliona dolara), kako za održavanje postojećih borbenih sredstava, tako i za studij i razvoj nove opreme i naoružanja, za naučna istraživanja i jačanje podmorničke flote nuklearnim podmornicama — lovcima podmornica.

Organizacija i podela američkih pomorskih snaga. U pogledu organizacije snaga izvršene su u Pacifičkoj floti izvesne bitne promene koje će, kako se tvrdi u američkim pomorskim krugovima, biti provedene i u Atlantskoj. Ta reorganizacija, poznata pod imenom »Flotilla Concept«, zamišljena radi bolje operativne i administrativne koordinacije između krstarica i razarača, trebalo bi da olakša obuku a time, kako se smatra, i da poveća moć Pacifičke flote. Prema toj koncepciji, 1 krstarica i 2 flotile od po 8 razarača, stim što bi svaka flotila bila podeljena na 2 divizionu od po 4 razarača, treba da budu objedinjeni u jednoj jedinici. Jedna flotila bila bi specijalizovana za protivpodmorničku borbu i popunjena modernim brodovima, a druga, popunjena fregatama i razaračima naoružanim projektilima, kao i razaračima opremljenim radarima za vazdušno izviđanje, koristila bi se za zaštitu nosača aviona. Krstarica, koja bi ujedno bila i admiralski brod, treba da pruža

celoj jedinici protivvazdušnu podršku, a pri operacijama protiv kopna i vatre.

Američka VII flota na Pacifiku sastavljena je od oko 150 brodova, privremeno detašovanih iz I (Pacifičke) flote bazirane na zapadnoj obali SAD. Njeno operativno područje obuhvata deo Pacifika i deo Indijskog okeana, a proteže se od Beringovog prolaza do južne Australije. Podeljena je na 6 operativnih eskadra (*Task Force — T. F.*) i 5 operativnih grupa (*Task Group — T. G.*). Jezgro flote predstavlja eskadra *T. F. 77*, nazvana udarna snaga jurišnih nosača aviona, sastavljena od 3 jurišna nosača aviona sa oko 300 aviona, 2 krstarice i 2 flotile fregata i razarača opremljenih radarom za pav osmatranje. Logističku podršku te udarne snage sačinjava eskadra *T. F. 73*, sastavljena od 6 velikih tankera, 3—4 broda za snabdevanje municijom, brodova radionica, brodova za snabdevanje hranom i nekoliko velikih (okeanskih) remorkera. Eskadra *T. F. 72*, sastavljena od 1 divizionara razarača za pav osmatranje i aviona za patrolnu službu baziranih na o. Tajvan, namenjena je isključivo za kontrolu Tajvanskog prolaza. Eskadra *T. F. 75*, dislocirana u zapadnom Pacifiku i sastavljena od 2 krstarice i 2 flotile razarača, namenjena je za brzu podršku eskadre *T. F. 72* i podršku amfibijskih operacija koje bi izvodila eskadra *T. F. 76*, nazvana i amfibijska. Zadatak amfibijske eskadre je prevoženje i iskrčavanje na kopno delova Treće divizije mornaričke pešadije i Prve vazduhoplovne divizije mornaričke pešadije, stacioniranih u Japanu. Ona raspolaže sa 1—2 nosača helikoptera, velikim desantnim brodovima za prevoz ljudi, oružja i materijala, desantnim brodovima za tenkove i desantnim dok-brodovima. Od operativnih grupa najznačajnija je grupa za protivpodmorničku zaštitu flote. Ta grupa ima 1 nosač aviona sa 2 eska-

drile od po 12 aviona tipa *Tracker* i 1 eskadrilom od 14 helikoptera, kao i 2 divizionara razarača specijalno opremljenih za protivpodmorničku borbu. Ostale grupe popunjene su minolovcima i podmornicama za obučavanje posada brodova za protivpodmorničku borbu. Zaštitu iz vazduha — pomoću radara za velike daljine — pružaju VII floti avioni tipa *Super Constellation* bazirani u Japanu.

Organizacija VI flote, dislocirane u Sredozemnom moru, slična je organizaciji VII flote, stim što ona ima manje brodova — oko 50. Pa ipak, njeno jezgro, operativna eskadra *T. F. 60*, nije nimalo slabija od eskadre *T. F. 77* i sastoji se od 3 velika nosača aviona, 2 krstarice i 2 flotile razarača, dok amfibijska eskadra *T. F. 61* ima 1 komandni brod, 1 veliki desantni brod za prevoz ljudi, 1 veliki desantni brod za prevoz materijala, 1—2 desantna broda za tenkove i 1—2 dok-broda tako da može da preveze i iskrca ojačani bataljon mornaričke pešadije. Po potrebi njoj se dodeljuje i operativna grupa za protivpodmorničku borbu, sastava kao i kod VII flote.

Flotni efektivni od 657 000 ljudi predviđeni za kraj budžetske 1962. godine obuhvataju i povećanje brojnog stanja za 29 000 ljudi u odnosu na 1961. godinu. Da bi se postigao taj plafon, trebalo je da RM najpre zadrži u aktivnoj službi 27 000 ljudi, od čega 2 800 oficira kojima se krajem 1961. godine postepeno gasi obaveza. Međutim, američka RM radije se orijentisala na pozivanje rezervnog kadra u službu. Od celokupnog kadra na operativne jedinice otpada 62%, na pomorska područja i pomorske baze 12%, na jedinice koje služe za školovanje i obuku 18%, na kombinovane štabove 2%, na razne druge jedinice i ustanove 6%.

Od ukupnog broja mornaričkih kadrova jedna trećina služi u mornarič-

koj avijaciji, a od ukupnog broja oficira RM (70 000) u njoj se nalaze 20 000.

Obučavanju rezervnog kadra posvećuje se posebna pažnja (budžet za 1962. godinu predviđa sumu od 84,6 miliona dolara). Na kraće kurseve biće pozvano 125 000 ljudi. Smatra se da će se tim brojnim stanjem, u slučaju veće krize, moći da zadovolje potrebe RM za prva tri meseca. Rezerva RM broji ukupno oko 600 000 ljudi, od čega 35% oficira. Njenu elitu predstavlja takozvana »odabrana rezerva« koja se poziva u slučaju opasnosti ili mobilizacije; njome se RM najpre poslužila prilikom dosadašnjih raznih kriza. Po pristizanju obučanih regruta, ljudstvo iz njenog sastava obično je vraćeno kućama.

Nosači aviona. Američka RM ima sada u opremi 17 velikih nosača aviona, od kojih 7 tipa *Hancock* deplasmirana 53 000 t, 3 tipa *Midway* depl. 50 000 t, 4 tipa *Forrestal* depl. 60 000 t, 2 tipa *Kitty Hawk* depl. 60 000 t, 1 tipa *Enterprise* depl. 85 000 t i na nuklearni pogon, dok svi ostali raspolažu klasičnim pogonom. Svi imaju uglastu palubu za poletanje aviona (nagib 8-10,5°) i parne katapulte; nosači prva tri tipa naoružani su pav artiljerijom; nosači tipa *Kitty Hawk* imaju 2 rampe (duple) za projektele *Terrier*, dok se na nosaču *Enterprise* odustalo od instaliranja dveju rampi za projektele *Terrier* zbog njegove ogromne cene koštanja (oko 450 miliona dolara). Ovaj treba da ima avijacijsku grupu sastavljenu od 2 eskadrile za presretanje, 4 lake jurišne i 1 tešku bombardersku eskadrilu, odnosno 1 laku jurišnu eskadrilu više od nosača tipa *Forrestal* i *Midway*. Na nosaču *Enterprise* ne upada toliko u oči to što nema uobičajenog dimnjaka već što su skoro potpuno nestali mnogobrojni radari, odnosno što iznad palube ima ogroman paralelopiped (u stvari komandni most) sa ravnim pravouglim površinama koje služe kao radarski reflektori. Iznad mosta izdiže se koničan

vertikalni stub prekriven svetlećom materijom. Izgleda da to treba da budu uređaji za elektronske protivmere. Borbeni operativni centar (*Modular CIC*), kombinovan sa postrojenjima *Naval Tactical Data System* (N.T.D.S.), isproban sa uspehom na nosačima tipa *Hancock*, montiraće se na svim novim nosačima. Taj centar, koji omogućuje da se prema taktičkoj situaciji najbrže preduzimaju odgovarajuće mere, organizovan je na principu »modula«¹, neke vrste tačno razgraničenih funkcionalnih zona kao: elektronske protivmere, vazdušno presretanje, presretanje na morskoj površini, protivpodmorničko osmatranje i dr. Na sredini centra su moduli, gde se od ostalih modula dobija sinteza svih primljenih informacija, i postrojenja N. T. D. S., u stvari automatski računari koji trenutno daju pogled na taktičku situaciju u vazduhu, na moru, pod morem i omogućuju da se predvidi njen razvoj. Sistem jakih veza spojenih sa ovim postrojenjima računara omogućuje razmenu taktičkih podataka između nosača, brodova i aviona operativne eskadre; brodovi i avioni opremljeni su u tu svrhu automatskim prijemnikom podataka.

Plan novogradnje treba da omogući RM da 1970. godine raspolaže sa 9 nosača tipa *Forrestal* ili tipa (iz programa za 1963. godinu *Enterprise*, 3 nosača tipa *Midway* i 1 tipa *Hancock* koji je upravo završio glavni remont, ili ukupno 14 velikih nosača aviona koliko se smatra da je neophodno za izvršenje predviđenih zadataka.

Iako je američka RM vrlo često izložena jakoj kritici zbog gradnje nosača aviona, ona ipak razmatra gradnju novog tipa nosača (oznaka CVA 67), što pokazuje da će nosač aviona, prema njenoj doktrini, predstavljati i u

¹ Američki naziv za odeljenje operativnog centra na brodu (*Combat Information Center - CIC*) zaduženo za tačno određenu funkcionalnu delatnost, kao npr. osmatranje podmornica podvodnim električnim lokatorom. — Prim. Fr. M.

buduće jezgro moći savremene mornarice.

Krstarice. Postojeće krstarice, naoružane projektilima (u svemu 8), u stvari su prepravljene krstarice iz II svetskog rata. Jedna od njih vidi se na slici. Pet ih je naoružano projektilom tipa *Terrier* srednjeg dometa — 31 km, a tri projektilom tipa *Talos* dometa 125 km; sve su sačuvali i deo brodske artiljerije. Neke od njih koriste se i kao komandni brodovi pojedinih većih flota. Na jedinoj krstarici izgrađenoj posle 1949. godine (*Long Beach*), međutim, nema više brodske artiljerije. Njeno pav naoružanje sastoji se od dveju duplih rampi na pramcu za projektil *Terrier* i jedne duple samo na krmi za projektil *Talos*. Trebalo je da ona dobije i 8 projektila *Polaris*, ali je to odloženo da bi se mogla što pre uvrstiti u operativne jedinice. Opremljena je i za borbu protiv podmornica. Završava se i prepravka triju teških krstarica tipa *Baltimore* koje treba da se naoružaju projektilima. I one više neće imati topova, već će dobiti dve duple rampe za projektil *Talos* u osi broda, na pramcu i na krmi, a na svakom boku, u visini komandnog mosta, po jednu rampu za projektil *Tartar* — protiv niskoletućih aviona. Od dalje prepravke starijih krstarica izgleda da se sasvim odustalo zbog visoke cene koštanja i zbog toga što zadatke tih krstarica mogu da preuzmu fregate naoružane projektilima.

Fregate naoružane projektilima. Kao predstavnik prvih 10 takvih fregata, već uvrštenih u jedinice, može se uzeti fregata tipa *Farragut* od 6 150 t deplasmana, brzine 34 čv i velikog radijusa dejstva. Njeno pav naoružanje sastoji se od duple rampe za projektil *Terrier* (na krmenoj platformi) i 2 horizontalna spremišta sa po 20 projektila, automatskog topa 127 mm u kupoli (brzina gađanja 40 metaka u minuti) i dva dvo-

cevna topa 76 mm. Za protivpodmorničku borbu opremljene su fregate ovog tipa sa 6 torpednih cevi (kratki torpedo sa samonavođenjem) i sa *asroc*-om. Neke od ovih fregata biće opremljene i uređajem računara N. T. D. S. Završava se gradnja i 9 fregata od 7 000 t, brzine 36 čv, sa projektilima tipa *Leahy*, koje će umesto topova 127 mm nositi rampu za projektile, kao i fregate od 7 500 t na nuklearni pogon, brzine 34 čv; nekoliko njih od 8 000 t još je u gradnji ili su poručene. Ove će biti naoružane pav projektilima ili protivpodmorničkim oružjem, a nosiće i topove, verovatno kalibra 127 mm, za dejstvo protiv ciljeva na kopnu. Biće opremljene i borbenim operativnim centrom na principu modula i N. T. D. S. Fregate iz programa za 1963. godinu biće još veće i opremljene projektilom *Typhoon*, većeg dometa od projektila *Terrier*.

Razarači i eskortni brodovi. Od 1957. godine američka RM prešla je na gradnju velikih razarača od 4 500 t deplasmana (tip *Ch. F. Adams*) i do početka 1962. godine uvrstila je u flotu 11 od 23 poručena. Osnovni im je zadatak bliska pav zaštita nosača aviona operativnih eskadri protiv niskoletućih aviona. Naoružani su duplom rampom projektila *Tartar* (na krmi) i sa dva jednocevna topa 127 mm, a za protivpodmorničku borbu *asroc*-om i kratkim torpedom za samonavođenje. Za eskortnu službu američka mornarica, izgleda, još nije definitivno odabrala tip eskortnog broda po kome bi prešla na serijsku proizvodnju. Za sada vrši samo opite sa eksperimentalnim brodom (oznaka *AGDE*), koji je neobičnog oblika broskog trupa i ima električni pogon. Međutim, sada se grade i nekoliko eskortnih razarača, naoružanih artiljerijom (3) ili projektilima (3). Postoji težnja da se kao obalski eskortni brod primeni hidrokrilac, pa je predviđena izgradnja njegovog prototipa od 300 t,

brzine 50 čv, a u kasnijoj varijanti možda i brzine 75—80 čv.

Podmornice. Američka RM je definitivno napustila gradnju klasičnih podmornica. Krajem 1962. godine ona treba da ima 30 podmornica na nuklearni pogon, za kraj 1963. je predviđeno 44, 1964. godine 61, a do kraja 1965. godine ukupno 75. podmornica. Najnovije podmornice (oznaka *SSBN*) naružane su projektilom *Polaris*, dometa 1 200 nautičkih milja i snage 0,3 megatona (tip *George Washington*), dok su projektili podmornica tipa *Ethan Allen* i *La Fayette* dometa 1 500 milja, a snage 0,5 megatona; predviđa se da podmornice tipa *La Fayette* dobiju projektil *Polaris*, dometa 2 500 milja.

Pomoćni brodovi. Oni potiču uglavnom iz II svetskog rata i svaki od njih ima samo jednu namenu: prevoz municije, prevoz goriva, snabdevanje namirnicama itd. Međutim, danas prevlađuje gledište da treba graditi pomoćne brodove velike tonaže koji će moći da zadovolje istovremeno više potreba. Grade se 2 tipa takvog broda (oznake *AFS* i *AOE*). Brod sa ozna-

kom *AFS* imaće 17 000 t i brzinu 20 čv, a biće opremljen tako da može snabdevati ratne brodove na moru suvom i smrznutom hranom i svim vrstama rezervnih delova. Brod sa oznakom *AOE* imaće 50 000 t i brzinu 26 čv, a moći će da neposredno snabdeva velike nosače aviona (naime, obični brodovi za snabdevanje uključeni su u poseban sastav, nazvan *Support Force*, koji plovi odvojeno od operativne eskadre). Taj brod prevoziće gorivo za brodove i avione, municiju, projekte, bombe, a u manjim količinama i hranu. Postojeći brod za snabdevanje podmornica na nuklearni pogon temeljito je prepravljen i služiće kao njihova baza, dok se dva slična grade.

Zbog izvesnog zastarevanja brodova, američka RM je prišla velikom programu modernizovanja svoje flote koji bi trebalo da se okonča krajem 1965. godine. Taj program obuhvata uglavnom prepravku 50 razarača tipa *Gearing* i brodova za protivpodmorničku borbu — kojima bi se produžio vek trajanja za 8 godina, zatim 113 razarača drugog tipa, 39 podmornica i 6 no-

sača aviona (takođe za protivpodmorničku borbu) i 51 pomoćnog i desantnog broda.

Mornarička avijacija raspolaže sa oko 7 000 aviona, od kojih na ukrancu (na nosačima aviona) otpada oko 1 800, na avijaciju koja bazira na kopnu oko 3 700, a ostatak od 1 500 aviona pripada mornaričkoj pešadiji. *Ukrancana mornarička avijacija* podeljena je: na 18 vazduhoplovnih grupa za napadne operacije, od kojih 16 na nosačima aviona (7 u Atlantiku, a 9 u Pacifiku) a 2 na kopnu za obuku, i na 11 vazduhoplovnih grupa za protivpodmorničku borbu (7 u Atlantiku, a 4 u Pacifiku). Grupa na većem nosaču aviona sastoji se od: 2 skvadrona² za presretanje (14 aviona), 3 laka jurišna skvadrona (14 aviona), 1 skvadrona teških bombardera (12 aviona), 1 odeljenja aviona za radarsko osmatranje i foto-izviđanje. Grupa za protivpodmorničku borbu od: 2 eskadrile aviona naoružanih i opremljenih za protivpodmorničku borbu, 1 eskadrile helikoptera i nekoliko aviona za osmatranje i vezu. U planu je da ova grupa dobije i eskadrilu aviona za presretanje. *Avijacija bazirana na kopnu* podeljena je na 8 vingova³ i namenjena za protivpodmorničku borbu i daljnje izviđanje.

Avijacija mornaričke pešadije podeljena je na 3 vinga, od kojih svaki ima oko 250 aviona i oko 100 helikoptera. Pošto mornarička avijacija koristi iste tipove presretača i lakih bombardera kao i flota, to se oni mogu, po potrebi, i ukrcati. Helikopteri su predviđeni za prevoz jurišnih trupa i materijala.

Za protivvazдушnu odbranu mornarica raspolaže sledećim projektilima zemlja-vazduh: za daleku PVO (preko

² Borbena jedinica od 25 lovačkih, ili 10—16 bombardera, ili 16 izviđačkih aviona. — Prim. Fr. M.

³ Vazduhoplovna grupa (3 skvadrona) koja ima štab, jedinice za snabdevanje, održavanje, baziranje, kao i sanitetske jedinice. — Prim. Fr. M.

150 km) *Talos*, za srednju (30—40 km) *Terrier*, a za blisku (5—15 km) *Tartar*. Međutim, za PVO ispod 5 km ona i dalje ima artiljeriju, najčešće automatske topove 76 mm. Novi projektil *Typhoon*, koji je još u ispitivanju, koristiće se i protiv površinskih brodova i protiv ciljeva na kopnu.

Od sredstava za protivpodmorničku borbu u američkoj RM postoje: podvodni električni lokatori niske frekvencije, ugrađeni i tegljeni; torpeda sa samonavođenjem (*homing*); sistem *asroc* koji se sastoji od lokatora, računara pravca i postolja za izbacivanje 8 bombi na veliko odstojanje (u stvari to je kratak torpedo sa udarnim upaljačem). Ispituje se još i naročiti sistem koji se sastoji od teledirigovanog helikoptera (sa 2 kratka torpeda) i podvodnog lokatora. U oblasti podvodnog oružja pri kraju su opiti i sa *subroc*-om, oružjem koje se najpre kreće kroz vodu, zatim po balističkoj vazdušnoj putanji, a na kraju podvodnom putanjom ka cilju. Ono treba da ima veliki doimet i nuklearnu glavu.

Mornarička pešadija je specijalizovana za desantne operacije i pripada RM. Njeni se zadaci svode u prvom redu na akcije na kopnu za račun mornarice kao, na primer, zauzimanje ili odbranu isturenih pomorsko-vazduhoplovnih baza, izvođenje operacija na kopnu, ograničenih po dubini, koje su potrebne za izvođenje pomorskih operacija. U sadejstvu s ostalim vidovima ona se bavi usavršavanjem taktike, tehnike i sredstava za amfibijske operacije. Ona ujedno daje ljudstvo za brodsku policiju većih raketnih brodova, kao i za obezbeđenje ustanova na kopnu.

Njene operativne snage podeljene su kao i flotne na 2 jedinice (*FMF — Fleet Marine Force*), jedna na Atlantiku a druga na Pacifiku. Svaka ima kopnene, vazduhoplovne i pozadinske delove. Značajnija od njih, ona na Pa-

cifiku, sastoji se od 2 divizije mornaričke pešadije (oko 18 000 ljudi) i 2 vazduhoplovna vinga (oko 300 aviona i jurišnih helikoptera), dok ona na Atlantiku ima samo 1 diviziju i 1 ving. Pozadinski (logistički) delovi podeljeni su na 8 *phibron*-a, pola pripadaju floti na Pacifiku, a pola floti na Atlantiku. Svaki *phibron* ima: 1 komandni brod, 1—2 velika desantna jurišna broda za ljudstvo, 2 velika desantna jurišna broda za prevoz materijala, desantne brodove za prevoz tenkova, dok-brodove i 1—2 jurišna nosača helikoptera. S obzirom da američka RM za sada nije u stanju da raspoloživim sredstvima brzo prebaci preko mora sve operativne jedinice mornaričke pešadije, to se ulažu veliki naponi za povećanje njene amfibijske flote. Pošto je, osim klasičnog iskrcavanja njenih jurišnih delova, predviđeno i prebacivanje i iskrcavanje helikopterima, program novogradnji usmeren je i u tom pravcu. U flotu je već uvršten novi nosač helikoptera *Iwo Jima*, dva se grade, a treći je predviđen u 1963. godini. Pomenuti nosač može da preveze oko 1 500 vojnika i da ih iskrca pomoću 20 helikoptera. Pristupilo se i prepravci starijih nosača aviona u nosače helikoptera. U centru pažnje je i novi brod (oznaka *LPD*) koji ima 6 jurišnih helikoptera, a prevozi 900 vojnika sa potpunom opremom i naoružanjem i potrebne desantne jurišne čamce. Tri takva broda već se grade (tipa *Raleigh*), ove godine otpočet će izgradnja još jednog, a četiri su predviđena za 1963. godinu.

V. BRITANIJA

Britanska RM nalazi se u fazi izvesne reorganizacije koju obuhvata postepeno uvođenje nuklearnog naoružanja u njen sastav, uz istovremeno dalje jačanje klasičnih pomorskih snaga. S obzirom da je održavanje britanskih

prekomorskih baza, usled razvoja međunarodnih odnosa, otežano, to britanski Admiralitet namerava da budžetska sredstva namenjena za održavanje tih baza iskoristi za izgradnju savremenih nosača aviona, kao i desantnih (amfibijskih) jedinica.

Budžet britanske RM, koji iznosi 25% budžeta za narodnu odbranu (a ovaj opet 27% od celokupnog državnog budžeta, odnosno 7% nacionalnog dohotka) je od 1957/1958. godine u stalnom porastu i za 1961/1962. iznosi 413,2 miliona funti sterlinga. Budžet mornarice je raspoređen ovako: 40,2% za lične rashode, 42,3% za održavanje i novogradnju, 5% za infrastrukturu, 3,6% za nabavku goriva i 8,9% za ostale rashode.

Pokušaćemo u ovom članku da damo sažeti pregled sadašnjeg sastava britanske RM, njenu osnovnu podelu, stanje novogradnji i prepravki koje su u toku, zatim podatke o njenoj mornaričkoj pešadiji kao i sastav RM nekih zemalja — članica Britanske zajednice naroda.

Sastav i podela flote, novogradnje, prepravke. Podaci iz almanaha stranih flota govore da se britanska RM sistematski oslobađa zastarelih klasa brodova. Pošto tonaža novosagrađenih brodova ne može da pokrije tonažu brodova koji se brišu sa flotne liste, ukupna tonaža britanske RM opada i kroz izvesno vreme obuhvataće jedino nove i modernizovane brodove. U nemogućnosti da izdrži trku u naoružanju, V. Britanija je usvojila princip »makar i manje, ali odličnog kvaliteta«. Njena RM imala je početkom 1962. godine 811 000 t, od čega u opremi 534 000 t (410 000 t — brodovi za borbu, 60 000 t — brodovi za logističke potrebe, 34 000 t — desantni brodovi, 30 000 t — razni pomoćni brodovi), u rezervi 175 000 t, a u glavnom remontu 102 000 t. Britanska RM poseduje još oko 100 000 t

brodova za snabdevanje iz sastava flote pomoćnih brodova (*Royal Auxiliary Fleet*).

Borbeni deo flote (*Battle Fleet*) sačinjavaju:

4 nosača aviona (od kojih 3 sposobna za operacije), 5 krstarica (3 sposobne za operacije), oko 30 razarača, oko 50 fregata, oko 40 podmornica. Pozadinsku (logističku) podršku ovih brodova sačinjavaju: 4 broda-baze za podmornice, 1 brod-baza za eskortne brodove, 2 broda za održavanje brodova i nekoliko većih brodova za snabdevanje.

Amfibijska flota obuhvata: 1 jurišni nosač helikoptera (*Bulwark*), nekoliko većih desantnih brodova (tipa *LST*, *LCT*) i desantna sredstva formirana u poseban desantni odred (*Amphibious Warfare Squadron*).

Flotne snage raspoređene su na 4 operacijska područja: istočno od Sueca, u Sredozemnom moru i vodama britanskih ostrva, u južnoj Africi i na Antilima. Istočno od Sueca V. Britanija drži: 1 nosač aviona, 1 krstaricu, 5—6 razarača, oko 10 eskortnih brodova, 4—5 podmornica, 1 jurišni nosač helikoptera i desantni odred (u Adenu), kao i nekoliko brodova za pozadinsku podršku. U Sredozemnom moru i vodama britanskih ostrva ima: 2 nosača aviona, 2 krstarice, oko 20 razarača i isto toliko eskortnih brodova, 25—30 podmornica i manji broj brodova pozadinske podrške. U južnoj Africi i na Antilima stacioniraju po 2 eskortna broda.

U pogledu novogradnji brodova, britanska RM ne objavljuje više nikakve programe, pa se za njih najčešće saznaje tek prilikom porinuća. Po podacima iz almanaha, u gradnji se nalaze ukupno 33 broda: 6 fregata naoružanih projektilima (tipa *County*) 7 eskortnih brodova (tipa *Tribal*), 7 eskortnih brodova za protivpodmorničku borbu (tipa *Leander*), 1 desantni brod (sličan tipu američkog desantnog broda *LPD*), 2

podmornice na nuklearni pogon i 10 klasičnih (tipa *Oberon*) i 2 brza broda za snabdevanje (tipa *Tide*), u ukupnoj tonaži od 102 300 t. Prepravljaju se ili modernizuju: 1 nosač aviona (*Eagle*), 1 brod radionica za razarače (od starog lakog nosača aviona), postojeći matični brod podmornica za baziranje nuklearnih podmornica, 1 flotni minopolagač u brod-bazu za minolovce, 2 broda-baze za eskortne brodove (od starih teretnih brodova prepravljenih krajem II svetskog rata za matične brodove desantnih sredstava).

Britanski ratni brodovi. — Nosači aviona predstavljaju jezgro britanske flote i njima se posvećuje posebna pažnja; 4 su u opremi, 1 u remontu a 2 velika su predviđena da se izgrade do 1970. godine. Prema podacima, Admiralitet bi želeo da ih snabde nuklearnim pogonom, ukoliko to bude moguće s obzirom na ogromnu cenu koštanja. Jedan britanski nosač aviona vidi se na slici.

Krstarice, koje su prema ranijoj doktrini zauzimale vidno mesto u britanskoj floti, Admiralitet je potpuno napustio. One koje su u opremi (3—4), služe uglavnom za admiralske brodove.

Razarači naoružani projektilima (*guided missile destroyer*) od 6 200 t predviđeni su za osiguranje nosača aviona (najmanje 3 razarača na 1 nosač aviona). Osnovno naoružanje novih razarača sačinjavaće projektil zemlja-vazduh srednjeg dometa *Sea Slug*, isproban na opitnom brodu *Girdleness*, a na tipu razarača *County* projektil *Sea Cat*, dometa oko 3 000 m, zatim dve duple kule pav topova 114 mm, dva trostruka torpedna aparata za protivpodmornički torpedo i 1 helikopter opremljen za protivpodmorničku borbu.

Postojeći razarači, deplasmama 3 500—3 700 t, biće potpuno povučeni iz upotrebe, sem onih koji još predstavljaju izvesnu vrednost; neki se

od njih prepravljaju za radarsko osmatranje.

Eskortnim brodovima, nazvanim *Frigate*, Admiralitet posvećuje posebnu pažnju. U razdoblju od 1955. godine do danas uvršteno ih je u flotu 35, od čega su: 4 naoružana i opremljena za zaštitu iz vazduha, 4 za navođenje avijacije, a 27 za protivpodmorničku borbu, od kojih se po svojoj taktičkoj vrednosti naročito ističu tipovi *Whitby* i *Rothsay*. Kod eskortnih brodova u gradnji pada u oči relativno mala taktička brzina (23 čv), mešoviti pogonski uređaj (parna i gasna turbina) radi što bržeg prelaska na maksimalnu brzinu, i helikopter naoružan protivpodmorničkim torpedom i opremljen podvodnim električnim lokatorom koji se tegli. Stariji eskortni brodovi (oko 30) biće postepeno brisani sa flotne liste.

Podmornice. Prva nuklearna podmornica (*Dreadnought*), deplasmana 3 500—4 000 t, biće verovatno uvrštena u flotu već krajem 1962. godine. Iako je prvobitno bilo predviđeno da se opremi reaktorom nacionalne proizvodnje, 1959. godine postignut je sporazum sa vladom SAD o kupovini kompletnog pogonskog uređaja kakav je ugrađen na američkoj podmornici *Skipjack*. Za drugu poručenu nuklearnu podmornicu (*Valiant*), nešto veću od prve, nuklearni pogonski uređaj isporučiće firma *Rolls Royce*. O gradnji podmornica naoružanih projektilima, posle odbacivanja projektila *Blue Streak* nema podataka, ali se zna da se

razmatra kupovina podmornica tipa *Polaris* od SAD. Klasične podmornice koje se grade predstavljaju poboljšani tip podmornica tipa *Porpoise*, uvrštenih u flotu u periodu 1958—61. godine; one se odlikuju nečujnom vožnjom, ugodnošću i velikom dubinom ronjenja. Oko 30 podmornica starijeg porekla (1944—1948. godine) temeljito su modernizovane ili delimično prepravljene.

Brodovi pozadinske podrške. I ovim brodovima poklanja se velika pažnja. Međutim, zbog nedovoljnih budžetskih mogućnosti Admiralitet nije u stanju da stare brodove zamenjuje novim, pa je pristupio modernizaciji ili prepravci postojećih. Posade tih brodova samo delimično popunjava ljudstvo RM, dok veći deo čini civilna posada najmljena na osnovu ugovora. Ljudstvo civilne posade, iako pripada Admiralitetu, podleže odredbama važećim za trgovačke brodove, propisima *Lloyd's Register*-a i Ministarstva saobraćaja. Među tim brodovima (ima ih oko 60) najinteresantniji su tipa *Tide*, od 26 000 t i brzine 18 čv, koji su opremljeni za snabdevanje mornaričke avijacije gorivom i ostalim potrebama na otvorenom moru, i tipa *Re* za prevoz municije i rezervnih delova.

Amfibijski brodovi. Nosač helikoptera *Bulwark* može da nosi 24 helikoptera. Postojeći nosač aviona *Albion* prepravlja se u tu novu klasu brodova pod nazivom *Commando Carrier*. On treba da bude osposobljen za brzo prebacivanje komandosa morna-

ričke pešadije sa kompletnim naoružanjem. Oba nosača predstavljaju jezgro nove, moderne amfibijske flote koja će, prema zamisli Admiraliteta, imati još brze desantne brodove za tenkove (tipa *LST*) i desantne brodove novog američkog tipa (oznaka *LPD*) od 11 000 t, kapaciteta 2 *LCT*, 2 *LCA*⁴ (u brodu) i 15 kamiona ili sličnih vozila na palubi za prevoz 900 vojnika sa opremom, kao i nekoliko helikoptera.

Mornaričku avijaciju (Fleet Air Arm) sačinjava samo ukrcana avijacija, dok avijacija bazirana na kopnu pripada ratnom vazduhoplovstvu. Mornarička avijacija je integralni deo RM u tehničkom, pozadinskom i operativnom pogledu. Ima oko 150 borbenih aviona (lovačkih i jurišnih za dejstvo po danu, lovaca po svakom vremenu, za protivpodmorničku borbu, za radarsko osmatranje i elektronske protivmere) i oko 100 aviona za obuku, opite i dr. Ona ima na kopnu 10 svojih komandi koje joj omogućuju dejstvo i sa kopna.

Ljudstvo ratne mornarice. Efektivni RM, uključujući mornaričku pešadiju, broje oko 100 000 ljudi; od toga broja otpada na flotne kadrove 87 550 (10 250 oficira 77 300 podoficira i mornara), na mornaričku pešadiju 8 830, a na ženski korpus 3 000. Mornarička avijacija angažuje oko 1/5 flotnih kadrova. U operativnim jedinicama flote i mornaričke pešadije nalazi se oko 50% mornaričkih kadrova.

Regrutovanje za britansku RM, izgleda, više ne predstavlja problem, tj. posle isteka ugovorenog roka služenja u RM (12, odnosno 7 ili 4 godine) velika većina pripadnika produžuje ugovor. Izgleda da su tome razlog, sem povećanja plata i boljeg regulisanja i nagrađivanja službe van domovine, i bolji uslovi podoficira i mornara za sti-

canje oficirskog zvanja (skoro 1/3 oficira potiče iz tih redova).

Pošto RM nije više u stanju da drži brojnu a kvalitetnu flotu i pošto je flotni materijal sve komplikovaniji i zahteva dublje poznavanje i veće iskustvo, kao i s obzirom na činjenicu da na kopnu ima sve više odgovornih položaja koji zahtevaju isto tako veliko tehničko znanje i iskustvo i određenu sklonost, to je RM — da bi omogućila oficirima koji pokazuju izrazitu sklonost za službu na moru, i naročitu sposobnost za komandovanje, da se što bolje osposobe za komandovanje flotnim jedinicama — uvela 1959. godine potpuno nov način odabiranja pomorskih viših oficira za komandne položaje u floti, odnosno u ustanovama i komandama na kopnu, koji je, barem u početku, izazvao čak i negodovanje. Svi pomorski oficiri sa završenom Pomorskom vojnom akademijom, u činu *commandera* (kapetana fregate), raspoređuju se prema toj odluci u kategoriju »Post List« (popularno nazvani »mokrri«), ukoliko su predviđeni za komandovanje u floti; u protivnom, ostaju definitivno predviđeni za položaje na kopnu (popularno ih nazivaju »suvi«). Eventualno ukrcanje ovih drugih nije unapred isključeno, ali u svakom slučaju oni ne dolaze na položaj komandanta broda (jedinice) ili njegovog pomoćnika. Pošto se radi o oficirima koji se unapređuju u viši čin po izboru, Admiralitet računa da će na taj način, i pod sličnim uslovima za oficire obeju kategorija, obezbediti pre svega kvalitet u višim štabovima, a »suvim« oficirima razbiti uverenje da su drugorazrednog značaja i tako uravnotežiti uslove za unapređivanje. »Suvi« oficiri unapređivaće se u više činove, počev od kapetana bojnog broda, zajedno sa mašinskim i intendantskim oficirima, koji su uostalom završili s njima istu Pomorsku vojnu akademiju. Ta će reforma pokazati svoje rezultate tek u

⁴ *LST* — Landing Ship Tanks; *LCT* — Landing Craft Tanks; *LCA* — Landing Craft Artillery.

toku narednih 20 godina kada će, po intencijama Admiraliteta, 50% položaja za kontraadmirale i 30% za viceadmirale biti popunjeno oficirima koji nisu bili odvojeni (kao »mokri«) za komandovanje.

Mornarička pešadija (Royal Marines) daje velikim ratnim brodovima posade za pav topove, specijalizovano ljudstvo za desantne i prepadne operacije, kao i za jedinice komandosa. Sada raspolaže sa 4 jedinice komandosa od po 600 ljudi (jedna u V. Britaniji za obuku, jedna na Malti, jedna u Adenu i jedna u Singapuru).

Od pre nekoliko godina britanska RM je počela da sistematski zamenjuje, gde god je to moguće, vojna lica civilnim kako bi pojačala svoje operativne jedinice. Sada zapošljava oko 144 000 civilnih lica, počev od najviših funkcionera pa do radnika.

Da bi se dobila što potpunija slika britanske RM potrebno je, makar u najkraćim crtama, izneti najosnovnije podatke o mornaricama onih zemalja koje sa V. Britanijom sačinjavaju Britansku zajednicu naroda (Komonvelt). Ovde mislimo prvenstveno na ratne mornarice Australije, Kanade i Novog Zelanda.

Australija je prišla reorganizaciji svojih pomorskih snaga za protivpodmorničku borbu. Njihovo jezgro sačinjavaju nosač aviona *Melbourne*, koji se prepravlja da bi mogao primiti helikoptere (27), 2 razarača naoružana projektilima, 4 brza eskortna broda, kao i 5 novih razarača, nekoliko starijih eskortnih brodova i mali flotni tren. Laki nosač aviona *Sydney* prepravlja se za brzi transport trupa i materijala. Australija nema podmornica; međutim, ona obučava svoje kadrove podmorničara u V. Britaniji. Njeni efektivni od 10 500 ljudi sastoje se isključivo od plaćenih dobrovoljaca.

Iako mala, australijska RM može da bude od znatne pomoći britanskoj floti na Dalekom istoku, naročito u pogledu protivpodmorničke borbe.

Kanadska ratna mornarica, najjača od svih mornarica zemalja Britanske zajednice naroda (59 brodova), po svom sastavu u potpunosti je predviđena za protivpodmorničku borbu. Raspolaže sa 1 nosačem aviona (u Atlantiku), 25 modernih fregata (18 u Atlantiku, 7 u Pacifiku), 18 eskortnih brodova (11 u Atlantiku, 7 u Pacifiku), 10 minolovaca (6 u Atlantiku, 4 u Pacifiku), 3 podmornice (2 u Atlantiku, 1 u Pacifiku), 2 broda-baze (po 1 u Atlantiku i Pacifiku).

Njeni efektivni iznose oko 20 000 ljudi (od čega 2 600 oficira), a sastoje se isključivo od plaćenih dobrovoljaca; od toga broja 49% je ukrcano, što predstavlja veoma visok procenat.

Kanadska RM u potpunosti se osamostalila u pogledu obuke. Za razliku od drugih ratnih mornarica, početno školovanje njenog oficirskog kadra je zajedničko sa pitomcima KoV i RV. Zatim, posle obaveznih 5 godina služenja, njeni pomorski oficiri završavaju specijalni dvogodišnji tečaj i potom se ukrcavaju.

Novi Zeland raspolaže svega sa 1 krstaricom, 2 moderna i 4 stara eskortna broda, 1 hidrografskim brodom i 12 manjih patrolnih brodova, u ukupnoj tonaži od oko 30 000 t. Efektivni njegove RM iznose oko 3 000 ljudi. Tendencija je da se postepeno pređe na brodove za protivpodmorničku borbu i na minolovce.

Pošto su Indija i Pakistan, iako članovi Britanske zajednice naroda, u posebnom odnosu prema V. Britaniji, a njihove ratne mornarice potpuno samostalne, to se o njima ne daje prikaz.

Fr. M.

Savremena zapadnonemačka vojnonaučna misao

Zanimljiva su zapadnonemačka razmatranja o *svrsi, težištu i opsegu vojne nauke*. Zapadnonemački časopis *Wehrwissenschaftliche Rundschau*¹, odnosno njegovi saradnici u toku 1961. godine prilično su često razmatrali ova pitanja. Pri tome su pošli od stava da je vojna nauka pre I svetskog rata bila jednostrana. Kao njene discipline bile su priznate samo: strategija, taktika i istorija ratova. Sve ostalo u oblasti vojne teorije predstavljalo je pomoćne nauke, ili je negirano ili se za to nije ni znalo. To je i dovelo do nesa- gledavanja celokupnog vojnog potencijala i mogućnosti za rat, do smanjenja bojeve gotovosti i konačno, kako oni kažu, do poraza. Današnje vojne nauke, po njihovom mišljenju, treba da se — suprotno tome — neograničeno bave svim faktorima (duhovnim i fizičkim) koji utiču ne samo na stvaranje vojske nego i na vođenje rata u celini.

Od onih koji se bave vojnim naukama zahteva se maksimalni smisao za realnost, izbegavanje svake apstrakcije, odnosno izvođenje zaključaka samo na osnovu činjenica. Rezultati dobiveni naučnom analizom biće zasnovani na naučnoj neumitnosti i stoga moraju predstavljati akcioni program čiju svrshodnost niko ne može i ne sme poreći.

Po shvatanju ovih teoretičara zadatak je vojnih nauka da teoretski obrade funkcije rata i izvrše potrebna uopštavanja; da kritički ispitaju pouzdanost i vrednost vojne organizacije, efikasnost komandovanja i utvrde nužne korekture; da stvaralački ukažu na nove činioce koje neophodno treba uzeti u obzir radi jačanja vojne udarne snage, odnosno jačanja i povećanja efikasnosti vojnog potencijala i vojnih mera.

Sve vojne nauke po ovoj sistematizaciji oni svrstavaju u tri glavne grupe. Prva obuhvata vojnoteoretske nauke kao: vojnu etiku, vojnu metafiziku, vojnu sociologiju, vojnu psihologiju, vojnu istoriju, strategiju i taktiku, logistiku, vojnu politiku, vojno pravo itd. Drugu grupu predstavljaju vojno-tehničke nauke kao: vojna fizika, vojna hemija, vojna tehnika, razvoj naoružanja, vojna geografija, topografija, meteorologija, vojna geologija itd. U trećoj su vojnomedicinske nauke kao: vojna higijena, vojna patologija, vojna toksikologija, vojna hirurgija, vojna psihijatrija, problemi dekontaminacije itd.

Po mišljenju zapadnonemačkih teoretičara, vojne nauke se često prepliću sa opštim naučnim disciplinama. To zahteva da se vojni i civilni krugovi zajednički bave, u najužoj saradnji, tim problemima. Odatle proizilazi potreba za osnivanjem »naučnih timova«, odnosno organizovanjem »kolektivnih obrada«.

¹ *Wehrwissenschaftliche Rundschau* — doslovce »Vojnonaučni pregled«. Izdaje »Radno telo« (*Arbeitskreis*) za vojnonaučna istraživanja i, kako to redakcija u svakom broju ističe, »nastoji da pruži pregled stanja u raznim disciplinama savremene vojne nauke (vojna istorija, strategija, taktika, vojna tehnika, razvoj naoružanja i vojnoteoretska načelna istraživanja, posebno sa područja vojne filozofije, vojne sociologije, vojnog prava, vojne politike i privrede)«.

Zanimljivo je videti materiju koju, po zamisli ovih teoretičara, treba da obrađuju pojedine nauke. Uloge pojedinih disciplina, u esencijalnom obliku, bile bi sledeće:

Vojna etika daje moralno opravdanje vojnih principa, kao konsekvencu neophodne nužde da se postoji i održi. Borba protiv argumenata »varljivog pacifizma« i »egoističkog individualizma« zahteva filozofski smišljenu odbranu. Težište vojnoetičkih spoznaja treba da bude usmereno na razvijanje normi o obavezima naroda da se brani. Ta načela moraju biti zajednička svim stanovnicima određene životne prostorije.

Vojna psihologija izučava reagovanje pojedinca i mase stanovnika na »tvrde principe« rata i njegove zahteve; otvara im pogled na potrebe, nastoji da ne dođe do grešaka državnog rukovodstva koje bi smanjile bojevu gotovost i, obratno, preporučuje takve psihološke mere koje bi unapredile gotovost za odbranu. Posebno područje predstavlja psihologija vojnika. Saznanja civilne psihologije su nepotpuna i ne mogu se preneti (primeniti) na vojnike. Za dobijanje pozitivnih rezultata neophodno je povezivanje sa iskusnim trupnim starešinama. Zaštita i suzbijanje panike su takođe zadaci vojnopsiholoških naučnih ispitivanja. Njihov je zadatak takođe da vrše analizu propagandnog rata, kao i sredstava i protiv sredstava psihološke odbrane.

Vojna istorija treba da ukaže na promašaje u prošlosti na polju politike naoružavanja, odnosno nenadoknadle gubitke koji su nastali u ratu zbog neblagovremenog organizovanja vojnoprivrednih mera u miru. Ona treba da izučava nedostatke i prednosti raznih vojnih sistema u prošlosti i da izvlači pouke za budućnost.

Vojna politika mora nastojati da se na unutaršnjem planu, putem efikasnih mera, postigne pravovremeno podizanje i jačanje ljudskih i materijalnih snaga potrebnih za vođenje rata. Na vanjskom planu treba da dovede do najpogodnije konstelacije snaga u odnosu na ostali svet. Ona ne treba da se zasniva samo na diplomatskoj aktivnosti (vojnim savezima) već istovremeno i na vlastitoj vojnoj snazi.

Vojno pravo ima zadatak da pomiri suprotnosti između demokratsko-slobodarskih principa i potreba održavanja vojničkog reda, kao i da te probleme reguliše odgovarajućim pravnim normama. Kao slobodna ličnost vojnik treba svesno da se podvrgava disciplini i obavezama — zbog višeg patriotskog cilja. Sem toga, vojno pravo treba da obezbedi potpuno izvršavanje vojnih mera i obaveza od strane civilnog stanovništva.

Vojna sociologija je nauka koja ispituje vojnu zajednicu kao sociološku pojavu. Između ostalog, ona treba da se bavi razjašnjavanjem neophodnosti vojne organizacije i idejnih vrednosti koje je određuju. U iznošenju ovog problema i konkretnim predlozima nemački ideolozi su veoma jasni. Ovo bi, otprilike, bila suština njihove analize i zaključaka.

Dva izgubljena svetska rata i nacionalna katastrofa koja je došla kao posledica toga ogromno su smanjili volju nemačkog naroda za podizanjem bojeve gotovosti. Tome treba još dodati i podeljenost države na dva dela. Sve su to činiooci koji doprinose nezainteresovanosti, ravnodušnosti i odbijanju ogromnog dela omladine da učestvuje u stvaranju nove odbrambene zajednice. Potpun gubitak poverenja i duhovne mobilnosti ne može se slomiti

ili nadoknaditi zakonskim odredbama i pritiskom. Treba postići što potpunije razumevanje između vojnika i civila, stalno delati na ukidanju svih anta-
gonizama koji ih odvajaju.

Analize vojnosocioloških prilika pokazuju da je u proseku jedna pe-
tina zapadnonemačkog stanovništva direktno neprijateljski raspoložena prema
jačanju oružanih snaga, jedna petina prihvata nužnost vojske, a tri petine
su labilne, što znači da se na njih, vaspitavanjem i objašnjavanjem, može
uticati. Po mišljenju vojnih sociologa, upravo ove tri petine stanovništva su
za vojnu sociologiju najvažniji objekt studije. Dalje, oni smatraju da uporne
protivnike vojske ne treba vaspitavati, već ih odbaciti i onemogućiti im da
deluju. Za analizu ostaje niz uticaja koje bi trebalo proučiti: problem sadanje
generacije, osećanje prosperiteta, uticaj roditeljske kuće, škole, pedagogije,
klasa, partija, birokratije, crkve, štampe, kina, radija, motorizacije itd., kao i
raznih uslova koje stvara sredina: seoska, malovaroška, velegradska, ili sta-
novništva zaposlenog u industriji.

Ističe se, kao najopasniji, efekat što ga stvara stalni induktivni priti-
sak tzv. »velike propagande« protiv vojske. Kaže se da »treba uočavati poje-
dine protivnike vojske, brižljivo studirati njihova reaganja i nastupanja i
protiv njih organizovati smišljenu zaštitu. Njihovo dejstvo treba onemogućiti
i isključiti«.

Smatra se da, sem kazneno-popravnih mera, težište aktivnosti treba da
leži na tome da što veći broj građana u svojoj mladosti lično spozna neop-
hodnost služenja u vojnoj zajednici. Ukoliko broj takvih bude veći, manja
će biti opasnost da se čitava vojna zajednica planski izvrgava napadima anti-
vojne propagande.

Oštro se kritikuje pacifizam koji, po mišljenju ovih vojnih teoretičara,
predstavlja utopiju i jednostrano razoružanje. Tvrdi se da njega šire i pro-
pagiraju inostrani agenti. Zadatak je vojne sociologije da razotkrije, po cilju
i metodu, razne pacifističke manifestacije i »igre«. »Pacifizam znači isto što i
smak naše kulture«.

Isto tako negativno ocenjuje se i tzv. »hurapatriotizam«. Njega propo-
vedaju bukači koji žive u svetu iluzija, a o vojsci i ratu daju iskrivljenu, ro-
mantičarsku sliku. »To je štetno, isto tako štetno kao kad neki književnici već
15 godina uporno pišu samo o negativnom i jezivom u ratu, a ništa o ogromnoj
moralnoj snazi koja je proizlazila iz vojske«.

Karakteristični su zaključci o značaju vojne sociologije nekog G. Binza.
Između ostalog, on kaže: »Sociološka obrada fenomena »odbrambene zajed-
nice« je neophodna, jer je od nje u bitnoj meri i zavisi buduće postojanje našeg
građanskog društva. Očito je da bezbednost ne može počivati na A oružju. Svi
narodi Zapada treba da se okupe i organizuju za odbranu. U Saveznoj Republici
Nemačkoj moraće da se ulože još značajniji naponi da bi se stvorili duhovni i
ideološki preduslovi bez kojih je nemoguće izvršiti potpunu psihičku mobili-
zaciju nacije. Predstoji dugotrajan rad na vaspitavanju. Za sada na mnogim
područjima po ovome nije učinjeno gotovo ništa da bi se kod masa postigla
gotovost i stvorila volja za odbranu i otpor. Obratno, znatna propagandna
aktivnost neprestano koči vojne napore. Često nastavnici, škole, publicisti,
pa i same porodice organizovano sprovode antivojničku propagandu i time
otežavaju izvršavanje patriotskih zadataka.« ... »nedopustiva je indiferentnost

novih generacija prema ostvarenjima ranijih generacija. Fetiš blagostanja i prosperiteta zamaglio je horizonte i doveo do neopravdanih optimističkih predstava o perspektivi Nemaca...» »Danas je aktuelan i neodložan zadatak odgovornih političara i pozvanih zakonodavaca da nadoknade izgubljeno. Taj zadatak oni ne mogu da izvrše ako nisu, pored uslova da su lično pristalice vojske, izvršili temeljitu analizu svih problema od kojih zavisi izgradnja odbrambene zajednice. A ta analiza je predmet vojnosocioloških istraživanja«.

Raspravljajući o pitanju razgraničenja vojne nauke od ostalih vojnoteoretskih zadataka, nemački teoretičari se zalažu za samostalno delovanje vojnih nauka. Oni smatraju da njihov zadatak nije da rade na praktičnim pitanjima ideološkog i političkog obrazovanja masa. To je zadatak javnih organizacija i intenzivnog vaspitavanja omladine.

Neophodnost razvijanja vojne nauke zahteva, po njihovom mišljenju, da se otvori jedan *vojnoteoretski fakultet* i jedan *vojnotehnički fakultet*. Ovo zbog toga što postojeće visoke škole nisu naučne ustanove niti institucije koje se bave vojnom naukom u širem smislu, već su u suštini visoke stručne škole.

Razmatrajući karakter i cilj zapadnonemačkih vojnih nauka, ovi teoretičari ističu da nije slučajnost da su se one razvile do te mere upravo u Nemačkoj. Tome su doprinele razne istorijske okolnosti. Međutim, danas se zahteva da vojne nauke »istražuju u drugačijim dubinama nego ranije ako žele da otkriju osnove na kojima bi se morala zasnivati volja za otporom, koja bi obuhvatila čitav narod«. Osim toga, u vojnoj nauci došlo se do spoznaje da predmet njenog ispitivanja nisu ratovi koji će se voditi neograničeno i u udaljenim prostorima, već da je njen cilj »da spreči unošenje rata u naš vlastiti životni prostor«.

Brojne studije su posvećene *neizbežnosti budućeg rata, njegovom karakteru i ulozi nuklearnog naoružanja* u budućim lokalnim ili opštim sukobima. Ta materija se izlaže na visokoparan naučni način i osvetljava sa raznih strana. Suština zaključaka, iz ovog za čitav svet danas vitalnog pitanja, svodi se, rečeno rečnikom ovih teoretičara, na sledeće:

Svet se od početka stoleća nalazi u opštem revolucionarnom previranju. Ideološke suprotnosti dovele su do nepremostivih antagonizama između komunističkog i demokratskog sveta. Posle I i II svetskog rata značaj Evrope je opao, a nacionalne države su pod snažnim uticajem blokovskih velesila. Ideološka borba je ogorčena i beskompromisna i ona može biti rešena samo apsolutnom odlukom. Prema tome, rat je neizbežan.

Opšti atomski rat značio bi uništenje čovečanstva, bilo putem neposrednog uništenja, bilo putem opšteg zagađivanja atmosfere. Sa 50 super-raketa opremljenih termonuklearnim eksplozivom od 20 megatona moguće je uništiti 50% stanovništva SAD, provesti dalekosežna razaranja privrede i saobraćaja, kao i uništenje svih neuralgičnih tačaka protivnika.

Onaj koji prvi bude izvršio masovni udar termonuklearnim oružjem steći će očitu prednost nad onim koji bi u tome oklevao. Potrebno je preciznim procenama, koje bi izvršili pozvani stručnjaci, doći do zaključka da li je udar neophodan. Ako jeste, onda ga treba izvršiti iznenadno, masovno, potpuno i bez rezerve. Tako će se sprečiti protivudar i postići atomski suverenitet.

Neprekidna pretnja atomskim udarom dovela je do posebnog oblika rata: hladnog rata. To je najsavremeniji i najaktuelniji oblik vođenja rata. Po mišljenju zapadnonemačkih autora napori Istoka usmereni su na to da se pritiskom i pretnjama izazove rascep među zapadnim zemljama, a da se zatim privuku »neutralci«. Takvim namerama, ističu oni, Nemci treba da se suprotstave snažnim konvencionalnim snagama. Samo se tako može otkloniti stalna opasnost. Tu nema šta da se čeka jer vreme prolazi.

Vaspitanju vojnika i sadržaju obuke dato je dosta prostora u časopisu. Težišni elementi u nastavi trebalo bi da budu sledeći:

Na prvom mestu se ističe potreba za moralno-psihološkom pripremom vojnika. Vojnicima mora biti potpuno jasno sa čime se sve mogu susresti u savremenom ratu. Treba ih vaspitavati na tradicijama prošlosti i razvijanju svesti da su izgubili sve ako izgube slobodu. Zatim ih treba pripremiti da moralno istraju u svim situacijama i da, bez obzira na teškoće, izvršavaju zadatak. Znatna pažnja mora se pokloniti negovanju tradicije, i to ne samo u vojsci već i kod omladine i po školama.

U nastavnim programima za vojnike preporučuje se što racionalnija upotreba vremena. Ističe se princip da se vojniku daju samo ona znanja koja će mu biti neophodna u ratu, kao i da nastavu od samog početka treba prilagoditi ratnim potrebama. Zahteva se izbacivanje svega onoga što je vezano za »dril«, a čega se, izgleda, nemačke starešine teško odriču. Smatra se da je to nepotrebno, da zahteva mnogo vremena, a u suštini ne služi ničemu.

Spoljna politika SSSR-a i marksistička ideologija isto se tako često dotiču u člancima i »kritički osvetljavaju«. U jednoj raspravi koja nosi naziv »Lenjin i Klauzevic«, koja je na prvi pogled posve teoretskog karaktera, date su nemačkim čitaocima i neke veoma praktične pouke. Ukratko rečeno, one govore o sledećem:

Stalnim političkim pritiskom može se, i bez vođenja rata, od protivnika iznuditi niz ustupaka. Time se približavamo krajnjem cilju: potpunom uništenju protivnika i osvajanju vlasti.

Taktiku postepenog osvajanja vlasti treba provesti tako da se od protivnika zahtevaju samo mali ustupci kojih se on ne odriče teško. Ova taktika postepenosti nipošto ne znači i odricanje od krajnjeg cilja.

Ogromnu snagu u ujedno opasnost predstavljaju široke proleterske mase koje se stalnom agitacijom pripremaju za osvajanje vlasti. One vode permanentni politički rat. U trenutku kada to rukovodstvu zatreba, »fanatizovane« mase mogu sa političke akcije preći na vojnu.

Lenjinova politička nauka je, po oceni zapadnonemačkih teoretičara, u svom bitnom delu uputstvo za psihološko ratovanje koje se odnosi ili na mobilizaciju klasnih borbenih snaga, putem planske agitacije, ili na stvaranje posebnog proleterskog morala u borbi za vlast. Umesto nacionalne mržnje, pojavljuje se klasna mržnja koja je neuporedivo intenzivnija od nacionalne netrpeljivosti.

Očigledno je da ovakvim zaključcima koji proizlaze iz »naučnih analiza«, nemački teoretičari ne moraju dodavati nikakav komentar.

Mnogobrojna i dosta opširna su *razmatranja o sovjetskim oružanim snagama*. Piše se o sistemu, ustrojstvu, obuci, političkom vaspitanju, a pose-

o intenzivnom radu na razvijanju discipline, patriotizma, o čvrstoći organizacije, naviknutosti na skromnost, o sposobnosti prilagođavanja svim uslovima, sposobnosti komandnog kadra itd. Čitajući te mnogobrojne i, uglavnom, dosta objektivne prikaze, stiče se dojam da postoji želja da se nemački oficiri, s jedne strane, realno upoznaju sa eventualnim budućim protivnicima, a sa druge, da ih ovakva štiva podstaknu na razmišljanje: koji su to elementi koji daju prednost Sovjetskoj armiji i da li bi nešto od svega toga trebalo primeniti u vlastitim (zapadnonemačkim — prim. B. Z.) oružanim snagama.

Veoma je zanimljiv ovakav tretman tog pitanja, pogotovu kad se ima u vidu da je Hitlerova propaganda išla upravo obrnutim putem stalnog nipoštašavanja tadanje Crvene armije. Smatramo da je to, pored ostalih, jedna mera koja treba da trgne iz apatičnosti »uspavane i bezbrižne« građane zapadne Evrope.

Izbegavajući površne propagandne parole, gotovo svi autori se trude da empirijskim razvijanjem misli, bogatstvom poznavanja materije i neprikrivenim iznošenjem činjenica dođu do zaključaka koji će imati snagu naučnog zakona. Cesto na vešt način izbegavaju davanje krajnjih zaključaka i to ostavljaju da čitalac sam učini. Očigledno im je mnogo stalo do toga da budu što ubedljiviji kako za čitaoce u Nemačkoj, tako i za one u zemljama-članicama NATO-a. Pošto danas više ne mogu da se služe »argumentima« sile, oni se u novim i promenjenim uslovima prihvataju argumenata nauke.

B. Z.

Iako ima važan strategijski položaj u Baltičkom moru, Švedska je jedna od neangažovanih zemalja Evrope. Stoga je interesantno razmotriti njene napore za odbranu zemlje i u okviru njih sagledati ulogu i zadatke koji se namjenjuju njenoj ratnoj mornarici. Pri tome treba imati na umu da je to vrlo bogata i ekonomski jako razvijena zemlja koja više od jednog stoljeća nije ratovala.¹

¹ Članak je napisan na osnovu materijala iz strane vojne literature, u kojima pretežno švedski vojni pisci razmatraju probleme odbrane svoje zemlje. — Prim. S. Vek.

Švedske pomorske snage

Vojnogeografski položaj Švedske. Od svih pribrežnih zemalja na Baltičkom moru Švedska ima najdužu obalu, oko 7 600 km, koju većim dijelom prate brojni otočići. Baltičko more spada u takozvana uska mora; dugo je oko 700 km, a široko u prosjeku oko 200 km. Osrednje dubine su mu od 60—150 m, što bi, eventualno, omogućilo efikasnu upotrebu usidrenih mina, a u većini zaliva, gde su manje dubine, upotrebu mina na dnu. Iako su dejstva podmornica u njemu otežana zbog malih dubina, providnost mora je dosta

slaba (11—13 m) što bi im olakšalo izvršenje zadataka. Glavne švedske baze na sjeveru su pod ledom 2—4 mjeseca godišnje, dok su one na jugu preko čitave godine slobodne od leda.

Zadaci švedske ratne mornarice. Prema jednom švedskom gledištu,² zadaci njene RM u eventualnom sukobu zavisice od toga da li će Švedskoj poći za rukom da sačuva svoju neutralnost ili će biti napadnuta. U prvom slučaju oni bi se sveli na:

a) odbranu neutralnosti teritorijalnih voda; za ovaj zadatak potrebni su razarači i fregate (patroliranje), zatim torpedni čamci i podmornice za specijalne zadatke (izviđanje);

b) konvojiranje i zaštitu vlastitih konvoja kako bi se održao pomorski saobraćaj, neophodan za Švedsku s obzirom da 98% njene vanjske trgovine odlazi morskim putem na svjetska tržišta;

c) čišćenje mina koje bi zaraćene strane eventualno mogle položiti u švedskim teritorijalnim vodama.

Svi ovi zadaci ne mogu se ni zamisliti bez tesnog sadejstva s avijacijom.

U slučaju da Švedska bude napadnuta ili uvučena u rat, zadaci njene RM postaju nešto složeniji. Naime, u Švedskoj se ocjenjuje da bi eventualni napad na nju mogao da uslijedi s kopna, mora ili u vidu kombinovane pomorsko-vazduhoplovne operacije. Zbog nepodesnog zemljišta i udaljenosti političko-ekonomskih centara zemlje od granice, napad s kopna smatra se manje vjerovatnim. Njemu se više pretpostavlja eventualan pomorsko-vazduhoplovni napad na teritoriju Švedske, kombinovan sa napadom na njene pomorske komunikacije od vitalnog značaja. U skladu stim utvrđuju se struktura i zadaci švedske RM:

a) Odbrana od napada s mora. Ova »strategijska odbrana po dubini«, kako su je nazvali Švedani, zamišljena je u nekoliko linija, sa tako raspoređenim snagama da je na svakoj liniji moguć protivnapad. Najjistureniju liniju ove odbrane činile bi podmornice (uz snage vazduhoplovstva). Raspoređene na strategijskim tačkama daleko od vlastite obale, one bi imale zadatak da izviđaju protivničke baze, da osmatraju i javljaju o eventualnom kretanju i napredovanju protivničkih desantnih snaga. U ovim područjima se mogu upotrebiti i torpedni čamci za izvršenje brzih prepada. I podmornice i torpedni čamci morali bi biti osposobljeni za polaganje mina.

Drugu liniju odbrane predstavljala bi minska polja položena na najvažnijim prilaznim putevima i čvorovima pomorskih komunikacija.

Bliže obali djelovali bi torpedni čamci (manjih, obalnih tipova) i male podmornice, u uskom sadejstvu s obalnom artiljerijom i jedinicama KoV. U organizaciji odbrane švedske obale važna je uloga namijenjena relativno jakim snagama obalske artiljerije, koje predstavljaju kostur oko koga se grupišu sva ostala sredstva i snage protivdesantne odbrane.

b) Zaštita pomorskih komunikacija. Ovaj je zadatak isti kao i u slučaju sačuvane neutralnosti Švedske.

Organizacija RM u sklopu oružanih snaga zemlje. — Za švedske oružane snage odvaja se godišnje oko 4% nacionalnog dohotka. Ti iznosi raspoređeni su na pojedine vidove oružanih snaga ovako:

	1957/58.	1958/59.	ubuduće
KoV	39,6%	36%	33—35%
RV	34,5%	36%	38—40%
RM	18,6%	18%	13—15%
zajedničke rashode	7,3%	10%	12%

² Defense Problems of the Swedish Navy, by T. Wulff, *US Naval Institute Proceedings*, SAD, decembar 1961.

Ratna mornarica Švedske je, kao i KoV i RV, podređena vrhovnom komandantu oružanih snaga. Ovaj sa komandantima triju vidova obrazuje Komitet u kojem on ima pravo odlučivanja, a komandanti vidova savjetodavno pravo. Vrhovni komandant oružanih snaga ima zatim Kombinovani štab u koji, uz predstavnike KoV i RV, ulazi i predstavnik RM. Važnije odluke donosi Komitet vrhovnog komandanta, dok se pitanja od zajedničkog interesa za sve vidove rješavaju u Kombinovanom štabu.

Komandantu RM podređeni su:

a) *Flota* — u koju je uključen glavni dio ratnih brodova i to: sve krstarice, svi razarači, dio podmornica i torpednih čamaca, dio minolovaca i minopolagača. Na čelu flote nalazi se kontraadmiral sa svojim štabom, čije sjedište može da bude na kopnu ili na jednom od ratnih brodova. Flota je podijeljena u tri eskadre: prva sa bazom u Stokholmu, druga u Karlskroni i treća u Geteborgu.

Prva eskadra sastoji se od: 1 krstarice, 4 razarača, 12 torpednih čamaca, 6 podmornica, 6—8 minolovaca i 1—2 pomoćna broda. Druga eskadra ima drugačiji sastav, a njenu glavninu sačinjavaju minolovci i minopolagači. U mirno doba opremljene su samo prva i djelimično druga eskadra. Zadatak im je praktična obuka ljudstva koje izlazi iz mornaričkih škola. Jedinice treće eskadre su dijelom u rezervi, a dijelom na opravci.

Za izvršenje specijalnih zadataka u ratu, na primjer, prepada na komunikacije i baze, predviđeno je formiranje manjih udarnih grupa, sastavljenih od razarača i torpednih čamaca.

b) *Obalska artiljerija*. Na čelu je inspektor OA sa svojim štabom.

c) *Pomorska područja (zone)*. Postoje četiri pomorska područja, i to:

— sjeverno pomorsko područje (u Hernessandu) — obuhvata obalno pod-

ručje od finske granice do sjeverno od Stokholma;

— istočno pomorsko područje (u Stokholmu) — do Oskarshamna, sjeverno od otoka Elanda;

— južno pomorsko područje, sa sjedištem u Karlskroni, obuhvata područje obale do uključivo tjesnac Eresund, između Danske i Švedske;

— zapadno područje (u Geteborgu) — do norveške granice.

Svako pomorsko područje ima u svom sastavu:

— pomorske jedinice: u ratu — fregate, minolovce i torpedne čamce, a u miru — male jedinice patrolnih brodova za obuku. Zapadno pomorsko područje ima, kao specijalni zadatak, obuku minolovaca; u mirno doba broj opremljenih ratnih brodova u sastavu pomorskih područja vrlo je malen. U ratu, ovi se brodovi angažuju za razminiranje u obalnim područjima, za zaštitu obalnih komunikacija, patrolnu službu duž obale itd.;

— odred helikoptera;

— jedinice obalske artiljerije (po jedan puk i jedan odred raketnih oruđa) koje imaju takođe u svom sastavu ratne brodove (minopolagače, patrolne čamce, a predviđaju se i male podmornice);

— službu izviđanja;

— baze i školske centre, i

— arsenale i skladišta.

Pomorska područja odgovorna su u ratu za mobilizaciju i operativnu kontrolu jedinica na svom području, uključivo i jedinice flote koje im se mogu dodijeliti za izvršenje posebnih zadataka. Organizacija je elastična i može se brzo prilagoditi situaciji na bojištu.

d) *Tehnička i finansijska služba*.

Obuka ljudstva izvodi se u dva školska centra (Karlskroni i Bergu kod Stokholma) gdje godišnje oko 3 500 oficira, podoficira i mornara pohađa jedan ili više od 250 raznih kurseva spe-

cijalizacije. Praktična pomorska obuka izvodi se za vreme krstarenja školskim jedrenjakom (*Falken* od 220 tona), u trajanju od 6—8 sedmica.

Kao što se vidi, švedska RM nema u svom sastavu jedinica mornaričke avijacije.

Sastav i zadaci flote. — Praktično govoreći, skoro čitava flota je izgrađena u domaćim (švedskim) brodogradilištima, a samo pojedini brodovi i uređaji nabavljeni su u inostranstvu (u V. Britaniji, Holandiji — elektronska oprema). To je vrlo ujednačena flota, lakog tipa, a sastoji se iz:

a) Krstarica

Dvije krstarice (*Gota Lejon* i *Tre Kronor*) izgrađene su poslije rata (1947) u brodogradilištu u Geteborgu. Imaju standardni deplasman od 8 000 tona (sa punim teretom 10 000 t), a mogu da razviju brzinu do 33 čvora.³ Obe su modernizovane 1951—52. godine, a *Gota Lejon* ponovno 1958. kada je izmijenjena radarska oprema i postavljeno novo pav naoružanje. Svaka od njih ima 7 topova od 152 mm koji su potpuno automatizirani i univerzalni.

Stara krstarica *Gotland* od 4 750 t deplasmana, sagrađena je 1934. godine kao nosač hidroaviona, a prepravljena je 1944. godine u pav krstaricu. Modernizirana je ponovno 1955. godine i sada se povremeno upotrebljava u školske svrhe.

b) Razarača

Švedska flota ima 8 velikih razarača, 1 to:

4 klase *Oestergötland*, 2 070 t, 35 čv. Sagrađeni su 1955—58. u Švedskoj;

2 klase *Halland*, 2 650 t, 35 čv, sagrađeni 1955. i 1956. godine. Ovo su prvi poslijeratni švedski razarači na kojima su nedavno topovi zamijenjeni (djelimično) vođenim projektilima švedske proizvodnje;

³ 1 čvor = 1 nautička milja (1852 m). — **Prim. s. Vek.**

2 klase *Oeland*, 1 880 t, 35 čv, sagrađeni 1947. i 1948, a modernizirani 1959. godine.

c) Eskortnih brodova

Postoje dva tipa eskortnih razarača: 4 klase *Visby*, sagrađeni 1942—43. i 5 brodova klase *Göteborg* iz 1937—41. godine. To su brodovi od 1 140—1 150 t, naoružani topovima i torpedima, neobično brzi (39 čv) za ovu vrstu brodova, s obzirom da su namijenjeni za protivpodmorničku odbranu konvoja.

U eskortne brodove spadaju i 6 brzih fregata od kojih su 4 klase *Mjölner* od 700 t, sagrađene 1942. godine, a modernizirane 1955—56. Dvije fregate, starije klase *Ehrensköld*, nešto su veće (1 080 t). Brzina ovih brodova iznosi oko 30 čvorova.

d) Podmornica

Švedska ima jaku podmorničku flotu kojoj se poklanja izuzetna pažnja. To su pretežno podmornice srednje tonage (podesne za Baltičko more), ovih klasa:

3 klase *Draken* (od 6 u planu) najnovije izgradnje, sa deplasmanom od 835 t i brzinom od 16/25 čvorova;

6 klase *Hajen*, 785 t, izgrađene 1956—60. godine. Imaju 4 torpedne cijevi (8 torpeda) i 1 pav top od 20 mm;

4 klase *Sjölejonet* od 580 t. predratne izgradnje, kao i 3 klase *Najad* od 550 t i 7 klase *U*, 367 t, izgrađenih 1942—44. Ove posljednje kvalificirane su kao obalske podmornice;

1 džepnu podmornicu, 30 t, izgrađenu u Velikoj Britaniji.

e) Torpednih čamaca

Od oko 40 torpednih čamaca u opremi, 12 je velikog tipa od 155 t, brzine 37,5 čv. Jedan od njih (*Perseus*) izgrađen je u zemlji, a ostali u zapadnoj-njemačkom brodogradilištu u Vegesaku. U flotu su uvršteni 1960. godine. Kao i većina savremenih torpednih čamaca i ovi se mogu naoružati bilo kao torpedni ili kao patrolni čamci, u ko-

jem slučaju im se djelimično skida torpedno naoružanje, a pojačava artiljerija. Kao glavni pogon ovi torpedni čamci imaju dizel-motore »dajmlerbenc«.

Pored velikih torpednih čamaca, švedska RM ima u svom sastavu 15 torpednih čamaca klase T-42 i 9 čamaca »srednjeg« tipa od 40 t, brzine oko 40 čv. Prvi su izgrađeni 1956—59, a drugi 1951—52. u švedskim brodogradilištima u Malmeu.

f) Minopolagača

U sastavu flote još se nalazi veliki minopolagač *Alvsnabben* od 4 000 t koji se povremeno upotrebljava i kao školski brod. Ljudstvo obalske artiljerije oprema i rukuje obalskim minopolagačima (10 brodova) od 158—230 t, izgrađenim 1952—56. godine.

g) Minolovaca

Od oko 50 minolovaca, 12 je klase *Arko* od 300 t (izgrađeni 1957—60). Sličnog je tipa i klasa *Hanö* od 270 t (1953—54); i prvi i drugi tip minolovaca je drvene konstrukcije. Pored njih, u opremi je i 11 minolovaca predratne izgradnje, klase *Bredskar* od 430 t, te 6 obalskih minolovaca klase *Orust* od 100 t, kao i 12 motornih minolovnih čamaca od 70 t (brzina 13 čv, porinuti 1941).

h) Patrolnih čamaca

Patrolne čamce takođe oprema i njima rukuje ljudstvo obalske artiljerije. To su: 1 od 125 t, izgrađen 1953. godine na dizel i 6 iste tonaže na parni pogon. Pored njih postoje još 2 stara patrolna broda od po 400 t, te 5 patrolnih čamaca klase *SVK* od 19 t.

i) Pomoćnih brodova

Od pomoćnih brodova švedska RM ima: 1 komandni brod (*Marieholm*) od 1 445 t; 1 brod za spasavanje (*Belos*) od 1 000 t, 13 čv, najnovije konstrukcije; 2 hidrografska broda (285 i 650 t),

11 čamaca i starijih brodova za hidrografska premjeravanja, različite tonaže; 4 ledolomca (od 1 750—5 260 t); 10 desantnih brodova (2 od 355 t najnovije konstrukcije, 4 od 135 t i 3 od 30 tona); 3 remorkera (50—185 t); 4 tankera od 500—1 100 t; 2 vodonosca (307 i 500 t); 1 brod za snabdijevanje od 300 t i 1 školski jedrenjak od 220 t sa pomoćnim dizel-motorom.

Programom izgradnje flote za razdoblje 1960—67. godine predviđeno je:

	1960—63.	1964—67.
Fregate	—	2
Motorne topovnjače (oko 200 t, 40 čv — projektili)	3	—
Torpedni čamci	—	3
Patrolni brodovi (oko 100 t, oko 25 čv — projektili)	4	4
Podmornice za napad (oko 700 t)	3	—
Podmornice lovci podmornica (oko 400 t)	6	—
Podmornice (nepoznat tip)	—	5
Minolovci (oko 80 t)	2	2

U istom razdoblju predviđa se i modernizacija i prepravka 4 eskortna broda (razarača) tipa *Visby* (1 150 t) u fregate. Programom se predviđa izgradnja i novih prototipova nekih brodova, a kasnije i njihova serijska izgradnja. Za flotu se, između ostalog, predviđa:

— novi tip podmornice sa pogonom koji omogućava veće brzine i veći akcioni radijus; kod tog tipa podmornice, na primjer, neće više biti potrebna u podvodnoj vožnji regeneracija zraka za pogon motora; iako se izričito tvrdi da te podmornice neće biti na atomski pogon, postoji mišljenje da su one u pogledu pogona »revolucionarne«;

— novi tip male podmornice, naoružane torpedima kojima se upravlja sa daljine;

— novi tip torpednog čamca, u stvari poboljšana verzija *T-101* sa ojačanim trupom i naoružanjem;

— novogradnja topovnjača kojih švedska RM do sada nije imala;

— novi tip minolovca, opremljenog savremenim elektromagnetskim minolovkama.

Kao što se vidi u Švedskoj se ne predviđa izgradnja krstarica, pa čak ni razarača, što je u skladu sa prihvaćenom koncepcijom da je i u ograničenom ratu mogućna upotreba atomskog oružja. Stoga je program izgradnje flote usmjeren na stvaranje što većeg broja manjih brodova koji odgovaraju karakteristikama bojišta i uslovima savremenog rata na moru.

Jezgro flote sačinjavaju za sada razarači, torpedni čamci i podmornice. Najnoviji razarači tipa *Oestergötland* imaju potpuno automatiziranu artiljeriju, usavršene uređaje za upravljanje art. vatrom i protivpodmorničkim sredstvima. Razarači tipa *Halland* imaju u naoružanju vođeni projektil švedske produkcije *Robot 315* (1360 kg težine, brzina 900 km/č, domet 650 km).

Torpednim čamcima (odnosno topovnjačama) u sastavu flote pridaje se velika važnost s obzirom na karakteristike švedske obale i malu siluetu tih brodova, što sve omogućava njihovo uspješno maskiranje. Novi torpedni čamci imaju 170 tona, 6 torpeda od 533 mm i brzinu oko 37 čv. Planira se njihovo naoružanje specijalnim tipom torpeda čije se karakteristike drže u tajnosti, kao i projektilima bliskog dometa (za pav dejstvo). Do 1967. godine predviđa se zamjena starijih tipova torpednih čamaca topovnjačama. To će biti oklopljene jedinice od oko 100 tona, naoružane artiljerijom i projektilima bliskog dometa, brzine oko 25 čvo-

rova. Namijenjene su za sadejstvo s KoV u odbrani obale.

U bliskoj budućnosti — prema podacima iz švedskih izvora — njihovu će flotu sačinjavati:

— do 10 razarača;

— oko 30 podmornica;

— oko 100 torpednih čamaca — topovnjača;

— potreban broj minolovaca, patrolnih i eskortnih brodova.

Sve veći broj podmornica u sastavu švedske RM potvrđuje opće rasprostranjeno gledište da će, zbog razvitka vođenih projektila i vazduhoplovstva, u eventualnom budućem ratu ova klasa brodova imati najviše uslova za ofanzivna dejstva. Pored postojećih, predviđa se izgradnja neodređenog broja podmornica potpuno originalnog pogona (koji nije atomski). Nabavljena džepna podmornica u Velikoj Britaniji treba da posluži za razvijanje i usavršavanje odbrane od takvih oružja i za ispitivanje mogućnosti njihove upotrebe u Baltičkom moru.

Gotovo svi švedski ratni brodovi osposobljeni su i za polaganje mina što je potpuno razumljivo jer su, kao što je već rečeno, švedske obalne vode idealno područje za njihovu upotrebu. To je i razlog što švedska RM poklanja veliku pažnju izgradnji i usavršavanju minolovaca i njihove opreme.

Obalska artiljerija. Pošto se invazija na švedsku teritoriju može izvršiti u toku jedne noći, odnosno pošto je mlaznim avionima, na primjer, iz Njemačke potrebno svega 10 minuta da prelete Baltičko more, to Švedska mora održavati svoju odbranu u strogoj pripravnosti.

Kičmu odbrane švedske obale sačinjavaju stalne baterije obalske artiljerije, dobro maskirane i većim dijelom ukopane, na koje se oslanjaju specijalne jedinice za odbranu obale. Osnovni im je zadatak protivdesantna odbrana i zaštita komunikacija duž obale.

Na važnim tačkama obalnog i otočnog područja ranije predviđeni teži artiljerijski kalibri sada se postepeno zamjenjuju baterijama vođenih projektila (do 300 km dometa). Uvođenjem ovih baterija obalska artiljerija moći će da sadejstvuje jedinicama flote na znatno širem području nego što je to do sada bilo moguće. Otpornost ovih baterija ojačana je stalnim minskim poljima, a u sastavu baterija nalaze se i manevarske grupe, sastavljene od minopolagača i minskih čamaca, koje imaju zadatak da polažu mine u područjima ograničenim za manevar. Pored minskih polja, predviđa se i zaprečavanje važnih prolaza miniranjem obale, upotrebom mreža itd.

Za protivdiverzantsku odbranu i odbranu od vazdušnih desanata predviđa se dodjeljivanje jedinicama obalske artiljerije posebnih pokretnih grupa komandosa (mornaričke pješadije), opremljenih desantnim sredstvima, brzim čamcima i helikopterima. Ove grupe mogle bi intervenisati brzo, gdje god se ukaže potreba. Jedan od glavnih zadataka helikopterskih jedinica u sastavu obalske artiljerije, osim transporta ljudi i materijala, jeste borba protiv podmornica. Kao što je već pomenuto, planira se i uključivanje malih podmornica u sastav obalske artiljerije.

U perspektivnom planu izgradnje švedske RM za razdoblje od 1960—1967. godine — u odnosu na obalsku artiljeriju predviđa se:

— postavljanje novog tipa obalske baterije, sa većim brojem vatrenih tačaka i tačaka za osmatranje i navođenje;

— nove protivdesantne izviđačke jedinice opremljene vođenim projektilima;

— uvođenje u sastav obalske artiljerije oko 40 novih pomoćnih brodova različite namjene;

— uvođenje četa za zaprečavanje;

— proširenje mreže radarskih stanica za navođenje i primjena savremenih elektronskih uređaja za upravljanje vatrom.

Opremanjem obalske artiljerije vođenim projektilima predviđa se potpuno uklanjanje teških artiljerijskih klasičnih oruđa, a radarska mreža tih oruđa upotrebiće se za baterije srednjeg kalibra. Planom se predviđaju i 10 obalskih baterija projektila bliskog dometa.

Jedna od pasivnih mjera odbrane u kojoj su Švedani, na osnovu uočene opasnosti od vazdušnih i atomskih oružja, nesumnjivo najdalje otišli, predstavlja i korišćenje pogodnog profila i sastava obale za izgradnju podzemnih skloništa. U podzemnim objektima duž obale i na otocima smještene su skladišta rezervnih dijelova, hrane, municije, pogonskog goriva i vode, zatim radionice, a teži se tome da se za čitavu flotu izgrade podzemna skloništa — tuneli (već postoje za razarače i torpedne čamce). Pored toga, duž obale je izgrađen velik broj rasturenih mjesta za vezivanje i sklanjanje brodova u kojima su oni zaštićeni isturenim nadvišavajućim stijenama i dobro maskirani. Do 1965. godine planira se dovršenje kompletne podzemne pomorske baze sa brodogradilištem u hridinama stokholmskog arhipelaga.

*

Pitanje uvođenja taktičkog atomskog oružja u naoružanje švedskih oružanih snaga često je bilo predmet žučnih debata. Vodeći političari socijaldemokratske stranke, koja je danas na vlasti, protiv se uvođenju tog oružja, barem u sadašnjem trenutku. Pristalice uvođenja smatraju da Švedska mora njime raspolagati, jer bi u protivnom bila prinuđena da napusti svoju tradicionalnu politiku neutralnosti.

Međutim, već prije nekoliko godina poduzete su pripreme u oružanim snagama za eventualnu proizvodnju atomskog oružja. Izgrađen je eksperimentalni centar koji za sada proučava probleme zaštite od radijacije i ostala pitanja protivatomske odbrane.

U skladu sa ovakvom politikom, Švedska — izgrađujući i održavajući oružane snage na najsavremenijem nivou — sistematski pojačava svoju odbrambenu sposobnost. Razvijenost nje-

ne tehnike omogućava joj da na mnogim područjima ostvaruje dobre rezultate. Iako se u savremenim uslovima najviše sredstava i napora ulaže u razvitak vazduhoplovstva, težnja je da i RM, mada sa nešto ograničenim novčanim sredstvima, bude najsavremenije opremljena i osposobljena za izvršenje onih zadataka koji će se pred nju postaviti u eventualnom budućem ratu.

S. Vek.

Organizacija uprave Bundesvera

Načelo odvojenosti komandnih i upravnih funkcija. Mada su po nemačkom shvatanju, koje se podudara sa gledištima i u mnogim drugim zemljama, funkcija komandovanja i funkcija vojne uprave uzajamno veoma isprepletene, one podležu različitim zakonima i različitom načinu delovanja. Komandovanje se sastoji u pravu zapovedanja i deluje na principu naredivanja i poslušnosti (izvršavanja) pošto se samo na taj način obezbeđuje efikasno dejstvo trupa. Uprava, a u vezi stim i vojna uprava, je konkretizovanje delatnosti države i njenih organa, shodno odredbama zakona, uredbi, pravilnika i sl. a kao osnova joj služe upravno pravo i budžet. Po sadašnjem nemačkom shvatanju, bitne razlike između vojnih i upravnih izvršnih vlasti zahtevaju ne samo razgraničenje, već i odvajanje vojnih od upravnih delatnosti i zadataka, kao i posebnu formu organizacije upravnih organa koja treba da bude prilagođena vojnoj organizaciji. Međutim, pri tome se polazi od toga da je odvajanje ovih dveju funkcija samo teoretski moguće, ali da se u praksi one ne može u potpunosti sprovesti. Naročite teškoće u tom pogledu pojavljuju se u ratno doba, a kod trupnih jedinica već i u vreme mira.

Uprava nemačkih oružanih snaga do 1945. g. Izvesni nemački pisci tvrde da je potreba za primenom načela odvojenosti komandnih i upravnih funkcija uočavana i pre II svetskog rata, odnosno da se još ranije težilo ostvarenju tog principa, ali da su ratne prilike to sprečavale. Teško je složiti se sa ovom konstatacijom. Pre I svetskog rata nemački Glavni generalštab, kao organ komandovanja, bio je istina odvojen od Ministarstva rata i neposredno potčinjen caru, ali su komandni i upravni organi na nižim nivoima bili zajednički. Komande korpusnih vojnih oblasti su, na primer, vršile komandne, teritorijalne i upravne funkcije, a još je težnja povezanost ovih funkcija postojala u jedinicama ranga divizije i nižim. U toku I svetskog rata dolazi i

do potpune deformacije državne uprave uopšte, jer se ona, naročito posle dolaska generala Hindenburga i Ludendorfa u Vrhovnu komandu (1916. godine), gotovo u potpunosti potčinjava vojnom komandovanju. Zbog toga Gerlic u svojoj knjizi *Nemački generalštab*, ovaj period naziva »potajnom diktaturom Vrhovne komande«, koja se na frontu oslanjala na trupni generalštab, a u pozadini na komande vojnih oblasti i pojedine organe ratne privrede, tj. organe ratne ishrane, ratnih sirovina, radne snage, naoružanja i municije, koji su 1916. godine objedinjeni u Opštu ratnu upravu, na čelu sa generalom Grenerom, takođe generalštabnim oficirrom. Zbog toga je i nastao pojam »generalštabna država«.

Posle I svetskog rata, za vreme Vajmarske republike, vrhovni vojni upravni organ je bilo Ministarstvo oružanih snaga (Reichswehrministerium), koje je u ime predsednika republike, posredstvom tajnog generalštaba, vršilo i komandnu funkciju. Ondašnje komande vojnih oblasti (bilo ih je 7 a nosile su naziv »Wehrkreiskommando«) objedinjavale su komandne, teritorijalne i upravne funkcije. Ovo se stanje, bar u prvo vreme, nije mnogo izmenilo ni posle dolaska Hitlera na vlast, kada je Ministarstvo oružanih snaga (Rajhsvera) preimenovano u Ministarstvo rata, koje je rukovalo sa sva tri vida oružanih snaga, mada se ratnim vazduhoplovstvom, zbog Geringove ličnosti, više-manje, samo nominalno. Međutim, krupne izmene su usledile 1938. godine kada je ukinuto Ministarstvo rata i mesto njega formirana Komanda oružanih snaga (OKW-Oberkommando der Wehrmacht), koja je rukovala komandama kopnene vojske, ratne mornarice i ratnog vazduhoplovstva. U sastavu tih komandi bili su i organi uprave. Takvom organizacijskom merom upravna funkcija je u potpunosti potčinjena komandnoj. U okviru komandi vojnih oblasti (na kraju 1938. godine bilo ih je 15) ostale su i nadalje objedinjene komandne, upravne i teritorijalne funkcije. Ove komande su u ratno doba svoju komandnu funkciju vršile samo nad jedinicama domovinske vojske, dok su operativne jedinice ulazile u sastav operativne vojske. Između funkcija komande vojne oblasti, koja je bila u mirno doba i komanda korpusa, s jedne strane, i vojno-oblasne uprave, s druge, postojala je tesna isprepletenost. Naime, šef vojno-oblasne uprave bio je ujedno i korpusni i oblasni intendant, obrađujući poslove tzv. IV a organa komande vojne oblasti i korpusa. On je, u stvari, imao trostruku ulogu i dvojnu potčinjenost. Kao šef oblasne uprave bio je potčinjen centralnom organu (ministarstvu do 1938. godine — dotle je ono još postojalo), a kao intendant korpusa i vojne oblasti — komandantu vojne oblasti. U to doba svaki vid oružanih snaga imao je svoju podelu na oblasti i svoje teritorijalne organe.

Upravna služba Bundesvera. Posle II svetskog rata u Saveznoj Republici Nemačkoj organizacija uprave Bundesvera je bitno izmenjena u odnosu na ranija nemačka rešenja. Ona je, pre svega, jasnije definisana, opredeljeno je šta spada u njenu nadležnost i izvršeno, koliko god i gde god je to bilo moguće, njeno odvajanje od funkcije komandovanja. Radi toga su obrazovani i posebni upravni organi koji su prilagođeni vojnoj potrebi. Funkcije komandovanja i uprave imaju sada isti rang i istu vrednost. Prvu vrši vojno, a drugu upravno osoblje. Njihovu usku saradnju treba da obezbedi zajedničko vrhovno rukovodstvo-Savezno ministarstvo odbrane. Međutim, jača isprepletenost je morala da ostane u okviru trupnih jedinica, gde upravne poslove obavljaju tzv. *trupna upravna služba*.

Pod odbrambenom upravom podrazumevaju se sada funkcije države koje služe zemaljskoj odbrani, počev od saveznih organa, pa preko organa uprave pojedinih pokrajina, do opštinskih organa.

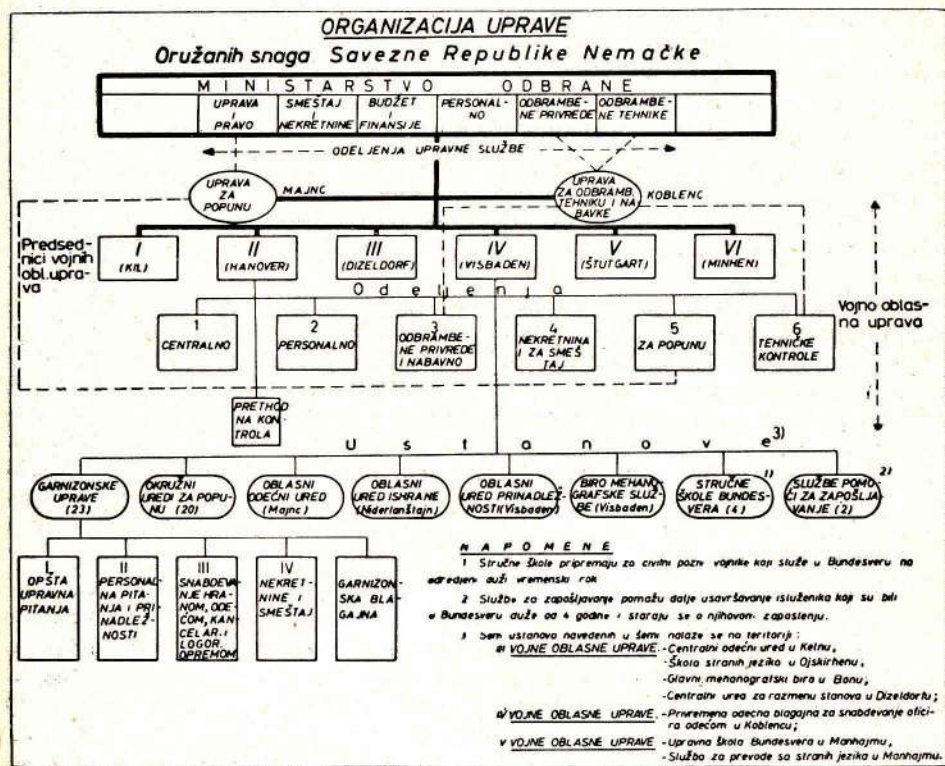
Savezna uprava Bundesvera u širem okviru obuhvata, pored upravnih poslova koje vrši resor Ministarstva odbrane, i neka druga savezna ministarstva koja rade za račun oružanih snaga kao, na primer, Ministarstvo saveznih dobara, koje gradi kasarne i logore za Bundesver, Ministarstvo za izgradnju stanova, koje podiže stambene zgrade za pripadnike oružanih snaga, Ministarstvo privrede, koje daje smernice za nabavku vojnog materijala.

Upravne poslove Bundesvera u užem smislu vrši Ministarstvo odbrane i njegovi organi. U te poslove spada naročito: izrada i izvršenje budžeta; popuna oružanih snaga ljudstvom (vojnici); obezbeđenje civilnog osoblja (činovnika, nameštenika i radnika) za Bundesver; organizacija blagajni i rukovanje novcem; nabavka i raspodela naoružanja, opreme, odeće, hrane itd.; smeštaj i rukovanje nekretninama, kao i upravljanje celokupnom infrastrukturom; pravna i pravobranilačka pitanja; poslovi oko otpremnina vojnika-plaćenika i starešina angažovanih u Bundesveru na duže vreme; spremanje vojnika koji služe duže vreme za civilni poziv; stručno usavršavanje upravnog osoblja i socijalno zbrinjavanje vojnika.

Centralni upravni organ. Savezno Ministarstvo odbrane je centralni organ za komandovanje i upravu Bundesvera. Ono sprovodi upravne poslove preko odgovarajućih upravnih organa srednjih i lokalnih instancija, na koje pada i najveći deo poslova, jer se u suštini radi o izvršnim radnjama. Organi uprave su sledeća odeljenja ministarstva: upravno-pravno, za smeštaj i nekretnine, budžetsko-finansijsko, personalno, odbrambene privrede i odbrambene tehnike. Njihova nadležnost je izneta u članku »Nešto o rukovođenju oružanim snagama SRN« (Savezne Republike Nemačke, objavljenom u *Vojsnom delu* br. 4—5/62. Pri tome upravni odeljenje upravno-pravnog odeljenja obavlja, za račun ministra, poslove rukovođenja svim upravnim organima Bundesvera.

Osnovno planiranje potreba u ljudstvu i materijalu vrše: Štab oružanih snaga (Bundesvera) i štabovi KOV, RV i RM. Oni to obavljaju sa svojim osecima (pododeljenjima): *personalnim* u pogledu planiranja ljudstva; *operativnim* u pogledu planiranja osnovne strukture oružanih snaga u celini, odnosno odgovarajućeg vida Bundesvera; *organizacijskim* u pogledu sastava i opreme jedinica i *logističkim* u pogledu ukupnog materijalnog i transportnog planiranja. Organi uprave dobijaju od njih odgovarajuće elemente za svoje proračune, a osim toga oni i međusobno tesno saraduju. U težnji da se organi komandovanja i uprave izjednače u rangu, načelnici odnosnih organizacionih jedinica imaju zvanja istog ranga i iste platne razrede, tj. odeljenjima rukovode general-lajtnanti, odnosno direktori ministarstva, pododeljenjima (odsecima) brigadni generali, odnosno dirigenti ministarstva, a referatima pukovnici, odnosno savetnici ministarstva. Određene grupe upravnih poslova obavljaju za račun Ministarstva odbrane, kao viši upravni organi, Savezna uprava za odbrambenu tehniku i nabavke u Koblencu (vidi članak »Nešto o rukovođenju oružanim snagama SRN«) i Savezna uprava za popunu ljudstvom u Majncu, koja vodi evidenciju regruta obveznika i vojnih obveznika, obavlja poslove oko regrutovanja i upućivanja regruta obveznika i vojnih

obveznika u Bundesver, oko ličnih mobilizacijskih pitanja i određivanja vojnih obveznika na građanske dužnosti. Uprava za popunu, iz okvira svoje nadležnosti, daje smernice za rad srednjim i nižim (lokalnim) organima uprave. Ona ima tri odeljenja: za upravno-pravne poslove, za opšte poslove popune i za raspodelu regruta obveznika i vojnih obveznika.

Vojno-oblasne uprave su upravni organi srednjeg ranga. Njihova teritorijalna nadležnost poklapa se sa nadležnošću komandi vojnih oblasti, ali su rukovodeći organi potpuno odvojeni. Sedišta vojno-oblasnih uprava nalaze se u istim mestima u kojima i komande vojnih oblasti. Izuzetak čini jedino komanda III vojne oblasti koja se nalazi u Diseldorfu, dok je vojno-oblasna uprava u Vizbadenu. Vojno-oblasna uprava radi za račun jedinica i ustanova sva tri vida oružanih snaga. Za razliku od ranijeg nemačkog ustrojstva, kao i u odnosu na sadašnje organizacijske forme u mnogim drugim državama, gde su objedinjene trupne, teritorijalne i upravne funkcije na nivou korpusa ili armije, u SRN umesto jednog postoje tri posebna rukovodeća organa: komande korpusa (za sada samo tri), komande vojnih oblasti (šest) i vojno-oblasne uprave (isto šest). Ma koliko ovakvo ustrojstvo imalo svojih dobrih strana, ono mora da dovodi do razjedinjenosti napora, što bi svakako naročito došlo do izražaja za vreme rata. Sem toga, ovakvo ustrojstvo izaziva i znatno povećanje personala.

Na čelu vojno-oblasne uprave nalazi se predsednik koga na predlog ministra odbrane, imenuje predsednik republike, a u saglasnosti sa odnosnom pokrajinskom vladom. On ima isti platni razred kao i komandant vojne oblasti koji je čina general-majora (drugi generalski čin). Predsednik održava bliski kontakt sa pokrajinskom vladom, odnosno sa vladama, ako oblast zahvata više pokrajina. Vojno-oblasna uprava se sastoji iz odeljenja, i ova se dele na razne grupe. Predsedniku je neposredno potčinjen biro prethodne kontrole (revizije) koji pre izvršenja revidira sva akta izdavanja i primanja sa suštinske, računске i formalne strane.

Centralno odeljenje, čiji je načelnik ujedno zastupnik predsednika vojno-oblasne uprave, obrađuje opšta pravna i upravna pitanja, oblast budžeta, blagajničke službe i računovodstva, pravna pitanja u vezi sa štetama učinjenim za vreme manevara i vežbi, nastalim prilikom raznih udesa, i sl., kao i upravne poslove nastale pri mobilizaciji, na manevrima, trupnim vežbanjima, gađanjima i sl. U sastavu ovog odeljenja nalazi se i viši finansijski organ.

Personalno odeljenje obavlja sve poslove koji se odnose na lična pitanja civilnog osoblja oblasti i na tarifne pravilnike. Načelnik odeljenja je pretpostavljeni starešina svim licima zaposlenim u vojno-oblasnoj upravi i njoj podređenim ustanovama, kao i svim civilnim licima u trupnim jedinicama koje se nalaze na teritoriji oblasne uprave. On ima i pravo postavljenja određenih grupa činovnika i nameštenika, kao i svih radnika. Jedna radna grupa radi na ličnim pitanjima, kao i na pitanjima prinadležnosti (vojnih i civilnih lica), a druga obavlja poslove oko socijalnog zbrinjavanja vojnika i stručnog osposobljavanja vojnika koji su na prekoročnoj službi za civilni poziv itd.

Odeljenje za odbrambenu privredu i nabavke odgovorno je za sva pitanja iz oblasti privrede, cena i ugovora, za upravna pitanja koja se odnose na ishranu, odeću i opremu, nabavku logorskih potreba, kancelarijskog i pogonskog materijala, na skladišnu službu i službu opravki (remonta). Tu se obrađuju i devizni, carinski i poreski problemi. Odeljenje nadzira i nabavnu službu garnizonskih uprava.

Odeljenje za smeštaj i nekretnine stara se o obezbeđenju smeštajnog prostora i zemljišta za trupna vežbališta oružanih snaga, kao i o vođenju njihove evidencije i održavanju. Gde je to moguće, ono preuzima ranije objekte Vermahta ili one koje su napustile jedinice zemalja — članica NATO-a, predlaže kupovinu ili uzimanje pod najam potrebnih zemljišnih kompleksa. Podizanje novih objekata za smeštaj i obuku jedinica Bundesvera predlažu komande vojnih oblasti, građevinske programe izrađuju vojno-oblasne uprave, a planiranje i sprovođenje radova spada u nadležnost pokrajinskih građevinskih uprava, a ako se to odnosi na izgradnju komunikacija, onda to dolazi u nadležnost pokrajinske putne građevinske uprave odnosno uprave rečnih puteva. Programe za podizanje zgrada za stanovanje vojnih i civilnih lica Bundesvera sastavlja Ministarstvo odbrane na predlog vojno-oblasnih uprava, a radove organizuje Ministarstvo za stambenu izgradnju.

Odeljenje (ujedno oblasna uprava) za popunu ljudstvom vodi stručni nadzor nad radom okružnih komunalnih ureda za popunu i ujedno obavlja poslove sreskih ureda za popunu koji tek treba da se

formiraju. Ono radi na poslovima koji se odnose na popunu ljudstvom: rukovodi evidencijom regruta obveznika i vojnih obveznika, raspoređuje ih po rodovima oružja, jedinicama i ustanovama itd.

Odeljenje tehničke kontrole ispituje da li poručeni materijal (odeća, oprema, pribori, naoružanje itd.) odgovara ugovorenim uslovima. Radi toga su organizovane radne grupe za meki materijal (odećna, logorska i sl. oprema) i grupe za tvrdi materijal (oružje, municija, motorna vozila, sredstva veze i sl.). Za izvestan materijal odeljenje delegira stalne kontrolne organe neposredno u fabrike (na primer, brodogradilišta, fabrike aviona) radi neposrednog praćenja proizvodnje.

Niži upravni organi. U niže upravne organe spadaju neke centralne ustanove koje su locirane po vojnim oblastima i neposredno potčinjene Ministarstvu odbrane, zatim oblasni organi — ustanove, sa sedištem u zahvatu garnizonskih rejona, koji su potčinjeni vojno-oblasnim upravama, najzad okružne (u stvari komunalne) i lokalne ustanove. U ovu kategoriju spadaju i organi trupne upravne službe.

U centralne upravne ustanove ubrajaju se: Centralni odećni ured u Kelnu, koji rešava probleme odećne opreme za račun Ministarstva odbrane; Privremena odećna blagajna pri garnizonskoj upravi u Koblencu, koja kao centralni organ pomaže oficirima da mogu pod povoljnim uslovima nabavljati odeću, s tim što im se dodatak na odeću ne daje u ruke već ga isplatne blagajne šalju direktno Privremenoj odećnoj blagajni radi deponovanja; Centralni ured za razmenu stanova na teritoriji III vojne oblasti, koji pomaže zainteresovanim pri zameni stana uslovljenoj premeštajem i sl; radi toga on vodi odgovarajuću centralnu evidenciju; Glavni biro za mehanografiju u Bonu, koji prikuplja i sređuje statističke i knjigovodstvene podatke primljene od vojno-oblasnih mehanografskih biroa i stavlja ih na raspolaganje Ministarstvu odbrane; Služba za prevode sa stranih jezika u Manhajmu, čije je formiranje posebno nalagala činjenica što je Savezna Republika Nemačka ušla u sastav NATO-a; Upravna škola Bundesvera u Manhajmu, koja sprema celokupno osoblje za popunu upravne službe Bundesvera, održava kurseve za njegovo usavršavanje, kao i informativne tečajeve za upoznavanje upravnog personala sa novinama; Škola stranih jezika u Ojskirhenu, koja izvodi nastavu kako za vojna tako i za civilna lica Bundesvera.

U niže vojno-oblasne organe spada niz ustanova koje treba da obezbede besprekorno funkcionisanje jedinica sva tri vida oružanih snaga koje se nalaze na teritoriji oblasti. Vojno-oblasni uredi za snabdevanje hranom, po jedan na svaku oblast, vrše nabavku, nadzor nad proizvodnjom u fabrikama i nad prijemom artikala ishrane, nad njihovim skladištenjem, uključujući i skladištenje u jedinicama, nad obnavljanjem i izdavanjem životnih namirnica i sl. Vojno-oblasni odećni uredi, na svaku oblast po jedan, primaju i uskladištavaju odećnu opremu, koju je Savezna uprava za odbrambenu tehniku i nabavke centralizovano nabavila, i izdaju je garnizonskim upravama. Vojno-oblasni uredi za prinadležnosti, takođe po jedan na svaku oblast, utvrđuju, proračunavaju i odobravaju za isplatu sve novčane prinadležnosti vojnih i civilnih lica na teritoriji vojne oblasti. Uredi za prinadležnosti III i V vojne oblasti, pored navedenog za svaku oblast, rešavaju kako za svoju tako i za ostale oblasti i sva novčana pitanja (otpremnine i naknade prilikom povreda profesionalnih vojnih lica i vojnih lica sa dužim trajanjem službe. Biroi za

mehanografiju, po jedan do dva na svaku oblast, obrađuju i dostavljaju Glavnom mehanografskom birou u Bonu sve knjigovodstvene i statističke podatke koji se odnose na novac, materijal i ljudstvo. Stručne škole Bundesvera, po 4—8 na vojnu oblast, zavisno od broja garnizona i slušalaca, pripremaju za civilni poziv one vojnike koji su u Bundesver stupili na duži rok. Škole rade za račun nekoliko obližnjih garnizona i imaju osnovni i stručni tečaj. Ovaj drugi tečaj, po izboru slušalaca, daje znanja iz sledećih stručnih oblasti: tehnike, trgovine i uprave. U 1960. godini je bilo 36 ovakvih škola, a planirano ih je ukupno 50. Služba pomoći u zapošljavanju, po 1—5 na svaku vojnu oblast, posreduje da lica koja su služila u Bundesveru na duži rok mogu, kao isluženci, na račun Ministarstva odbrane, da produže školovanje, a zatim im pomaže u zapošljavanju. Na stipendiranje radi usavršavanja imaju pravo: oni koji su služili najmanje 4 godine — do 4 meseca, oni koji su služili najmanje 8 godina — do 18 meseci, a oni koji su služili najmanje 12 godina — do 30 meseci. Ovo stvarno predstavlja njihovo drugostepeno školovanje.

U okružne (komunalne) ustanove vojne uprave spadaju Okružni (komunalni) uredi za popunu koji sprovode sve poslove oko regrutovanja, upućivanja na odsluženje vojnog roka, zatim oko evidencije vojnih obveznika, kao i oko mobilizacijskih priprema za njihovo upućivanje u određene ratne jedinice. Oni su dakle najniži, pa prema tome izvršni organi za popunu Bundesvera ljudstvom. Granice teritorijalne nadležnosti okružnih ureda za popunu odgovaraju jednom ili više administrativnih komunalnih okruga, odnosno područja gradova. Neki veći gradovi imaju i više ureda za popunu kao, na primer, Hamburg 4, Keln 2, Minhen 3.

Garnizonske uprave su lokalni organi za vršenje upravnih poslova za sva tri vida oružanih snaga koji su locirani u jednom garnizonu i neposredno su potčinjene vojno-oblasnoj upravi. One su paralelni organi sa komandama garnizona koje imaju samo komandno-disciplinsku funkciju. Dakle, u svakom mestu gde postoji komanda garnizona postoji i garnizonska uprava. U 1960. godini postojale su 164 garnizonske uprave. Broj osoblja garnizonskih uprava je prilično veliki i varira prema veličini garnizona, između 15—45 činovnika, 15—60 nameštenika i 60—300 radnika. Na čelu najvećih garnizonskih uprava nalaze se činovnici u zvanju vladinog savetnika, a u manjim — viši instruktori, viši upravni činovnici, ili upravni činovnici. Garnizonska uprava ima 4 stručna radna područja: prvo, za opšta upravna pitanja i unutrašnju službu; drugo, za personalne poslove svih civilnih lica u garnizonu, pa i onih u trupnim jedinicama; treće, za snabdevanje hranom i odećom, s tim što ono u pogledu ishrane obavlja sve poslove osim kuvanja jela i izdavanja obroka ljudstvu; zatim izdaje odećnu opremu vojnicima i opravla je u svojim radionicama, dok trupa raspolaze samo izvesnom malom rezervom u odeći i obući; četvrto, za nekretnine i smeštaj, stara se o opravci objekata, o opsluživanju instalacija za grejanje, čišćenju službenih prostorija, snabdevanju vodom, električnim osvetljenjem i gasom, ukoliko za to nije odgovorna trupa; garnizonska blagajna snabdeva novcem jedinice i ustanove sva tri vida Bundesvera u garnizonu, dok se kod pojedinih jedinica i ustanova nalaze blagajnički režiseri. Garnizonske blagajne vrše obračun sa vojno-oblasnim blagajnama. Bolnice vrše upravnu službu autonomno.

Trupni upravni poslovi organizovani su u težnji da trupa, radi što bolje borbene gotovosti i što veće pokretljivosti, bude što više rasterećena od upravnih poslova. To se, pak, ne može u potpunosti postići jer upravna služba, koja je vezana za teritoriju, ne može obavljati sve poslove za račun jedinica koje, naročito u ratu, dejstvuju prvenstveno u pokretu. Zbog toga se ti poslovi za vreme mira i rata obavljaju u trupi. Odgovarajućim upravnim aktima Ministarstvo odbrane je preciziralo koji se trupni poslovi imaju smatrati upravnim funkcijama, odvojenim od vojnih, odnosno komandnih. Za izvršenje i jednih i drugih odgovoran je komandant, ali ih obavljaju odvojeno: jedne — upravni činovnici, a druge — vojno-komandno osoblje. Jedino u četama ne postoje upravni činovnici, već upravne poslove obavljaju računovođe. Trupni upravni činovnici su civilna lica, mada se teži da i oni dobiju oficirski rang, što očigledno pokazuje da postoje teškoće pri ovakvoj dvovrstnosti osoblja.

Zbrinjavanje¹, koje obuhvata najveći deo trupnih upravnih poslova, obavljaju trupe zbrinjavanja u koje spadaju tehničke i sanitetske trupe. U njihovom sastavu nalaze se i organi uprave. Tehničke trupe sačinjavaju remonirne, materijalne (snabdevačke) i transportne jedinice. Izuzetak predstavlja zbrinjavanje materijalom za vezu, o kome se staraju jedinice veze.

Korpus ima sledeće trupe zbrinjavanja: 1 remontni puk sa srednjim i teškim remontnim četama za opravku tehničke, intendantske, pionirske i ABH opreme i sa četama rezervnih delova; 1 materijalni (snabdevački) puk za obrazovanje korpusnih snabdevačkih stanica, sa četama za municiju, pogonski materijal, ishranu (uključno pekare i mesarnice), tehničku opremu, za kupanje i pranje rublja; 1 transportni puk sa nekoliko transportnih četa; 1 sanitetski puk sa 1 sanitetskim bataljonom, hirurškim i poljskim bolnicama i 1 sanitetskom materijalnom četom.

Divizijske trupe zbrinjavanja su: 1 četa za srednji remont motornih vozila i tehničkog pribora, 1 snabdevačka četa za obrazovanje divizijske snabdevačke stanice, 1 sanitetski bataljon (2 čete).

Brigada ima 1 bataljon za zbrinjavanje koji se sastoji od po jedne lake remontne, snabdevačke, transportne i sanitetske čete.

Zbrinjavanjem rukovode: u četama podoficiri zbrinjavanja i skladišni podoficiri, u bataljonima organi S 4 štaba, a u brigadama, divizijama i korpusima organi G 4 štaba.

Pošto se pretpostavlja da će se voditi veoma pokretne operacije, bez povezanih frontova, preporučuje se obrazovanje *mešovitih skladišta* koja treba da raspolažu materijalnom opremom svih grana. Smatra se da pogonski materijal u njima treba da zauzme prvo mesto po količini.

*

Upravna služba oružanih snaga SR Nemačke, time što je odvojena od komandnih funkcija, bitno se razlikuje od organizacionih formi koje su u tom pogledu usvojene u većini drugih armija. Takvo rešenje treba da rastereti trupne jedinice od materijalnih briga, da doprinese njihovoj što većoj borbenoj gotovosti i pokretljivosti, odnosno da im u mirno doba omogući što

¹ U Bundesveru se pod pojmom »Zbrinjavanje« (Versorgung) podrazumeva materijalno obezbeđenje i zbrinjavanje. — Prim. V. K.

bolje izvođenje nastave. Međutim, postavlja se pitanje: neće li se takvo rešenje u krajnjem rezultatu pretvoriti u suprotnost i u određenim situacijama postati baš kočnica pokretljivosti i uzrok smanjene borbene sposobnosti — zbog zavisnosti jedinica od odvojene upravne službe. Međutim, za sada se još ne vidi kako se u ratno doba predviđa funkcionisanje upravne službe. Takvo rešenje svakako da iziskuje i veći broj osoblja. Bez obzira na to, nemačka organizacija upravne službe predstavlja interesantno rešenje ne samo sa gledišta izučavanja vojne organizacije, već i u pogledu organizacije državne uprave uopšte.

V. K.

Članak je sastavljen na osnovu podataka iz sledećih izvora:

Dietz H.: *Das Wehrgesetz vom 21. Mai 1935* (Vojni zakon od 21. maja 1935) — Leipzig 1943;

Görlitz W.: *Der deutsche Generalstab* (Nemački generalštab) — Frankfurt a/M 1950;

Teske H.: *Die Silbernen Spiegel—Der Generalstabdienst unter der Lupe* (Srebrne latice-Generalštabna služba pod uveličavajućim staklom) — Heidelberg 1952;

Burkhart-Müller Hillebrand: *Das Heer 1933—45* (Kopnena vojska 1933—45) — Darmstadt 1954;

Grundgesetz vom 23. Mai 1949, Grundgesetz-Aenderung vom 26. März 1954, Gesetz zur Ergänzung des Grundgesetzes vom 19. März 1956 (Ustavni zakon od 23. maja 1949, Zakon o izmeni Ustavnog zakona od 26. marta 1954, Zakon o dopuni Ustavnog zakona od 19. marta 1956.);

Wehrpflichtgesetz vom 21. Juli 1956. (Zakon o vojnoj obavezi od 21. jula 1956);

Jahn H. i Neher K.: *Taschenbuch für Wehrfragen 1959* — (Priručnik za odbrambena pitanja 1959) — Bonn 1959;

Jahn H., Neher K., Pfeill H.: *Taschenbuch für Wehrfragen 1960/61* — (Priručnik za odbrambena pitanja 1960/61) — Bonn 1960.

Перспективе развоја веза

У совјетском часопису *Военный вестник*, у бр. 8 за ову годину, изишао је краћи чланак пуковника Сињака под горњим насловом.¹ Чланак је састављен на основу материјала из иностране штампе. С обзиром на интересантност извесних мисли и његову краткоћу, редак-

ција часописа *Војно дело* одлучила је да га објави у преводу, без икаквих коментара.

Систем веза у већини армија у II светском рату ослањао се, по правилу, као што је већ познато, на главну осу веза која се формирала у току борбених дејстава. Она је пролазила у близини главног правца кретања и била паралелна са њим, повезујући командна места, осматрачнице и штабове. Таква организација одговарала је у то време

¹ Перспективы развития военной связи, полковник В. Сињак, *Военный вестник* № 8/1962 г.

карактеру борбених дејстава. Систем веза по оси био је у основи обезбеђен жичним везама које су га чиниле једноставним и сигурним приликом коришћења. Осим тога, оштећења и прекиди до којих је долазило у току борбе, изумимајући последњи период овог рата, при доброј организацији рада релативно су се лако отклањали.

Међутим, такав систем веза, према писању неких западњонемачких војних аутора, има два суштинска недостатка који не дозвољавају његову примену у евентуалном ракетно-нуклеарном рату. Прво, осетљив је на ватру и диверзантска дејства непријатеља, што практично значи да се при прекиду нарушава свака веза командовања. Друго, недостатак еластичности овог система веза по оси знатно ограничава покретљивост штаба, толико неопходну у савременим борбеним дејствима. Ови би недостаци, према мишљењу истих војних стручњака, били од врло великог значаја у ракетно-нуклеарном рату, нарочито ако би се примењивали аутоматизовани системи. Стога се овог система веза треба коначно одређи.

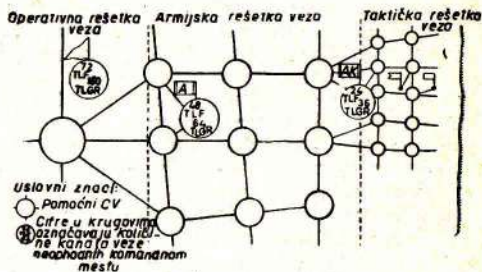
Нов систем веза који се сада изграђује треба да одговори захтевима велике покретљивости трупа, повећаној сигурности свих видова везе и у најкритичнијим моментима борбе; он мора да обезбеђује везу чак и у случају да из строја буду избачени многи њени делови. Осим тога, он треба да омогући брже успостављање везе, сигурнију експлоатацију и рад аутоматизованих система за управљање трупама и борбеним средствима.

Западњонемачки војни стручњаци сматрају да тим захтевима најбоље одговара систем веза по рејонима који независно од груписања трупа прекрива читав рејон борбених дејстава. При томе је његова густина у извесној мери повезана са тактичким значајем дотичне јединице, мада се он не подвргава само тактичким захтевима.

Нови систем се образује из приближно једнаког броја хоризонталних (осних) и вертикалних (рокадних) линија веза и стога шематски изгледа као мрежа или решетка (видети шему). У тачкама пресека тих линија формирају се чворови везе са електронским и обичним комутаторима и преносним уређајима за везу.

У овим чворовима везе врши се прикупљање и предаја информација, њихово комуницирање у потребни канал (у потребном правцу) и исправљање гре-

шака. Осим тога, они могу да раде и методом ретранслазије када се предаја информација врши без претходног прикупљања истих. Такви чворови везе могу да приме у себе од 100 до 150 канала везе са пропусном моћи од 100 до 3000 речи у једном минути. Према изјави разрађивача овог новог система у САД, капацитет канала може да се повећа до пропусне моћи од 62 500 речи у минути, што дозвољава да се дневно могу предавати и по неколико милиона саопштења.

Нарочита пажња при стварању система веза посвећује се великој тачности његовог рада. Примењени уређаји за кориговање грешака обезбеђују предају информација са тачношћу од једне грешке на 10 милиона знакова.

Ови чворови везе распоређују се, углавном, равномерно по читавој територији решетке, обезбеђујући штабовима и трупама могућност укључивања у исте (као и могућност поседовања и добијања свих неопходних линија за најкраће време).

У рејонима такве мреже (решетке) трупе и штабови могу слободно да врше покрете и по мери напредовања или повлачења да се укључују у најближи чвор везе, а затим да помоћу аутоматског укључивања обезбеде неопходну везу са претпостављеним и потчињеним штабовима, јединицама и деловима. На тај начин трупе подижу само кратку приводну линију што захтева минимални утрошак снаге, средстава и времена. Овакав систем веза у виду решетке представља јединствен систем веза који задовољава потребе свих штабова, родова и служби, распоређених у његовом рејону.

У Бундесверу и другим армијама земаља-чланица НАТО нови систем се у ствари дели на одвојене решетке:

а) *Operativna rešetka vеза* обухвата читаву везу командовања од главноко-

мандујућег на датом оперативном правцу до штаба групе армија и штабова армија, као и мреже оперативних ваздухопловних јединица (велике јединице), поморских снага и ПВО. Сматра се да је за везу оперативним правцем између штаба главнокомандујућег и групе армија неопходно имати 72 телефонска и 160 телеграфских канала. Толики исти број канала је неопходан и за везу између групе армија и армија.

б) *Армијска решетка веза* обухвата читав армијски појас између оперативне решетке и мреже тактичких јединица (корпус-дивизија). На армијску решетку веза ослањају се све тактичке решетке и она се протеже унапред, по правилу, до граница дивизијских позадина. Да би се обезбедиле потребе везе у телефонским и телеграфским каналима између армија и корпуса, као и унутар армијске мреже, у армијском појасу се кабловска мрежа решетке допуњује радио-релејном везом. Укупан број канала, неопходан за те сврхе, износи 48 телефонских и 64 телеграфска.

в) *Мреже веза тактичких јединица* укључују се у армијску решетку и простиру се до бригадних мрежа веза. Мреже веза тактичких јединица деле су по организационим и тактичким начелима на корпусне и дивизијске мреже, али у целини оне сачињавају јединствену решеткасту мрежу базирану на истим принципима. Унутар општетактичке решетке, корпусне и дивизијске мреже обухватају и оне допунске делове који успостављају везу, односно који експлоатишу корпусне и дивизијске делове и јединице везе. На корпусном и дивизијском степену преовлађују радио-релејне линије везе, а у бригади и нижим јединицама радио-везе.

Последњих година испољава се једна квалитетно нова тенденција у вези. Наиме, јединице и средства везе не само што предају саопштења већ их и обрађују помоћу електронских рачунарских машина. Стављање у дужност јединицама везе функције предаје саопштења и њихове обраде у ограниченим роковима довело је до изградње аутоматизованих система веза за управљање трупама и борбеним средствима. Американци истичу да ће аутоматизовани системи веза једном постати исто тако обични системи веза на бојишту као што је данас телефонска веза.

Широко увођење електронских рачунарских машина у аутоматизоване системе веза приликом управљања трупама

и борбеним средствима, и придавање великог значаја истим у раду штабова, изазвало је стварање читавог низа допунских уређаја, прибора, претварача итд., који омогућује пријем информација од средстава за инструментално добијање података (радар, радио-гониометар, средства за радиолошко и метеоролошко извиђање, телевизије, аеро-фото уређаја и др.), претварање тих података у кодове погодне за предају по каналима везе и увођење истих у електронске машине за рачунање, као и предају саопштења непосредним модулисањем машина људским гласом — са отвореним текстом итд.

У тактичке проблеме, повезане са аутоматизацијом управљања, улази и развој апаратуре за аутоматско шифровање саопштења која се убацују у машине, као и уређаја за заштиту од ометања. Осим тога, аутоматизација управљања трупама и борбеном техником наметнула је решење низа нових техничких проблема који се раније нису појављивали пред везом. Примена великог броја електронских рачунарских машина и давача различите намене, као и најразноврснијих средстава за осматрање и извиђање који се прикључују на аутоматизовани систем, довела је и до повећања броја канала везе. Овај проблем се не може решавати организационим већ техничким мерама — развојем и увођењем у аутоматизоване системе многоканалних радио, радио-релејних и средстава жичне везе.

Упоредо са квалитетним скоком у развоју средстава везе последњих година, примећује се и квантитативни пораст средстава за везу и других електронских уређаја. Тако је, на пример, на крају II светског рата америчка армија располагала са 25 000 извора електромагнетских таласа, док данас има око 75 000 таквих уређаја, распоређених на површини од неких 100 квадратних миља.

Н. Б.

BIBLIOGRAFIJA

KNJIGE

Dr Grga Novak, predsednik Jugoslovenske akademije znanosti i umjetnosti, **JADRANSKO MORE U SUKOBIMA I BORBAMA KROZ STOLJEĆA**, izdanje biblioteke »Iz ratne prošlosti naših naroda« VIZ-a JNA »Vojno delo«, Beograd, 1962. godine, strana 586.

U knjizi su obrađena zbivanja na Jadranu još od vremena najranijih stanovnika njegovih obala (od 4000. godine pre n.e.) pa do 1941. godine.

I deo obuhvata period od preistorijskih vremena do rušenja Salone (VII vek): najstariji stanovnici obala Jadranskog mora, starogrčko moreplovstvo i kolonizacija, ilirska država i njeni gusari, mornarice Cezara i Pompeja i Otkavijanovi ratovi u Iliriku i Panoniji, kao i pomorske bitke Vizantije sa Gotima;

II deo počinje sa dolaskom Slovena na Jadransko more i iznosi događaje do 1102. godine: prva mornarica Južnih Slovena, sukob Vizantije sa Francima i drugi sukobi u Sredozemnom i Jadranskom moru;

III deo — od zajednice sa Ugarskom do pada najvećeg dela našeg primorja pod vlast Venecije — obuhvata ratove na Jadranu u XII i XIII veku, zatim vojnu aktivnost u drugoj polovini XIV veka i organizaciju mletačke mornarice u srednjem veku;

IV deo — od prevlasti Venecije na istočnoj obali Jadrana do njenog pada 1797. godine — tj. dejstva na Jadranu do pojave Turaka, borbe s Turcima, uskoci i poslednje doba mletačke vladavine;

V deo — od mira u Kampoformiju (1797) do rata 1941. godine: austrijska mornarica, opšti razvoj brodarstva na Jadranu u XIX veku, Francuzi na Jadranu, politička situacija na Jadranu od 1870 — 1914, rat 1914 — 1918, Italija prema Sredozem-

nom i Jadranskom moru 1918 — 1940, i jugoslovenska mornarica 1920 — 1941. godine.

Ova naučna studija je rezultat višegodišnjeg istraživačkog rada renomiranog autora koji je, preko naših i stranih arhiva, literature i arheoloških iskopina, došao do najnovijih značajnih podataka koji do sada nisu objavljeni. Tako studija u celini obuhvata vojnu i političku istoriju Jadrana.

Delo je, iako visoke naučne vrednosti, pisano popularno te je pristupačno širem krugu čitalaca. Uz to je obogaćeno sa 87 slika, registrima, a navedeni su i svi korišćeni izvori i literatura.

Ahmet Donlagić i Mišo Leković, **NJEMAČKA OFANZIVA NA ISTOČNU BOSNU**, izdanje biblioteke »Iz ratne prošlosti naših naroda« VIZ-a JNA »Vojno delo«, Beograd, 1962. godine, strana 226.

Knjiga ima uvod, u kojem je iznet početak ustanka u Bosni i Hercegovini, i četiri glave. Prva glava obuhvata događaje koji su prethodili ofanzivi i to: rasplamsavanje i jenjavanje ustanka u istočnoj Bosni, odluku neprijatelja za ofanzivu i planove Vrhovnog štaba. U drugoj glavi izložena je neprijateljska ofanziva koja je nazvana romanijsko-birčanska operacija. U trećoj glavi opisana su dejstva neprijatelja protiv Ozrenskog partizanskog odreda, zvana ozrenska operacija, dok četvrta glava obuhvata situaciju posle neprijateljske ofanzive, likvidiranje ustaško-domobranskih uporišta na Romoniji i Birču i stvaranje nove slobodne teritorije u prostoru Foča — Goražde — Čajniče. Težište je na opisu romanijsko-birčanske i ozrenske operacije (januar-februar 1942. god.) koja je kod nas poznata kao druga neprijateljska ofanziva.

Knjiga zahvata u celini događaje u ovoj ofanzivi, o kojoj je do sada objavljeno samo nekoliko fragmentarnih napisa, a napisana je na osnovu naših i neprijateljskih, temeljito i kritički proučenih, arhivskih izvora, objavljene literature i konsultovanja učesnika.

Knjiga je utoliko poučnija što je u njoj obrađena ofanziva u kojoj su partizanske snage uspešno primenile operativne i taktičke koncepcije borbe koje je tokom ustanka razradio Vrhovni štab i što su naše jedinice prvi put od početka ustanka ovde uspele ne samo da se održe na svojoj teritoriji već i da odmah posle neprijateljskog »čišćenja« preuzmu inicijativu i oslobode nove oblasti. Uz knjigu je izrađeno 14 preglednih skica.

OKLOPNE JEDINICE JUČE DANAS I SUTRA, izdanje »Vojne biblioteke — naši pisci« VIZ-a JNA »Vojno delo«, Beograd, 1962. godine. Knjiga izlazi iz štampe krajem novembra i imaće 431 stranicu, 58 slika, 20 skica i tri priloga, od kojih se poslednji sastoji od 5 stranica.

Ova knjiga ima za cilj da našim starišima omogući jasnije sagledavanje problematike oklopnih jedinica, kao i njihovog mesta i uloge u eventualnom budućem ratu, posebno sa aspekta malih zemalja.

Knjiga je tako sastavljena da predstavlja jedinstvenu celinu. Članci se mogu podeliti na: one koji tretiraju razvoj tenkova, ratna iskustva iz upotrebe tenkova u I i II svetskom ratu i našem NOR-u; one koji razmatraju razvoj oklopnih jedinica posle II svetskog rata i one koji tretiraju oklopne jedinice kao združene formacije.

Obradena su i neka specifična pitanja oklopne pešadije, oklopne artiljerije, oklopne inženjerije i drugih rodova u sastavu oklopnih jedinica.

Fajs, **ČERČIL - RUZVELT - STALJIN** — »Vojna biblioteka — inostrani pisci« VIZ-a JNA »Vojno delo«, Beograd, 1962. godine, oko 900 strana, cena 1500.

Već i sama imena Čerčil, Ruzvelt i Staljin pobuđuju veliku pažnju svakog čoveka koji želi da detaljnije upozna kako je II svetski rat vođen i kako je zaključen mir, a ovo delo upravo govori o tome. Knjiga zahvata događaje od nemačke agresije na Sovjetski Savez 1941. godine do kapitulacije Nemačke 1945. godine.

Pobediti Hitlera i nacizam, a to je značilo sile Trojnog pakta sa njihovim agresorskim težnjama u Evropi, Africi i na Pacifiku, bila je osnovna ideja u ratu koja se provlači kroz celo ovo Fajsovo delo. Kako su svi ti događaji izbijali na videlo, kako su se preplitali, sukobljavali i mirili u toku celog II svetskog rata, pisac dokumentovano pokazuje analizom strategijskih planova, bitaka, diplomatskih razgovora i malo poznatih dokumenata o sudbonosnim političkim i vojnim odlukama. Oživljavajući pred čitaocima niz ličnosti, pisac je nastojao da objasni kako je funkcionisao ratni savez, jedan tako složeni mehanizam, sastavljen od zemalja sa različitim društvenim uređenjem, ali pokretan jedinstvenom idejom — uništiti agresora.

Mosor, **OPERATIKA, XIII knjiga serije klasika »Vojne biblioteke — inostrani pisci« VIZ-a JNA »Vojno delo«, Beograd, 1962. godine.**

Koristeći se teoretskim radovima, a naročito iskustvima iz I svetskog i sovjetsko-poljskog rata koji su se vodili pod različitim okolnostima, pisac u ovome delu studiozno obrađuje operatiku kao posebnu granu ratne veštine. Po svim bitnim postavkama njegova je **OPERATIKA** uspešno izdržala ratnu praksu u toku II svetskog rata.

Čitaoca će svakako zainteresovati piščeva razmatranja o problemu nadmoćnosti u okviru operatike i taktike, o značaju iznenađenja u ovim granama ratne veštine, o ulozi slobode dejstva, procene i ekonomije snaga, pravilne organizacije komandovanja. Naročito se ističe analiza manevra od njegovih prvih početaka iz doba grčko-persijskih ratova, pa sve do forme savremenog manevra.

Mnoge stranice ove knjige, koja uskoro izlazi iz štampe, privući će pažnju svakog vojnog čitaoca, a mladim oficirima ovo će delo omogućiti jasan uvid u operatiku kroz istorijski razvoj njenih načela i elemenata.

ČASOPISI

VOJNI GLASNIK

br. 10/1962.

General-major Milija Stanišić: *Inicijativa i disciplina*

Potpukovnik Manojlo Babić: *Uticaj noći na napadna dejstva oklopnih jedinica*

Potpukovnik Miloš Škorić: *Inženjerijsko obezbeđenje oklopnih jedinica*

Pukovnik Ljubo Vujčić: *Realnost i poučnost taktičkih vežbi*

Major Slavko Ljubinković: *Kontrolno-zaštitna služba na kontaminiranom zemljištu*

Pukovnik Vlado Strezoski: *Obuka grupe vojnika u napadu*

Major Radojko Jakovljević: *Priprema starešina za taktičko uvežbavanje grupe i odeljenja*

Kapetan I klase Vojislav Vukićević: *Vanredno studiranje u Političkoj školi*

Potpukovnik Aleksije Pljevaljić: *Obuka na telefonskoj centrali većeg kapaciteta*

Kapetan I klase Petar Navarin: *Topografska priprema noću pomoću zrna za osvetljavanje*

Poručnik Bogdan Ninković: *Davanje pravca samohodnim topovima*

Potpukovnik Pero Grubačević: *Računska obrada podataka pri kontroli pav gađanja*

Kapetan I klase Rodoljub Todorović: *Povodom članka »Navođenje nišanskih radara pomoću planšete u bateriji SPAA«*

Kapetan I klase Miodrag Bulatović: *Dejstva prve partizanske baterije*

Potpukovnik Petar Opačić: *Napad iz zasede*

U časopisu su dati prikazi raznih članaka, taktičko-tehničke i druge novosti iz inostranih armija.

MORNARIČKI GLASNIK

Br. 5—6/1962.

Maršal Tito: *Predgovor »Zborniku pomorstva«*

Admiral Mate Jerković: *20 godina Ratne mornarice i pomorstva Jugoslavije*

Viceadmiral Bogdan Pecotić: *Otok Vis i dejstva na moru i srednjodalmatinskim otocima u 1944. godini*

Kapetan bojnog broda Dušan Miljanić: *Skolovanje kadrova RM*

Kapetan fregate Jovan Vasiljević: *Tri noćne borbe partizanskih i nemačkih ratnih brodova*

Pukovnik Dušan Plenča: *Problem mornarice na pregovorima u Kazerti i na otoku Visu*

Kapetan fregate Ratko Franković: *Formiranje I mornaričkog partizanskog odreda i njegove prve akcije*

Kapetan I klase Vinko Branica: *Operacija »Biokovo — Mosor«*

Pukovnik Branko Kraus: *Dejstva avijacije u toku narodnooslobodilačke borbe*

Dr Dušan Živković: *Peti pomorski obalski sektor i borbe za oslobodenje južnog Jadrana*

Rez. kapetan fregate Orfeo Tićac: *Formiranje Komande mornarice za Hrvatsko primorje i Istru*

Kapetan fregate Anđelko Kalpić: *Značajni dokumenti o partizanskoj borbi na moru*

Kapetan bojnog broda Mate Antulov: *Akcije minera u toku 1941. i 1942. godine na području severne Dalmacije*

Kapetan fregate Mladen Grakalić: *Hydrografski institut JRM i njegova uloga u pomorstvu*

V. Branica: *Razoružanje talijanskog garnizona u Bolu*

Kapetani korvete Dušan Vesić i Gavri- lo Antić: *Sa vrhovnim komandantom na putu mira*

O. Tićac: *Borbe s pomorskim diverzan- tima na Jadranu*

Kapetan bojnog broda Viktor Kobol: *Lučke kapetanije u Četvrtom pomorskom obalskom sektoru*

VOJNOISTORIJSKI GLASNIK

Br. 4/1962.

Pukovnik Danilo Jauković: *Dejstva 10. korpusa NOVJ od septembra do decem- bra 1944. godine*

Bogdan Perović: *Udarni bataljon »Ba- jo Sekulić« Zetskog NOP odreda*

Stevan Ignjić: *Užički kraj u vreme bo- sansko-hercegovačkog ustanka i srpsko- turskog rata (1875—1876)*

Zoran Lakić: *Radovan Lekić, Andrije- vički srez 1941—1944.*

Pored toga, *Vojnoistorijski glasnik* u ovom broju donosi Bibliografiju jugoslo- venske historiografije 1956—1959, članci, kao i Bibliografiju strane historiografije o drugom svetskom ratu.

VOJNOTEHNIČKI GLASNIK

Br. 10/1962.

Pukovnik Radenko Martić: *Zadaci sta- rešina osnovnih jedinica u održavanju tehničkih sredstava na upotrebi i u RR*

Potpukovnik Mate Ostojić: *Gubici i oštećenja od atomske eksplozije*

Inž. Stanojka Gojčić: *Inženjerskogeološke karte i njihova primena*

Inž. Milan Milojević: *Ispitivanje asfal- tnih mešavina u toku građenja*

Major Jakov Mance: *Gađanje plovnih objekata SPAA baterijom 90 mm M1 sa KRF90 i radarom 3MK7*

Inž. Nikola Marcikić: *Prenos merenih veličina od davača do instrumenata na vozačkoj tabli*

Potpukovnik Milan Zračić i poručnik Radoslav Arsevski: *Modifikacija vanfor- macionjskih malih induktorskih telefonskih centrala za potrebe dejstvujućih veza*

Kapetan inž. Milan Pavlović: *Proračun opasnosti od visokih napona na provodnicima TT vodova SVTT linija (Upliv magnetskog polja)*

Inž. Boško Stanisavljević: *Otpornost monoblok cevi*

Pored toga, *Vojnotehnički glasnik* u ovom broju donosi naučne i tehničke novosti i zanimljivosti iz inostranih časopisa, kao i Bibliografiju.

VOJNOEKONOMSKI PREGLED

Br. 5/1962.

D. A.: *Svečanost u Intendantskoj vojnoj akademiji*

A. D.: *I klasa Škole za usavršavanje oficira finansijske službe završila školovanje*

Pukovnik Đorđe Trajanovski: *Ekonomsko opravdanje kombinovane obuke vozača motornih vozila sa organizacijama AMSJ*

Potpukovnik Arsenije Janković: *Zapažanja o radu pozadine na zajedničkim vežbama*

Kapetan I klase Ljubomir Milovanović: *Struktura predračuna prihoda i rashoda DSNO*

Major Slavko Kvakić: *Mehanizacija knjigovodstva u Armiji*

Pukovnik Ivan Crkvenjakov i inž. Milana Milović: *Osobine sveže ribe i njena upotreba u ishrani Armije*

O. Č.: *Gubitak vitamina prilikom pripremanja hrane*

Potpukovnik Oto Vajman: *Zapažanja o radu trupnih i garnizonih perionica*

Potpukovnik Mihailo Mitrović: *Statistički godišnjak FNRJ kao izvor podataka za procenu teritorije u intendantskom smislu*

Pored toga, *Vojnoekonomski pregled* u ovom broju donosi i sledeće rubrike: »Prikazi iz inostranih vojnih časopisa«, »Ekonomske, naučne i tehničke novosti i zanimljivosti«, kao i »Bibliografiju«.